

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

100 ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

3
1994

KERESZTÉNY MAGVETŐ

100. évfolyam • 1994 • 3. szám
Kolozsvár

TARTALOM

Dr. Bodor András:	A századik évfolyam. A Keresztény Magvető történeti útja	135
-------------------	--	-----

TANULMÁNYOK

Kedei Mózes:	Té kibem bízol?	137
Szabó Gyula:	A boldogság kenyere	140
Lászlóffy Aladár:	Egy név az őshomályból	148
Dr. Gaal György:	Kőváry László és Kolozsvár	149
Dr. Molnár István:	Helytörténeti adalékok a székelykeresztúri egyházkör ekléziáinak ismertetéséhez (3. rész) ..	157
Dr. Erdő János:	Vallás és emberi jogok	167

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA

Benczédi Ferenc:	"Hogy megmaradjon... az én örömem"	170
Simén Domokos:	Lélek és tudomány	171
Kovács Sándor:	Útravaló	173
Dr. John Buehrens:	A közösség szelleme	174
Dr. Thomas A. Chulak:	Visszatérés a gyökereimhez	178
Eszmék, gondolatok		180
EGYHÁZI ÉLET - HÍREK		182
KÖNYVSZEMLE		186

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr. Erdő János (felelős-szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Andrási György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek, Szász Ferenc és Kovács István.

Szerkesztőség: Kolozsvár, 1989 December 21 út 9 szám. Tel: 19 32 36
Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie 1989 nr.9.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania

C • Cluj-Napoca • 1994/3

CONTENTS

Dr. András Bodor:	The Hundredth Volume. The Historical Way of Christian Sower	135
-------------------	--	-----

STUDIES

Mózes Kedei:	In Whom Do You Trust?	137
Gyula Szabó:	The Bread of Happiness	140
Aladár Lászlóffy:	A Name from the Chaos	148
Dr. György Gaal:	László Kőváry and Kolozsvár	149
Dr. István Molnár:	Data Concerning the History of the Székelykeresztúr District Parishes (3rd Part)	157
Dr. János Erdő:	Religion and Human Rights	167

SERMONS

Ferenc Benczédi:	My Joy May Be in you, and your Joy Complete	170
Domokos Simén:	Soul and Science	171
Sándor Kovács:	Provisions for the Journey	173
Dr. John Buehrens:	The Spirit of Community	174
Dr. Thomas A. Chulak:	Returning to my Roots	178
Ideas, Thoughts		180
CHURCH LIFE - NEWS		182
BOOK REVIEWS		186

EDITORS: dr. Lajos Kovács, President of the Editorial Board; Members: dr. János Erdő, dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó, György András, Lőrinc Mikó, dr. Elek Rezi, Ferenc Szász and István Kovács.

Editorial Office: B-ul 21 Decembrie 1989 nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania; Tel: 19 32 36

E számunk szerzői:

Dr. Bodor András ny. egyetemi tanár; *Kedei Mózes* székelyudvarhelyi lelkész; *Szabó Gyula* kolozsvári író és történész; *Lászlóffy Aladár* kolozsvári szerkesztő és költő; *dr. Gaal György* kolozsvári tanár; *dr. Molnár István* ny. székelykeresztúri tanár; *dr. Erdő János* lelkész, teológiai tanár; *Benczédi Ferenc* küllömböi lelkész; *Kovács Sándor* kolozsvári lelkész; *dr. John Buehrens* amerikai unitárius lelkész, az amerikai unitárius egyház elnöke; *dr. Thomas A. Chulak* amerikai - Plendome - unitárius lelkész.

Dr. BODOR ANDRÁS

A SZÁZADIK ÉVFOLYAM. A KERESZTÉNY MAGVETŐ TÖRTÉNETI ÚTJA

1861. elején Nagy Lajos tanár és kolozsvári lelkész házába - írja Jakab Elek - összegyűltek az iskola tanárai, lelkészek, egyházi tanácsosok, írók, tudósok, köztük Kriza János, Brassai Sámuel, Mikó Lőrinc, Kővári László, Berde Áron és elhatározták egy unitárius egyházi folyóirat, a Keresztény Magvető megindítását. Ez volt az első erdélyi egyházi folyóirat, melynek rövidebb-hosszabb megszakításokkal - sikerült a mai napig fennmaradnia, és ebben az évben jelenik meg a századik évfolyama. Tárgyköreinek sorrendje, a szerkesztőktől függően, változott ugyan, de tartalmilag mindig teológiai, filozófiai, történelmi, nevelési, jogi, irodalmi közléseket foglal magában.

A különféle írások tükrözik az unitarizmus történeti kialakulását, fejlődését, annak nehéz, gyakran üldöztetésekkel tele és fellendülő korszakait, intézményeit, iskoláit, vallásos egyesületeit, kapcsolatait a többi hazai felekezetekkel és a külföldi hitrokonokkal. Elmondható, hogy a folyóirat bemutatja az unitárius vallás és egyház minden fontosabb mozzanatát, elméleti, szellemi és gyakorlati megnyilvánulását.

A folyóirat története három időszakra osztható, amelyek kifejezik az illető korszak jellegzetességeit, vallásos irányzatait, érzésvilágát és hangulatát. Az első - 1861-1918 - az unitarizmusnak múlt század végi, e század eleji magabiztonságát, lendületét, felfelé ívelő optimizmusát, a liberalizmusnak szinte egész Európára kiterjedő térhódítását fogja át. Ebben az időszakban épült fel a kolozsvári kollégium új épülete, teljesedett ki a székelykeresztúri főgimnázium, új intézmények, egyesületek, anya- és leányegyházközségek jöttek létre. Ekkor rendezték meg az unitarizmus fennállásának 300. és Dávid Ferenc születésének 400. évfordulóját. Az előbbi készítette Kriza Jánost a jubileumi himnusz és ima megírására, az utóbbi jelentőségét Kanyaró Ferenc, Gál Kelemen, Ferencz József, Kozma Ferenc és mások értékelték.

A folyóiratnak ebben az időszakban Kriza János, Nagy Lajos, Buzogány Áron, Ferencz József, Kovácsi Antal, Simén Domokos, Péterfi Dénes, Gál Kelemen és Gálfi Lőrinc voltak a főszerkesztői. Munkatársai közül megemlíthjük Barabás Ábelt, Benczédi Gergelyt, Boros Györgyöt, Borbély Istvánt, Brassai Sámuel, Buzogány Áront, Csifó Salamont, Ferencz Józsefet, Gál Kelelent, Jakab Eleket, Kanyaró Ferencet, Kovács Jánost, Kőváry Lászlót, Kriza Jánost, Péterfi Dénest, Simén Domokost; a nem unitárius szerzők közül Gróf Kuún Géza vallástörténészt, a hunyadmegyei régészeti kutatások ismert támogatóját, a történész Szabó Károlyt és Szilágyi Sándort, az akkori erdélyi szellemi élet közismert személyiségeit.

A második korszak az 1922-től 1945-ig terjedő éveket öleli fel. Az első világháború után ráncokszöntő nehéz időkben a folyóirat három évig szünetelt. A közben megalakult Unitárius Irodalmi Társaság csakhamar elhatározta újraindítását. 1922 január havában Borbély István és Vári Albert szerkesztésében valóban ismét megjelent az 54. évfolyammal, és noha a tanulmányok, dolgozatok, beszédek a megszokott csapáson haladtak, ugyanakkor jól tükrözték a megváltozott körülmények nehézségeit. A folyóirat központi problémái: az egyház, a megmaradás,

az iskolák működésének biztosítása, teológiai, gazdasági és jogi kérdések, külföldi kapcsolatok, belföldi és külföldi egyházi élet, egyházi kiadványok lettek.

A szerkesztők 1924-ig Borbély István és Vári Albert, majd szerkesztőbizottságot hoztak létre (Ferenczy Géza és Kiss Elek bevonásával), míg 1929-től a szerkesztést Vári Albert vette át és "közmegelegedésre" végezte 1941-ig.

Mint érdekességet jegyezzük meg, hogy 1924-ben Borbély István szerkesztésében jelent meg a Keresztény Magvető mellékleteként az Erdélyi Irodalmi Szemle, melynek fő munkatársai: Bíró Vencel, Bitay Árpád, Buday Árpád, Csúri Bálint, György Lajos, Hirschler József, Kelemen Lajos, Kristóf György, Reményik Sándor, Tavaszy Sándor és Varga Béla volt. A munkatársak vallási hovatartozását vizsgálva, úgy tekinthetjük, hogy az Erdélyi Irodalmi Szemle volt az első, - akkor még nem használt, mai szóval élve "ökumenikus" - felekezeti közötti megnyilvánulás az irodalom terén, amelynek jelentőségét Nagy Géza a következőképpen értékelte: "Az Erdélyi Irodalmi Szemle ... a nemzetiségi tudományos élet megindítása, a hazai bibliográfiának megteremtése, célkitűzés és eredményes kapunyitás a román nép és kultúra felé, valamint nevelésügyünk két igen lényeges területének, az időszaki sajtónak és a meginduló tankönyvkiadásnak figyelemmel kísérése...".

A második időszakában a Keresztény Magvető sok értékes munkatárssal gyarapodott. A korábbiak mellett megemlíthetjük Tóth Györgyöt, Kiss Eleket, Kovács Lajost, Szent-Iványi Sándort, Varga Bélát, P. Szentmártoni Kálmánt; a nem unitáriusok közül Márki Sándort, Ravasz Lászlót, Kristóf Györgyöt, Vásárhelyi Jánost; a külföldiek közül Earl Morse Wilburt.

Az utolsó időszak, hosszabb szünet után, 1971-től napjainkig tart, vagyis a századik évfolyamig. Ez 1990-ig a szigorú "cenzúrázás" korszaka, amikor a szerkesztőknek és a munkatársaknak minden szót, minden mondatot mérlegelniük kellett és a témák megválasztásában alapos körültekintésre volt szükségük. A szerkesztőség sohasem tudhatta, melyik tanulmányt, beszédet, cikket utasítják el, teszik szükségessé átdolgozását. Ennek ellenére megállapítható, hogy a szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos, dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső, dr. Rezi Elek, András György, Kovács István, Szász Ferenc mindig megtartotta a megfelelő mértéket.

E körülmények ellenére a folyóirat színvonala nem csökkent, és sok értékes tanulmányt, cikket, a lelkészeknek gyakorlati segítséget nyújtó teológiai dolgozatot, egyházi beszédet közölt. A korábbi munkatársak nagy része a hosszú szünet alatt eltávozott az élők sorából, de az újonnan jöttek mellett a régiek közül is maradtak néhányan, akik a korábbi odaadással szolgálták a lapot. Különösen értékesnek tartjuk a 77. évfolyam (1971) 1-2. számát, amely az unitárius egyház megalapításának 400. évfordulója alkalmából tartott nagyszabású ünnepség anyagát közli; továbbá a 78. évfolyam 2-3. számát, amely az új püspök, dr. Kovács Lajos beiktatásával kapcsolatos írásokat közli és végül a 85. évfolyamot, ez tartalmazza a Dávid Ferenc halálának 400. évfordulója alkalmából írt tudományos cikkeket, megemlékezéseket és beszédeket.

A szerzők közül ebben az időszakban a legtöbb tanulmányt, cikket, ismeretést közölték: dr. Kovács Lajos, dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád, Binder (Sebesi) Pál, Gellérd Imre, Mikó Imre, Kovács István, dr. Molnár István, dr. Gaal György, Szász Ferenc, Simén Domokos, dr. Rezi Elek.

Az elmondottakból megállapítható, hogy a Keresztény Magvető eddig megjelent száz évfolyama az erdélyi unitárius gondolat és élet egyik értékes történeti dokumentuma, mert valóra váltotta az alapítók célkitűzéseit, és külön színt képvisel nemcsak az erdélyi, hanem az egész keresztény egyházi irodalomban és kultúrában.

A századik évfolyam megjelenése alkalmából kifejezve őszinte elismerésünket, további eredményes és áldásos munkát kívánunk a szerkesztőknek és támogatásukat kérve szeretettel köszöntjük az olvasókat.

KEDEI MÓZES

2

TE KIBEN BÍZOL?

Nem is lehetne ennél vallatóbb kérdést feltenni, mert ha őszintén akarok felelni, fel kell tárjam egész benső valómat, világlátásomat.

1. Az unitárius ifjú kiben bízhatik? Először is Istenben, a mi Atyánkban. Mi unitáriusok Isten oszthatatlan egységét valljuk, ez a teológiánk tengelytétele, vallásunk alfája és omegája. Istennel kapcsolatban tegyük fel a következő kérdéseket: Mi Isten lényege? Ki Isten? Milyen az Isten?

Mi Isten lényege? Isten lényegét sokan és sokféleképpen próbálták körülírni, meghatározni. Mondhatjuk, hogy Isten igazság és szeretet. Mondhatjuk, hogy Isten energia, mely betölti a világmindenséget. Mondhatjuk, hogy Isten az élet forrása, sőt, hogy Isten maga az élet. Paul Tillich úgy határozta meg, hogy Isten "létezésünk" alapja. Kiemelte Isten transzcendens vonását, de hozzátette, hogy Ő csak a közvetlen tapasztalaton keresztül ismerhető meg. Spinoza azonosította Istent a természettel. Martin Buber azt tanította, hogy Isten a határtalan abszolút "Te", akihez intézzük imádságunkat. A legtalálhatóbb meghatározást Jézus adta: "Az Isten lélek: és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják". (Jn 4,24)

Ki Isten? Isten a világ teremtője, ezt vallja a Biblia is, mely úgy írja le a világ teremtését, ahogy azt az akkori kor embere elképzelte. Nem a leírás hogyanja a lényeges, hanem az igazság, amit ez a történet magában rejt: a világ Istentől nyerte létezését. Ezért a világegyetem jóindulatú és barátságos, mert Isten jóságából született.

Isten nemcsak teremtőnk, de szerető, gondviselő Atyánk is, aki szeretetével a bölcsőtől a koporsóig kíséri életünket. Amikor ezt mondom, két kép jelenik meg előttem: a 23. zsoltár jó pásztor, aki ismeri egyenként juhait, tudja melyik a gyenge, a beteg, a segítségre szoruló. Zöld legelőkön eteti, csendes vizeknél itatja juhait. Jósága és szeretete kifogyhatatlan. A másik a tékozló fiú édesapja, aki csontra soványodott, lerongyolódott fiát karjaiba zárja, megcsókolja és visszafogadja szeretetébe.

Kisgyermek koromban korán megfigyeltem, hogy édesanyám soha nem aludt el imádság nélkül. Nagy és hatalmas lehet az Isten, ha édesanyám soha nem feledkezik meg róla, de jó is kell legyen, gondoltam, ha mindig meghallgatja a mi kérésünket. Zsenge gyermekként úgy képzeltem el Istent, mint egy meleg tekintetű nagy embert, aki kezébe fogja kezünket, hogy átvezessen minket az élet sűrű erdején.

Milyen nagyszerű érzés, ha elgondolom, hogy az én Atyám személyesen érdeklődik az én életem iránt. Milyen nagyszerű tudni azt, hogy Isten a világmindenség Istene, de ugyanakkor az én Atyám is, aki szeret engem, törődik velem, gondot visel rám.

Milyen az Isten? Isten jó. Amikor azt mondjuk, hogy Isten jó, egészen sajátos értelme van, többet fejez ki, mint amikor ezt a jelzőt az emberre alkal-

mazzuk. Az ember is lehet jó, de ez a jóság mindig fogyatékos, nem teljes. Az Isten jósága egyetemes, kifogyhatatlan, kitartó, végtelen. Ezért mondja Jézus, hogy "Legyetek a ti mennyei Atyátoknak fiai, aki felhossa az ő napját mind a gonoszokra, mind a jókra, és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak" (Mt 5,45). Erre utal Jakab apostol is. "Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék felülről való, és a világosságok Atyjától száll alá" (Jak 1,17).

Isten szeretet. János apostol Istenről így beszél: "És mi megismertük és elhittük az Istennek irántunk való szeretetét. Az Isten szeretet; és aki a szeretetben marad, az Istenben marad, és az Isten is őbenne" (1Jn 4,16).

Isten nekünk embereknek szerető Atyánk, ez azt jelenti, hogy Isten szeret minket. Ez a szeretet egyetemes, melyből senki kizárva nincsen. Isten szeret minket akkor is, ha ellene cselekszünk. Ő szereti a jókat, igazakat és bűnösöket egyaránt. Ebben nyilatkozik meg minden emberi elgondolást meghaladó erkölcsi ereje és fensége. Az Isteni szeretet az embert felemeli és Istenországának munkásává avatja. Isten atyai szeretetével gondot visel a világra, és benne az emberre. Jézusnál erős, rendíthetetlen az isteni gondviselésbe vetett hit, az a meggyőződés, hogy a világ és az élet Isten oltalma alatt van. Isten szeretete az ember biztonságos otthona. Ha időnként távol is kerül az ember Istentől, de szívében él a hit, hogy van hová visszatérnie és Isten őt szeretettel fogadja.

Isten igazságos. Isten megítéli cselekedeteinket az ő igazsága szerint. Ez azt jelenti, hogy a jót jutalmazza, a rosszat bünteti, ő nem nézi az ember külső körülményeit, születését, a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyét, csak cselekedeteit és mindenkit aszerint ítél meg.

Az ember gyakran mond ítéletet mások felett, ítéletében azonban többnyire személyes érdekek vezetnek. Ezért történik meg igen gyakran az emberi igazságszolgáltatásban, hogy a bűnöst felmentik, az ártatlant pedig elítélik. Igazságos ítéletet csak Istentől várhatunk. Ezért mondja a zoltáríró: "Igaz vagy Uram, és a te ítéleted igazságos" (Zsolt 119,137). Ez a gondolat jut kifejezésre Pál apostolnál is: "Aki megfizet mindenkinek az ő cselekedetei szerint: Azoknak, akik a jó cselekedetben való állhatatossággal dicsőséget, tisztességet és halhatatlanságot keresnek, örök élettel; Azoknak pedig akik versengők és akik nem engednek az igazságnak, hanem engednek a hamisságnak, búsulással és haraggal. Nyomorúság és ínség minden gonoszt cselekedő ember lelkének, zsidónak először meg görögnek; Dicsőség pedig, tisztesség és békesség minden jót cselekedőnek, zsidónak először meg görögnek; mert nincsen Isten előtt személyválogatás" (Róm 2,6-11).

Isten irgalmas. Az ember fejlődésben levő, tökéletesedő lény. Ezért életében sokszor vétkezik önmaga, embertársai és Isten ellen. Isten bűneinkért nem vet el magától, hanem időt és alkalmat ad a megtérésre és megjavulásra. Isten irgalmas, ez a gondolat csendül ki félreérthetetlenül a tékozló fiú példázatában. A tékozló fiú a tévelygő, a bűnös embert, az apa az Istent jelképezi. Isten a tévelygő, törvényei ellen vétő gyermekének megbocsájt: "Mikor pedig még távol volt, meglátá őt az ő atyja és megesk rajta a szíve, és odafutván, a nyakába esék, és megcsókolgatá őt" (Lk 15,20). Az Isten irgalmassága azonban nem zárja ki az ő igazságosságát. Az ember kötelessége ráismerni az Isteni bölcsességre, mely erkölcsi növekedésünket elősegíti, és ne feledkezék meg soha arról, hogy Isten igazságos ítélete előbb vagy utóbb be fog következni.

2. Bizalom az emberben, aki Isten teremtménye: "Azután megformálta az Űristen az embert a föld porából, és élet leheletét lehelte orrába. Így lett az ember élőlényé" (1Móz 2,7). Az ember kifeszített híd ég és föld között, teste a földhöz köti, lelke Istenhez emeli. Isten lelkének hordozói vagyunk, ebben van istenfiúságunk bélyege és záloga.

Az ember Isten gyermeke, Isten legnemesebb teremtménye, a teremtés koronája. Az élő világban az ember az első, akiben öntudatra ébredt az élet. Lelki

tehetségeink: a hit, értelem, szabadakarat, lelkiismeret és szeretet segítségével Isten felé növekszünk.

A hit összekötő kapocs Isten és ember között. Benne és általa elfogadom függésemet Istentől, de ez az elfogadás nem kényszerű, hanem önkéntes. Ez a kapcsolat a szülő és gyermek viszonya: meghitt, meleg és bensőséges. Elsődleges jellemzője a bizalom. A hit segítségével az ember a látható világ mögött felfedezi a láthatatlan szellemi valóságot, Istent. "A hit pedig a reménylett dolgoknak valósága és a nem látott dolgokról való meggyőződés" (Zsid 11, 1).

Az értelem segítségével felfedezzük a világba rejtett igazságokat, a világot irányító és mozgató törvényeket. Általa megismerjük Istent, önmagunkat, embertársainkat és a világot. Segítségével gondolkozunk és ítéletet alkotunk. Mi unitáriusok hangsúlyozzuk az értelem szerepét a vallásban és általában az ember életében. Pál apostollal valljuk, hogy az értelem előtt nem lehetnek tabuk és tiltott területek: "Nekünk azonban az Isten kijelentette az ő Lelke által: mert a Lélek mindenedet vizsgál, még az Istennek mélységeit is (1Kor 2,10).

Isten lemondott szabadságának egy részéről az ember javára, hogy szabadon választhasson a jó és rossz, az igaz és hamis között. Az ember sokkal több, mint egy mozgatható báb Isten kezében, aki helyett Isten dönt és választ. Az ember éppen a választás felelősségében tisztul, fejlődik és növekszik Isten felé. Döntéséért és életéért vállalnia kell a felelősséget Isten és önmaga előtt. A szabadság áldás és teher is egyben, de emberhez méltó állapot. Ezt vallja Pál apostol is: "Mert nem a szolgaság lelkét kaptátok, hogy ismét féljete, hanem a fiúság lelkét kaptátok, aki által kiáltjuk: Ábbá, Atyánk!" (Róm 8,15); "Mert ti testvéreim, szabadságra vagytok elhíva; csakhogy ne legyen alkalom a testnek a bűnre, hanem szeretetben szolgáljatok egymásnak" (Gal 5,13).

Az ember csálhatatlan irányítúje a lelkiismeret, mely szüntelenül mutatja az utat Isten felé. Olyan pontos, beépített mérőeszköz, melyet becsapni nem lehet. Benne Isten szól hozzánk: Ösztönöz a jóra, figyelmeztet a rosszra és pártatlanul megítéli cselekedeteinket. A jó lelkiismeret jutalma a nyugodt szív, a rossz lelkiismeret a zaklatott, a békétlen lélek. A lelkiismeret erejét, működését jelenítik meg drámai erővel a balladák.

Életerőnk a szeretet. Isten pecsétje az ember szívében. Jézus a szeretet kettős parancsolatában emberi életünk zsinórmértékét s a vallás legfőbb törvényét fogalmazza meg: "Minden parancsolatok között az első: ...Az Úr a mi Istenünk egy Úr. Szeresd azért a Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat. A második pedig hasonlatos ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. Nincs más ezeknél nagyobb parancsolat" (Mk 12,28-31).

A szeretet a legtisztább és leghatékonyabb energia. Csak úgy teljes és egész a mi életünk, ha ez az energia betölti a mi életünket. Az Isten és embertársam szeretete nem zárja ki önmagam szeretetét, éppen ellenkezőleg. Az önmagam iránti és egyben a bennem levő szeretetnek szabad folyást kell engednem. A szeretet életünk legnagyobb vállalkozása. Szeretni annyit jelent, mint adni, odaadni önmagunkat. A szeretetben önmagam benső lényét adom anélkül, hogy birtokolni akarnám a másikat. A birtoklás mindig arra irányul, ami belőlünk hiányzik. A másik embert szeretni annyit jelent, hogy őt önmagához vezetem, elősegítem szellemi növekedését. Ha szívünk mélyéből élünk, telve szeretettel és határtalan bizalommal, akkor harmóniában élünk önmagunkkal, embertársainkkal és Istennel.

Milyen az ember? A dogmakereszténység tanítása az emberről pesszimista. Negatív nézetét a bűnesetre vezeti vissza, mely szerint az első emberpár Isten parancsa ellenére evett a tiltott fa gyümölcséből és ezáltal természete teljesen megromlott, annyira, hogy önmaga erejéből képtelen lett a jóra. Szabadságát elvesztette, a bűn fogja lett. A bűnös ember és Isten között a szakadék akkora

lett, amit csak Krisztus tud áthidalni, aki maga is Isten. A haragvó Istent csak vérével és kereszthalálával tudja Krisztus kibékíteni. Mi unitáriusok értetlenül állunk a helyettes elégtétel váltsága előtt, mely azon kívül, hogy erkölcsi szempontból talány előttünk, de romboló is az ember erkölcsi fejlődésére nézve, mivel leveszi válláról a felelősség terhét. A mi felfogásunk az emberről? optimista. Hisszük, hogy az ember természete alapján véve jó. A teremtetési történetben azt találjuk, hogy Isten az ő képére és hasonlatosságára teremtetete az embert. A teremtetés befejeztével, pedig látta Isten, hogy jó, amit teremtetett.

Az ember Istennek növekedésben levő gyermeke. Fejlődése során sokszor megtorpan, elesik, elveszíti az irányt, hogy aztán még nagyobb lendülettel igyekezzék Isten felé. Sokszor eltűnik látóhatáráról Isten arca, mint hegy mögött a nap, hogy aztán még hívogatóbban, fényesebben álljon előtte. Tagadhatatlan, hogy voltak emberek, akik állati szintre süllyedtek, de az is tagadhatatlan, hogy voltak, akik eszményi magasságokba nőttek, mint Jézus, Schweitzer, Martin Luther King és még sokan mások. Ők életükkel bizonyították, hogy a becsületesség, együttérzés, bátorság és hűség erénye megélhető a mindennapi gondok és nehézségek szorításában. Mint ahogy a Himalája gyémántporos csúcaival hívja és vonzza a magasba vágyókat, úgy hívják ők is tisztább és emberibb életre, az eszmény eddig még meg nem hódított magaslataira az embert, Isten gyermekét. Azt az embert, aki lelki tehetségeivel Isten munkatársává nőhet a világ építésében és szolgálatában.

Ezért zuhanás, megtorpanás, vereség és gyengeség ellenére is vallom: "Az ember szenny és sár felett/ szent orgonának született,/ s hiába riog néha a gonosz,/ a lélek mégse rossz./ A bűne: máz csak,/ magja: ősi, tiszta,/ és esdekel az Úr ölébe vissza./ Szava, a százszor diszharmonia,/ s marad örökre a jóság fia." (Walter Gyula)

Hiszek Istenben, a mi teremtetőkben és gondviselő Atyánkban; és hiszek az emberben, aki szellemiségében Isten felé növekszik, aki képes Isten országát valósággá tenni földi életünk határai és nehézségei között is.

SZABÓ GYULA

A BOLDOGSÁG KENYERE*

Kaptam a megtisztelő meghívást, hogy unitárius ifjak előtt tartsak egy előadást a boldogságról. Pontos cím szerint arról, hogy "Boldogok a ...Kik a boldogok?", kiegészítő toldalékként még azt is hozzátéve, hogy "Mikor mit jelentett és ma mit jelent boldognak lenni?". Nem mondhatom, hogy boldogan vállaltam az előadói szereplést, de végül is azzal győztem le ellenkezésemet, hogy a téma a lehető leghálásabb, mert hiszen a boldogság feltehetően mindenkit érdekel, s amellet mindenki "szakértője" is a kérdésnek azzal a boldogsággal és boldogtalansággal, ami sorsába osztályrészül jutott, tehát alapjában véve bárki "előadója" lehetne ennek a témának.

* Az előadásra 1994. júl. 29-én került sor a küküllődombói Unitárius Ifjúsági Konferencia rendezvényének részeként

Egy idő után azonban a "könnyű" feladat kezdett nehezebbnek látszani. Mert mi a boldogság, ha az annyiféle, ahány ember van a világon? S ki a boldog, ha a világ mindig úgy forog, hogy az egyik rész sír, a másik rész nevet? Vagy ugyanaz a rész az egyik órában boldog, a másikon boldogtalan? Leglátványosabb példája ennek a szüntelenül kettőbe vágott boldogságnak éppen a közelebről elmúlt hónap volt, amikor négy héten át csaknem a Földgolyó is játéklabdaként forgott a pályáján akörül, hogy betalál-e egy fej vagy egy láb a kapuba, és ha ebben a szerencsegolyóbishoz hasonló forgásban egy kapufa vagy egy kapuskéz kiütötte a labdát, az egyik részen a boldogság csúcsán voltak milliók, s a másik részen milliók szenvedtek a feneketlen boldogtalanságot. A boldogságnak és boldogtalanságnak ilyen világméretű tobzódásában, amikor millió egyéni boldogság vagy boldogtalanság tömegörömmé vagy tömegsírassá egyneműsödik egy centrifugális hatású labdakerekség körül, már-már valószerűtlennek tetszik az olyan "lábjáték", hogy áll magányosan a Tisza parton egy ifjú ember, és addig lát napsugár-lábakat már-már sarkantyúpengéssel táncolni a víz tükrén, a szelíd simaságon - ami már-már azért simaság, hogy a napsugár ne botoljék meg a víz habjának fodrában -, míg a természet örök szépségétől gyökeret ver a láb, s a néma mozdulatlanságban külön lelki gyönyörre pirosodik az a tüneményes égi mozgás is, hogy "Boldog órák szép emléke képpen/ Rózsafelhők úsztak át az égen"... Hol a boldogság? A mintásan sávozott zöld gyepen, ahol éles füttyök sípolják a szabálytalanságokat és szabályokat, vagy a folyóparti mezőn, ahol könyvbeli sorokként hevernek a sarjűrendek, s az ünnepélyes csendbe csak egy madár füttyent be néha? Lehetséges, hogy egy teljesen magányosan megélt folyóparti boldog pillanat is eséllyel indulhat a közboldogság tereire, úgy, hogy közel másfél évszázadon át nemzedékek számára válik boldog órák szép rózsafelhős emlékévé egyetlen nyári napnak az alkonyulata?

De ugyanígy lehet a kérdésen tűnődni a bot "boldogabb végén" is, ott, ahol elkeseredésükben ütni, törni-zúzni is szoktak a boldogtalanok. Kereken százötven évvel ezelőtt - a boldogság és boldogtalanság világbajnokságának napjai előtt - feltűnt a kúnsági alföldön egy magányos, egy szál juhászlegény: "gyepes hanton furulyált" előbb a nyája mellett, s azután ment a szamarán földig érő lábbal, a testi nagyságánál nagyobbra testesült boldogtalanságával, mert szamarán hazavágtatva sem láthatta már életben a haldokló babáját. S megy azóta is százötven esztendeje így, a boldogtalanság közösségi élménnyé testesült képeként: "Megy a juhász számaron,/ Földig ér a lába; Nagy a legény, de nagyobb/ Boldogtalansága... Elkeseredésben/ Mi telhetett tőle?/ Nagyt ütött botjával/ A szamar fejére"...

S a magányos pásztortól, az ő nyájától és szamarától már csak egy lépés, hogy az ószövetségi szín is beleforgojon a világboldogság kérdésének örök körébe: egy népközösséget közboldogulásra vezérlő pásztor tűnik fel, akit a földi népi Ura egy lángoszloppal irányít a boldogság földje, Kánaán felé. "Pusztában bujdosunk mint hajdan/ Népével Mózes bujdosott,/ S követte, melyet isten küldé/ Vezérül, a lángoszlopot" - erre a térre is a másfél századdal ezelőtti prófétás költői szó terel, s ebben az "elbujdosásban" csaknem célegyenesen visz az út abba a pusztába, ahová "Jézus vitették a Lélektől", hogy negyven napi böjtölés, sokszori ördögi kísértés, testi-lelki próbatétel után egyszerre egy hegy magasából fogja be látómezejébe a sínylódók-szenvedők sokaságát, és megkezdve a tanítómesteri munkát, legelső sarkalatos tanításaival kilenc tételbe foglalva mondja el Máté evangélista szerint a boldogságról szóló tanait. Közel kétezer éve ez a boldogság kánonja a keresztény lelkek világkörében: ez a "Hegyi beszéd" szól századok óta százmillióknak arról, hogy kik a boldogok.

Jézus tanítása is porciózza a boldogságot. Ez a boldogság alapvetően azoké, akik szelídek, irgalmasok, tiszta szívűek, békességre igyekezők, s nem kevésbé azoké, akik sírnak és szenvednek, éheznek és szomjúhozják az igazságot,

háborúságot szenvednek az igazságért, miközben szidalmazták is őket, és minden gonosz hazugságot mondanak ellenük. Ezek azok, akik boldogok. Ez a boldog rész, amely "jutalomként" nyeri el a boldogságot, ami lehet mennyország is - leginkább az -, de lehet az igazság éhezésének és szomjúhozásának megelégtítése is. A többinek, a másik résznek "jaj" Lukács evangélista írása szerint: a gazdagoknak, a betelteknek, a nevetőknek, akik majd éhezni, sírni és jajgatni fognak.

Ki tudná megvizsgálni s megmondani, hogy a Hegyi beszéd után a kétezer évnyi történelem miként teljesítette be Jézus boldogság-ígéit? Annyi bizonyos, hogy a Hegyi beszéd előtt és után a boldogság örökös célja az emberi létezésnek és az örökös célhoz képest ritka állapota. Ha elfogadjuk, hogy az ember történelmi sorsa a küzdés és bízás, ezzel együtt átláthatjuk azt is, hogy a küzdés a boldogságért folyik, s ha a boldog állapot csak ritkán és rövid időre érhető el, akkor az a "bízva bízás" adja az erőt a további küzdéshez, hogy egyszer mégiscsak meglesz a "jutalom". Maga a küzdés folyik szüntelenül, mert - egy költői Hegyi beszéd szerint - "úgy kell a boldogság, mint egy falat kenyér". Ez a telitalálatos szó nemcsak azt fejezi ki, hogy életünk legfőbb célja s szükséglete - akár értelme - a boldogság, de azt is tartalmazza, hogy noha maga a falat kenyér is boldogságszerző eleme az életnek, a boldogság nem azonos a falat kenyérral, még akkor sem, ha a hasonlításban a boldogsággal azonosnak látszó értéként került "mérlegre".

Mindamellet a kenyeret nem kell félretenni, sőt még azt a "meleget" is melléje kell venni, amit kívülről fújt refrénként tudunk gyermekkorunk óta: "Hol a boldogság mostanában? Barátságos meleg szobában". Éhségben kenyér, szomjúságban ital, hidegben meleg, melegben hideg: a létfenntartás és létfolytonosság biológiai boldogsága - legszorosabban magában foglalva a szerelmi tevékenységet is - olyan fundamentuma az emberi életnek -, s tágabban az egész élő világnak -, amely akár cél és tudat nélkül is folyton teremődik, szinte úgy, mintha minden pillanatban megismétlődne a világteremtés csodája. Ez a "legelső fok" a boldogságban, de ebből a "tényező" szintből akárhányszor a legmagasabb fokú lelki-idegi boldogság csúcsosodik ki, minek folytán az ember nem egyszerűen attól boldog, hogy nem hal éhen és nem fagy meg, hanem attól is, hogy verselési szinten megéli: "Az örök anyag boldogan halad benned a belek alagútjain...az ősejtig vagyok minden ős - az ős vagyok, mely sokasodni foszlik: apám- s anyámmá válok boldogan, s apám, anyám maga is kettéoszlik s én lelkes Eggyé így szaporodom!" Szinte természeti törvénynek tekinthető, hogy a boldogság állapota ezen az elemi-biológiai alapfokon a legkiterjedtebb, a legegyetemesebb - evés, ivás, párzás, alvás boldog percei táplálják az erőt, amellyel az örökös célért, a boldogságért küzdünk -, s végképp kitágul a kör, amikor a biológiai alap fenn a szellemi boltozaton zengi a boldogságot: "Minden s mindenki szeret engem - ember lettem a szerelemben...Ember vagyok és olyan boldog, mint, ha vannak, az örök dolgok".

Ritka állapot a boldogság az örök dolgok sodrában? Lehet, hogy az ellenkezője igaz: ha vannak örök dolgok, azok között a legállandóbb a boldogság. Hiszen az ember boldogságérzékelése az emberi szubjektivitás folytán olyan sokféle, hogyha azt mind "felmérnök", akkor az is kiderülhetne, hogy az egész emberi lét az örökös boldogság állapotában van. Mert ha például az emberiség többsége a meddő életélésen felül tenyészvirágzást is megél, már arra is megvan a boldogságkiosztó szentenciája az embernek: "Ó, boldogan hal meg, aki virágza...örökre meghal, ki csak él"... De van a mércének olyan véglete is, amely a nyomorúságot méri jónak s a boldogságot rossznak az ember életében, esszerint: "A nyomorúság az embert készíti az életre, de a boldog állapotban ellágyul a vétkekre". Ennél is élesebben hegyezi a boldogságot a tövis hegyére az a tanítás, amely a mezei világ tövisei és virágai között már három századdal ezelőtt így mutatott boldogságot: "*Nyomorúságodban hügyged boldogságodat!* Amint az mezőben tavasszal nagy gyakorta sétálván, amaz kéz sebesítő tövisek között találd

az jó szagú, szép gyöngyvirágokat és szömedet gyönyörködtető sárga és kék violát: hasonlatosképpen ez világi szorongató nyomorúságokban és szenvedésekben leled fel az boldogságot. Boldogok vagytok, azt mondja az igazságnak szája, midőn benneteket átkoznak az emberek és üldöznek"... A Hegyi beszéd igéje visszhangzik ebbe "fűvészkönyves" tanításban, ugyanaz az "igazság szája szól, amely a Hegyi beszédet hallgató szenvedő sokaságnak a sírók és szenvedők boldogságát hirdette. Pusztán ezen a "mezőn" is nagy sokasága látszik a boldogok seregének - könnyű a "számolás": milyen sokan vannak a nyomorúságban élők, annyival számosabban vannak a boldogok -, de a további "felmérésben" még ez a sereg is jelentősen megnövekedett azoknak a "magányosoknak" a számával, akik a világi nyomorúságokból "megszökve" egy kert, egy hegy, egy valamilyen "sziget" magányában találják meg a béke és megnyugvás boldogságát. Ők ilyen ígéretekre hallgatnak: "Boldog, akit kész megelégedéssel/ A magány nyugalma fogad keblében.../ A bosszús szívek dühödésit, örült/ Várok háborgó zaját nem hallja,/ Amikor mások sanyarú bajok közt/ Napokat élnek... mint ki kemény sebbel megrakva csatának helyéről/ megmaradt éltét szép nyugalomba teszi"...

Ezeknek a boldogoknak sorában pillanatra ott látom magam is, amint hét esztendővel ezelőtt öt szívsebbel "megrakva" megyek a hegyoldalban magasodó kert felé, és méregetem a magányba taszító "szél" erejét: "Eleve lemondunk az ábrándunkról, vagy kiábrándít magából a világ; üresnek látjuk a világot, vagy úr támad bennünk; hiábavalónak érzünk minden emberi dolgot, vagy feleslegesnek érezzük magunkat; már megkaptuk a sebeket a világtól, vagy meg akarjuk előzni, hogy sebeket kapjunk: mindez - és még sok egyéb - csupa olyan hátszél, amely a városból a kert felé taszít"... A sokféle "küzdés" során sokan megvívják magányosan a küzdelmet e kérdőjellel: "Éljünk-e önnön örömeinknek,/ Vagy sírjunk a síró világgal?" Bizonyos boldogság-"tétel" szerint azok is boldogok, akik nem sírnak a síró világgal, jóllehet az "önnön öröm" jórésze ugyancsak szűrő tövis a magány boldog barlangjában: "Barlang kell a medvének, ha megunja táncát a vásár padján s kiszökik magányos bérc közé; mint én vonulok most tuskés bérci-magamba. Más vagyok mint más. Magasan tuskésen, így kell már élnem... Mit ér a sok tett és törtetés? Vér lesz abból, szenny és szenvedés... Ég veled, cselekvés, munka, harc! Engem többet ez tán nem zavarsz. Így vonul ma félre, aki jó: küzdeni a komisznak való... Mi közöm nékem a világ bűnéhez? Az én lelkem csak nyugalomra éhez. Az Isten gondja és nem az enyém: senki bajáért nem felelek én"...

Ebben a magánboldogságot kereső elvonulásban, a világ bajait kerülő elbűjásban azonban legtöbbször úgy jár a "menekülő", mint Jónás, aki "mivel rühellé a próféta, félt a várostól, sivatagba vágott, ahol magány és béke övezte", de a néma nyugalomban egyszer csak azt kezdte kiáltani az Úrnak: "Én inkább ültem volna itt a pusztán, sorvadva, mint ma, gyökéren és sáskán. De böjt s jámborság néked mint a pélvá, mert vétkesek közt cinkos aki néma. Atyjafiáért számot ad a testvér: nincs mód nem menni ahová te küldtél"... És így a legtöbb Jónás visszatér a pusztai jámborságból a harcok küzdelembe, akár a rühellt prófétaig merülve a harci tűzbe: "Nincs is itt haszna szépszónak s imának, csak harcnak és a hatalom nyilának. Én Jónás, ki csak a Békét szerettem, harc és pusztulás prófétája lettem"...

Példák sokasága azt mutatja, hogy a legtöbb boldog nem a "színén", hanem a "fonákján" viseli a boldogság köntösét. A legnagyobb rész nem attól boldog, hogy éli az örömdetes jó állapotot, hanem attól, hogy megfelelően "szabályozza" viszonyulását a veszedelmekhez, bajokhoz, nyomorúságokhoz, csapásokhoz. Ez a viszonyulás mindig számol a "boldogtalan útítárral" úgy, ahogy a Siralmas Magyar Krónika írója írta, amikor a győzelmes hadjáratból diadallal hazatérő erdélyi fejedelem fényes ünneplését megörökítve baljós árnnyal jegyezte meg:

"Csakhogy bezzeg a boldogtalan útitárs is, a következő nagy veszedelem mindezekből kovácsolt-on-kovácsoltatik vala". S amikor ugyanazon a fejedelmi ágon jó fél évszázaddal később újabb nagy veszedelem "kovácsolódtott", a fejedelem hú diákja a bujdosás rodostói magányában mély magábaszállással kereste a nyomorúság okát: "De mégis szerencsések volnánk, hogyha másoknak például lehetnénk, de nem leszünk. Mert hány ezer ember veszett és vész mindennap a tengeren, afelől elegenden mennek a tengerre. Hát minékünk nem volt-é példa előttünk? Volt, de tanultunk-é rajta? Mások is csak úgy cselekszenek: megtanulják, de el nem kerülnek. De mi lehet ennek az oka? Nem egyéb, hanem a nyughatatlanság és a nagyravágyódás... Mert nagyobb része... a jövendőt meg nem gondolja, se a jelenvaló jóval nem tud élni, se meg nem tudja becsülni, hanem a jövendőbeli bizontalan jó után suhajt... Ettől vagy, hogy soha az ember nem lehet boldoggá, mert soha sem becsüli a maga állapotját, se azt, amit bír, hanem aztot, amit nem bírhat... Aki minket teremtett, annak legyen meg akarata rajtunk. Ő minket például tett az egész nemzetünknek, és boldogok azok, kik tanulni fognak rajtunk, kik az országgal együtt tartanak, és akik fűsthöz hasonló okból el nem hagyják nemzeteket és örökségeket". Boldogtalan állapot volt az, ahova a "boldogtalan útitárral" jutottak és fohászokda is a zágoni bujdosó, hogy "Adja Isten, hogy soha senki bennünket ne kövessen, és irtóztva halljon beszélni a mi hosszas bujdosásunkról", de ugyanabban a boldogtalan állapotban boldogan tudott "viszonyulni" az ostorozó vesszőhöz: "Így mondhatni természet szerint, de keresztényi módon szólva, Isten rendelése, és meg kell csókolni a vesszőt, amellyel ostoroz".

Az állatmesék világában találkozhatunk olyan történettel, amelyben nyulak szintjén beteljesedett az a szó, hogy "boldog, a ki másoktól tanul". Dávid Ferenc hitharcostársa - Heltai Gáspár - tette magyarul közkinccsé a nyúlboldogság fabuláját Kolozsváron, éppen annak a "határköves" történelmi pillanatnak az előestéjén, amikor az unitarizmus alapítója egy kerek kőről mondott "hegyi beszéddel" Kolozsvár népét az erdélyi új hitre térítette. Messze volt időben és térben a nemzetséges sorsról való két elmélkedés, de a Kolozsváron napvilágra került fabula szinte párbeszédben állt a rodostói "mesével". A fabula szerint a nyulak így kerültek el a nagy nyomorúságuk miatti nemzetséges pusztulást: "A nyulak egybegyűlvén nagy panaszkodást tőnek enköztek az ő nagy nyomorúságukról. Mivel, hogy őket minden ember kergetné, megverné és megölné, holott ők senkit nem bántanak, senkinek kárt se tennének. Őszve tanácskozával az okáért azt végezik, hogy tovább ne éljenek olyan nagy nyomorúságban, félelemben és rettegésben, hanem mindnyájan egyszermind megölnék magukat a vízbe. Elkezdének az okáért mindnyájan egy nagy tóra futni. A békák a tógáton látván őket odajönni, megijedének tőle és egyszermind a tóba beszékednek. Látván azt egyik az idősb nyulak közül, kiáltani kezdte: álljatok meg, álljatok meg!... Jó atyámfiai társaság! Amint én eszembe vészem, nem egyedül vagyunk mi nyulak olyan nagy félelemben és rettegésben. Lám ez lelkes állatok oly igen megijedének tőlünk nyulaktól, hogy mindnyájan kétségbe esvén megöleik magukat a vízbe. De mi nem kövessük az ő példájokat, hanem menjünk haza az erdőbe és a mire az Isten és a természet elrendelt, arra engedjünk". Éppen csak azt nem mondta a természeti és isteni rendelésről beszélő "keresztény" nyúl, hogy "meg kell csókolni a vesszőt". De mondta helyette Dávid Ferenc hitharcos társa a mese értelmeként: "E fabula arra int minket, hogy ki ki mind az ő nyavalyáját és állapotjának nehézségét békösséggel elszenvedje... Nehéz ugyan a békességgel való túrés. De azt gondoljuk, hogy nem egyedül vagyunk, hanem egyéb emberek is ugyanazon fődében ferednek mivelünk. Remétségben foglaljuk szüvünket, várva az Istennek gondja viselésének a végét".

Ókori - még Jézus előtti - pogány "mesemondó" kezdte el mondani a nyomorúságok békeséggel való türésének meséjét, és tart boldog vég nélkül a mese korunkig, amikor a nem is túlságosan keresztény költő egyre olyanokat hajtogat a "proletárjaihoz" szólva: "Csókolni kell az élet-mart sebet... dalolni kell a bánatok felett...nem szabad sírni soha semmikor, s ha halni kell, hát vígan menjünk halni". Közben pedig századokon át szüntelenül azt kellett tanulni és tanítani, hogy az örökké kovácsolóddó veszedelmek és csapások között kik a boldogok és mi az ember boldogsága. Minél több volt a boldogtalan háborúság és nyomorúság, annál több elmélkedő és tanító könyvet írtak arról, hogy a veszedelmek és csapások között hol és miben lelheti fel az ember a boldogságot. Azontúl, hogy "csókolták" a sújtó vesszőt, ugyanabban a vesszőben próbálták a támaszt is megragadni, és felfedezték, hogy egyedül önmagában keresheti az ember a boldogságot: a maga elméjének okosságában, bölcsességében, szívének bátorságában, az erős állhatatosságban, amelyekkel a súlyos megpróbáltatások között is méltósággal éli emberi sorsát, s ahelyett, hogy más földekre, más "egek" felé menekülne a bajok elől, megtalálja önmagában a bajok elviselésének és lebirásának útját és módját. A három, négy évszázaddal ezelőtti idő, a keresztény világ legmeghasonlottabb "belső háborúságának" a kora az, ahol eleink a legmélyebben elmerülve a nyomorúságokba a legmélyebben elmerültek boldogságuk forrásainak keresésébe. Rég volt, de nem járunk messzi időkben, ha boldogságunk és boldogtalanságunk huszadik századi kérdéseire keresve a választ, közelebről meghallgatunk egy-egy igét eleink "hegyi beszédeiből".

"...Imé ez világnak jobbik részét hadakozásokkal bétöltötték...nincsen olyan nemzetség, aki ez háborúságoknak rettenetes szeleit csak távol is ne érezné...Állj meg Európának akármelyik szegletiben, s meglátod szemeiddel ez lobogó tüzet... Justus Lipsius, amint egyéb dolgokban is, ez közönséges veszedelmeknek szemlélésében messze kihatván mélyeséges ítéleteinek fényével, okot vett ez írásban arra, hogy mind a jelenvaló s mind a következő nyomorúságok alatt nyögő emberekben erős állhatatosságot gerjessen...Állassuk pedig Magyarországra Lipsiust... Mert ez széles világnak minden nemzetségi közül melyiknek vagon nagyobb szüksége az állhatatosságra, mint az magyar nemzetnek?... Lappangunk, az ünnön hazánkban is bujdosunk, és ami az halálnál is keservesebb, im az sokféle ellenség miatt ezennel tolongva kell kiköltöz-nünk édes honunkból. De te, Lipsi, jöjj elő egy kevéssé: mutogasd meg minékünk, hogy mindezek emberi dolgok... Vedd ki szívünkéből a retteget, erősíts meg a nyomorúságok ellen és az állhatatosságot öntsd mélyen a mi elméink-be... Avagy mint gondolkodol róla, hogy futással keresel magadnak megmaradást? Háborog és veszedelemben vagon a te hazád, megvallom, de ezt melyik része nem szenvedné most Európának... Annak okáért nem hazánkat kell kerülnünk, hanem indulatinkat, és úgy kell szívünket megerősítenünk és elkészítenünk, hogy a háborúságban csendességünk, és a fegyver között békeségünk lehessen... Az eget és földet változtatod-é? Sőt inkább szívedet változtasd meg. Azt szükség megváltoztatnod, nem a helyet; és azt cselekedned: nem, hogy másutt légy, hanem, hogy más légy!... Mit használ, ha igen békeséges helyre mégy is? Te magaddal vonszod a hadat. Mit használ, ha igen csendes helyre mégy? Háborúság vagon tekörnyüled, sőt tebened... De te ifjú, ha szómat fogadod, megmaradsz (=helyben ülsz) és megerősíted magadat a bánatbeli ellenség ellen. Mert mindeneknek előtte szükséges teneked az állhatatosság; és harcolva sokan lettek győzedelmesekké, elfutva senki sem"...

Akárhogy hallgattuk, nem hallottunk itt egy szót sem a boldogságról vagy boldogtalanságról. De meghallgatunk egy másik "beszédet" ugyanabból az időből, s miközben úgy találjuk, hogy az csaknem a másíknak a másaként szól, azt is halljuk egyben, hogy az folyton a boldogságról és boldogtalanságról beszél: "Az

örök boldogság kívánságáról és az életnek nyomorúságáról. Mindenek boldogul akarnak élni, de mi légyen az, ami az életet boldoggá teszi, arról kevesen gondolkodnak... Nem az eget, indulatidat kell megváltoztatnod, mert ha a tengereken túl mégy is, mindenütt inadban lesznek vétkeid... Aminemű ok hozott ki, ugyanaz kerget mindenütt...indulatiból kergetvén helyet cserélsz minden haszon nélkül, holott jól és csendesen élni minden szegletben lehet... Én valahol vagyok, mindenkor magamé vagyok, a dolgok hatalma alá nem adom, hanem azokhoz alkalmaztatom magamat... *Egyedül a jóságos cselekedet tézsen boldoggá ez életben...* Ez hát az embernek az ő főbb jova, mely nélkül ha ki szűkölködik, ha minden egybe vagyon is, boldogtalan, megvettetett; de ha ez megvan, bátor egybe ne légyen, boldog és dicséretes...minthogy az egy okosság viszi tökéletességre az embert, úgy a már tökéletességre jutott okosság teszi boldoggá... Úgy mondhatod boldognak, ha fegyver villámzásától nem irtózik...ha a véletlen szerencsétlenségeket, megköztötetést, erőszakitételeket, számkivetést és az emberi elmének más egyéb haszontalan félelmét bátran hallhatja, azoktól nem retteg, sőt mindezekre azt mondja: ...én mindenkor ez ilyekre kész voltam, tudtam, hogy ember vagyok, azért az emberi sorsra magam régen elkészítettem. Ezek ám, kiket boldognak lehet tartani, kikre a szerencse nagy csapást nem tehet; mivel az előre ellátott veszedelemnek könnyű csapása van, de a tudatlanok minden véletlenre megrettennek... Rövidebb regulát adok, melyhez magad mérsékeljed és amelyből magad tökéletességedet észrevehessed. Akkor éred el a te főbb jóvadat, amikor megérted legboldogtalanabbaknak lenni a boldogokat. *A jóságos cselekedetekkel felékesítetett szabad elmének méltóságáról.* Fő boldogsága azért az embernek abban áll, ha a véletlen szerencsétlenségeket semminek tartja, a jóságos cselekedetekben gyönyörködik, és bátor szívvel minden kedvetlenségeket nemcsak megvet, de azokat nagy csendesen el is szenved. Boldog ember tehát az, aki mind a jóban, mind a gonoszban egyaránt tudja magát viselni... *A bölcs ember az egész világnak ura.* Semminemű szerencse, semminemű dolog a bölcs embert meg nem tántoríthatja, készen van mind a két részre, a jó szerencsének igazgatója, a szerencsétlenségnek meggyőzője... *Miben álljon az embernek valóságos boldogsága?* Az embernek fő boldogsága helyezettetett az elmébe, mely mihelyt azt a jó helyet elhagyja és alábbvalóba, a testnek tudniillik valamely részébe költözik...legottan megavul és többé boldogság nem léssen, ami boldogság vala. Nem kell azért boldogságunkat a testbe helyezettünk. Azok hát a valóságos, állandó és örök jók, amelyeknek az okosság fundamentuma, amelyek se le nem omolhatnak, se el nem fogyhatnak, se meg nem kisebbedhetnek... Ama bölcs Stilbo feleségét, gyermekit s hazáját elvesztvén és maga egyedül szabadulván ki a tűzből, Demetrius által kérdeztvén: mit vesztett volna el? Minden javaim - úgymond - magammal vannak és semmit el nem vesztettem az igazságból, állhatatosságból, mértékletességből és okosságból... Ezek nélkül, aki magát boldognak tartja, boldogtalan"...

A történelem nehezét szenvedték akkor "apáink", és létük boldogságát is csak a szenvedés súlya alatt tudták növvő pálmává eleveníteni. Szendték az életet - a nemzet már egy jó százada háromba szaggatva élt, nemzedékről nemzedékre a háborúság, a létveszedelem volt az alapélmény -, és a szenvedésben ismerték fel magát a boldogságot, az "ellenkező dolgokban" - a súlyos próbatételekben - magasztosulva fel a boldogság legmagasabb fokára: "*Az ellenkező dolgoknak hasznos voltokról*" szól az egyik boldogság-"tétel", s a szenvedő ember boldogan fordította a maga javára a bajt: "Miért történnek sok gonoszok a jóknak?... Atyai szívvel viseltetik hozzánk az Isten, és akiket erősebben szeret, munkákkal, fájdalomokkal és kárvallásokkal azokat gyötri, hogy valóságos erőt gyűjtsenek. Nem láttatik boldogtalanabb nekem annál, mint akinek soha semmi szerencsétlensége nem történt. Mennél nagyobb a kín, annál nagyobb a dicsőség.

A nyomorúság szüli a jóságos cselekedetet... Miért a táborból is a vitézbbek küldtettenek a nagyobb veszedelmekre?... A veszedelmeknek gyakor volta megvettetését azoknak okozza. Az az erős és merő fa, melyet a gyakor szelek ostromolnak, mivel az ingatással tömörsödik, és állhatatosabban veri gyökerét... Megtörődött kéz kell a szántóvetőnek. A lövésre felhúzendó ideg vállas katonát kíván. Amely bajnok kék ütést nem vett, nem vihet nagy szívet a harcra...kinek fogai az ököl alatt zörgöttek...s levettetésén elméjében el nem csüggedt, sőt erősebben kel fel, az ilyen nagy reménységgel ment a bajnokoskodásra"...

Lehet, nem véletlen, hogy éppen ezekben a súlyosan próbáló "boldog" években támadt a nemzet egyik legnagyobb géniusza, az az okosságban, bölcsességben, vitézségben legelső, aki az addigi nemzeti létet a legmélyebben vizsgálta meg, s abban a felmérésben a maga évszázadának a "magyar romlás" századának látva, fájdalmas bölcsességgel vette szemé elé a magán- és közboldogságnak egy sajátosságos kérdését: "...bizonyos okkal panaszkodhatnám a szerencsére, nem azért, hogy egyszer hazánkat magassan felvitte, most mind alább-alább, szállítja: azért nincs mit panaszkodnunk, tudván, hogy ez a világi törvény, hogy a ki benne született, annak halála is következék, és ez az Istennek akaratja. Sokáig volt dicsőséggel a szerencsének felső kerekén a Magyar Fátum; ha most alább szállott, nem szokatlan dolog történt rajta ebben a világban. Hanem azon panaszkodnám a szerencsére, hogy evvel a geniummal, evvel az hazám szolgálatjához való készséggel, végezetre evvel a jó igyekezettel ebben a magyar romlásának seculumjában helyeztetett engemet, és nem azokban a dicséretes időkben, melyekben az Isten kegyelemmel volt a magyarokhoz, és nem fordította volt orczáját őtőlök, hanem rettenetessé tette volt azoknak, a kik most unalommal néznek reánk, és csúfsággal említenek bennünket... Nem mondhatni egy országot boldogtalannak, az ki sok időközön által és sokáig hervadhatatlanul állott virágjában, és már alább kezdett szállani, mert ez a vége az világi dolgoknak; és nem mondhatjuk boldogtalanságnak azt, hogy ennek ez világi törvénynek alája vettetett, holott minden más is úgy vagyon; hanem boldogtalannak mondhatjuk azt az embert, a ki a maga országának leszállásában és esetiben születetik és nem virágjában. Azért ehez is szerencse kell".

Követve ezt a sorsfelmérő visszanezést, szem elé tűnik egy boldog pillanat abból az évezed eleji időből, amikor az Isten még nem úgy volt "kegyelemmel, hogy ellenkező szelekkel erősítette vastagabbá a fa gyökerét, hanem virágoztatta a fát, s amikor a magyarokat kereszténységre térítő Gellért püspök úgy élt meg egy kivételesen boldog érzést és gondolatot, hogy egy pihenő szállásán éjfél tájt meghallotta egy kézimalom forgásában és a malmot hajtó asszony énekében "a magyarok szimfóniáját". "Csodálkozva szólott erre a püspök Valterhez: »Hallod-e, Valter, a magyarok szimfóniáját, miképpen hangzik?... Csodálatos dolog - mondja a püspök -, hogyan boldogul az ember... Boldog egy asszony, aki bár mások hatalma alatt áll, köteles munkáját ilyen szépen, zúgolódás nélkül, vidáman végzi«."

Ennél a malomnál, ennél a kenyereknél lisztjét őrölő "szimfóniánál" kínálkozó alkalom nyílik arra, hogy félbehagyjuk a boldogságról szóló traktát. A kérdés iránt érdeklődő kérdésben nem volt benne az, hogy "Ki a boldogtalan?", mindamelllett némileg boldogan mondom, hogy félig - meddig elkerültem azt a boldogtalanságot, amit egyik tudós elődünk bölcs könyvében láttam egyszer rég a kérdés és válasz foglalatában megjelenni: "Ki a boldogtalan ember? (1) Aki mit tud, másnak nem taníthatja. (2) Aki amit tanít, maga nem cselekeszi. (3) Aki amit nem tud, mástól meg nem kérdi.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

EGY NÉV AZ ŐSHOMÁLYBÓL

Egy régi legenda szerint, mikor megtudta, hogy munkára elhajtott férje ott pusztult az építkezésnél, egy kínai asszony fájdalmától a Nagy Fal is meghasadt. A szép legendákkal ellentétben, az embernek egyre inkább az a tapasztalata a kőkemény világgal kapcsolatban, hogy nem rendíti azt meg sem a fájdalom, sem az igazságtalanság. Nem egyetlen kínai asszonymak, hanem egész népeknek szenvedése vagy tévelygése sem.

Az ilyen legendákban, példázatokban, melyek akármelyik nép múltjából bőséggel bukkanak elő, s néha valóban olyan pontosan csillognak az értelemről, olyan kikezdehetetlenek a maguk kerekességében, mint a drágakövek, - magánármák is azért, attól jelennek meg, tipikussá emelve, mert a közösség mindenkori bölcsességét, igazságérzetét, szimmetriaérzékét fejezik ki. Az emberegység por-szem ugyan, de sorsának fordulatai, tartalmai és tanulságai az összesség sorsára vetik a fényt.

A mai tudomány, mely a számítógépek villámgyors gondolkodásába halmozza fel, hordja össze és táplálja be a legkülönfélébb fellelhető adatokat, anyakönyveket, kataszteri felméréseket, statisztikákat az élettartamról, a járványokról, háborúkról, inségről, nyomorúságról, de az élet örömeinek, az alkotó géniuszok az adatait, vagy csak az egyszerű mindenkori munka olyan eredményeit, hogy hol, mikor, milyen volt a termés, lóval szántottak-e vagy egyetlen megmaradt tehénnel, már olyan dolgok kikalkulására is képes, miszerint elődeink egész biztosan nálunk nehezebben boldogultak az élet nehézségei közül a "könnyebben": olyan dolgokkal, melyek a fizikai lét biztosításával függtek össze - ám ők boldogultak könnyebben az olyan egészen nehéz dolgokkal, mint például az elmúlás, a halál.

S mindezek mellé segítségül világosan kitetszik, hogy nem egyszerűen a tudás vagy a tudatlanság tényezője járult. Hanem az emberi szellemnek egy változatlan és nagyon fontos tartozéka: a lelki élet, a hit dolgainak kérdésköre.

Egészen apróságnak, árnyalati dolognak tűnő adatokból lehet kiindulni nagy horderejű felismerések felé. Hogy mennyire nem csak a mindenkori egyed, az emberi én, hanem az egész közösséget, a családot, a nemzetet érdeklő intézmény, a *szerep* hordozója lett a fontosabb egy szép napon az emberi társadalomban, azt ezer más mellett példázza egyes vidékeken, egyes családokban ugyanannak a keresztnévnek (vagy néhány keresztnév variálásának) ismétlődése. A családfán, mint valami leltárban, egész oszlopokat képeznek azok a "megszokott" névadási szokások, melyek a családfői szerepkör hordozását, továbbvívését biztosították. Annak a felismerésnek a jegyében, hogy nem is a mindenkori gazda, hanem a gazdaság jó állapota és tekintélye a döntő fontosságú. Eleink világképébe nagyon pontosan beletalált, annak a tapasztalatnak a jegyében, hogy a földi lét ismételen fenyegetett tartalma bizonytalan - ama bölcsesség, mely nem csupán személyre szabott stabil pontokat keres meg és alakít ki az élet körül. A mindennapok túléléséhez szükségét érezték egy mentális menedéknek. Ezt adta meg számukra egy a mainál sokkal rövidebb átlagéletkor mellett is a vallás mint

kikezdhethetlen világnézet, mint élet, társadalom, országszervező erőforrás. A világ nagy kultúrái s az azokat létrehozó nagy népek, valamennyien koherens, összefüggő kidolgozott hitéletet éltek. A baj nem az időközben küzdelmes utakon-módokon megszerzett tudással van, hanem azzal az ürrel, melyet a változások hoztak magukkal, néhol, mint az árvíz, csak kimosva a hídlábak körül a teret, melyet nem töltött be aztán semmi. Avagy a semmi tölti be. Ahogy egy nyugati gondolkodó fogalmazta megrendülten: a mi világunkban műholdak vannak s teleszkópok, de csak a tudásnak vannak tornyai, nem a hitnek. Visszaút még sincs; a régiek tudatvilága méreteiben kisebb volt mint a miénk, de éppen a hit révén messzebbre nyúlt. Ezért nem volna szabad csak felpörgetett iramban átviharzani földi életünk legszebb évein, miközben az elvetett vigasz s az elvesző magyarázat miatt még nehezebb lesz meghalni. Pedig egy napon a semmi elé állítani hervadó testünket - újra felmerül, hogy nem egyszerűen a pontos tudás vagy tudatlanság tényezőjén múlik ennek beletörődéssel és méltósággal való elfogadása. Hanem azon a másik tudáson: a mentális menedéken. A közösen elfogadott vigazon és magyarázaton, mely nem ellenkezik és nem vitatkozik a kétszerkettő személytelen igazságaival. Hiszen tovább, túl azokon helyezkedik el, máshol. Ahol a kőkemény "kínai falak" fizikája felragyoghat, de már mit ér! A jóság, a szeretet, a részvét, az öröm, a sírás megannyi, soha semmilyen olajmezőkbe vagy bankügyletekbe nem foglalható erőforrásaihoz képest csak múltó legenda lehet. Ez hát a múltóbb legenda, nem a másik. A szeretet tud az anyagról is, és képes a vele való szövetségre. Az anyag tisztas közönye képes felépíteni a világok kínai falát, de emberi erőfeszítés nélkül nem ismeri a szeretetet: a Teremtés második finomabb erőfeszítését. A Teremtő megparancsolta mindennek, a világnak, hogy *legyen*, de nem parancsolt tovább neki semmit. Csak törvényeket rendelt, hogy felügyeljenek tényészetére. Az embert megteremtette és meghagyta neki, hogy tekintettel legyen mindenre. Az egyik nevét, melyet félénk tisztelettel még ősidők homályában adtak neki, hogy Gondviselő - mint szerepet vissznyújtja, adományozza lelkes és értelmes lénynek, melyet saját képére teremtett, s úgy rendelte az első paradicsomi próba lejártával, hogy *gondja* is legyen s azt *viselje* is.

Dr. GAAL GYÖRGY

KÖVÁRY LÁSZLÓ ÉS KOLOZSVÁR

Torda szülötte, Erdély történetírója, Kolozsvár polgára volt Kövály László.

Tordához a család és a gyermekkor kötötte. Családjá születése előtt vagy 200 esztendővel telepedett ott le, a hagyomány szerint hajdú eredetűek lehettek. Édesapja, Kövály József, a szücsök céhmestere volt, édesanyját sepsiszentgyörgyi Miklós Katának hívták. A házasságból hat gyermek született, a két lány közül Katalin a kövendi Weressek, Ágnes a dersi Kanyarók családjának lett. A négy fiút, bár csak hosszas unszólásra, az apa végül iskoláztatta. Mindnyájukból jeles ember lett. Tanulmányaikat a rangos tordai Unitárius Algimnáziumban kezdték, a kolozsvári kollégiumban folytatták, s végül jogi tanfolyamra jártak. A legidősebb, az 1817-ben született Józsa mint a kolozsvári 1848-as ifjúság vezére maradt emlékezetes. Verseket írt a Remény zsebkönyvbe, néhány elbeszélést, cikket más lapokba. Aránylag korán, már 1875-ben Tordán elhunyt. László két öccse közül

Endre (1836-1918) unitárius lelkész akart lenni, de miután végigküzdötte a forradalmat, a festészet mellett döntött: Munkácsyval és Benczúrral indult. Aztán visszavonult Kolozsvárra arcképfestőnek. A századfordulón ő a nemesség, arisztokrácia, szellemi kiválóságok legjobb itteni megőrökítője. Ő élt a családból a legtovább. Végül a legkisebb, Mihály (1837-1901) Kolozsvárt tartott ügyvédi irodát, s több, az unitárius egyházi jog körébe vágó tanulmányt írt. Nevét azonban mint okleveles vívómester, elismert sportember tette emlékeztetéssé.

Kőváry László e népes család második gyermekeként született 175 évvel ezelőtt, 1819. július 7-én. A tordai Unitárius Algimnáziumban a világot látott Abrudbányai Szabó Sámuel igazgató ébreszti fel benne a tudományok iránti érdeklődést. S bár apja szücsöt akart faragni belőle, végül kiharcolja, hogy 1836-ban beiratkozassék a kolozsvári kollégiumba.

Tordához ezután csak szülei kötik, meg egy rossz emlék. 1863 nyarán a szebeni országgyűléssel kapcsolatos egyik hazafiatlanak vált nyilatkozata miatt majdnem tettelesen bántalmazzzák, el kell a városból menekülnie. Megfogadja - és szavát be is tartja -, hogy többet nem teszi lábát e városba. Szüleinek azonban házat vesz Tordán, s halála előtt emlékoszlopot állíttat sírjukra.

Nem célunk részletezni azt a hosszú utat, amelyet Kőváry László befutásáig megtett.¹ A kolozsvári Unitárius Kollégium diákoskodása idején a reformeszmék lázában égett. Innen indult el az amerikai utazó és a demokratikus eszmék közvetítője, Bölöni Farkas Sándor; a Kőváry előtti generáció vezéregyéniségei Szentiváni Mihály és Kriza János, a népies költők voltak. Az ő Remény zsebkönyveiben jelentek meg első versei, epigrammái. Kortársai és versenytársai közül Berde Aron vegyész-meteorológus, Jakab Elek meg Kolozsvár múltjának feltárója lett. A tanári karból ketten voltak rá nagy hatással: az egykori eposzíró, a történelmi tárgyak előadója Aranyosrákosi Székely Sándor és a polihisztor Brassai Sámuel. Az utóbbi a természettudományos tárgyakat adta elő. A még pályája kezdetén levő Brassai új szellemet hozott a kollégiumba, maga köré gyűjtötte a legtehetségesebb diákokat, és irányításukról gondoskodott. Kőváry is elmeséli, hogy őt eleinte a reál tárgyak felé bízta, majd mikor felismerte humán beállítottságát, a klasszikusok tanulmányozására fogta. A kollégium és Brassai egész életútját meghatározták. Brassai iránti szeretetéről, tiszteletéről többször is vallott, ő szervezte meg századik születésnapja megünneplését, s ő írta róla az első könyvet 1897-ben. Az Unitárius Kollégiumban akkor még nem volt jogi tanszék, így 1840-42 között a reformátusoknál Tunyogi Csapó Józseftől hallgatja ezt a diszciplinát, majd pár hónapig jurátuskodik a marosvásárhelyi Királyi Táblánál, s még 1842-ben megszerzi az ügyvédi oklevelet. Eddigi pályájában nincs semmi rendkívüli. Nyilván lelkesítik a reformkori eszmék, az 1841 őszen megnyíló kolozsvári országgyűlés munkálatait figyeli, s szabad idejében a Székelyföldet járja. Itteni élményeit összegezi első kötete, a *Székelyhonról* (1842).

Jurátus korában, majd nevelősködése idején eljár a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárba, s itt kap kedvet a kutatásra. Közben a kolozsvári Tilsch könyvkiadó Brassai ajánlására őt kéri fel Erdély első statisztikájának elkészítésére. Ez az 1847-ben megjelenő mű két könyvből áll. Az első a tárgyi és élővilágot veszi számba, a második, igen rövidre fogott rész, a "szellemi erők álladalmá"-t, vagyis a tudományt, a művészetet és az iskolát.

Ilyen előzmények után robbant be Kőváry életébe az 1848-as forradalom és szabadságharc. Nemzetőrként kezdi a kolozsvári Farkas utcai században, majd májustól az Ellenőr című politikai lapot szerkeszti. Júniusban már Pesten van rá szükség a Statisztikai Hivatalnál. A Honvédelmi bizottság futárként októberben az agyagfalvi nagygyűlésre küldi, végül 1849 márciusától Bem seregében őrnagy rangban - akárcsak Petőfi - hadi tudósító és tábori történetíró. Augusztus 26-án Zsibónál teszi le a fegyvert, s 1850 szeptemberéig bujdosik a Székelyföldön.² Az

ezt követő meghurcoltatás és fogság idején kezd Erdély régiségeiről könyvet írni. Ez 1852-ben - az Akadémiának ajánlva - meg is jelenik. Ennek is köszönheti, hogy a császári kormányzat két évvel később Erdély északnyugati megyéi "építészeti emlékeinek konzervátorává" nevezi ki. Az építészeti emlékek után számba veszi, s kötetben adja ki (1853) a természeti nevezetességeket. A következő művei is mind forrásértékűek és úttörő jellegűek. Erdély 257 nevezetesebb családjának adatait gyűjti csokorba 1854-ben. Nem csak a főúri és nemes, hanem a patinás polgárcsaládok is belekerülnek a könyvbe. 1857-re összegyűjti Erdély történelmi regéit és adomáit, három évvel később a magyar családi és közéleti viseletek bemutatására vállalkozik. A rengeteg búvárkodás, gyűjtés az 50-es évek végére megérleli benne az elhatározást, hogy fel kell dolgoznia egész Erdély történetét: "Mert sok a munka, s ha mindegyikünk csak remeket akar, ha senki sem határozza el magát az úttörők keserű poharát kiüríteni, akkor a sziszifuszi munkát százan meg százan fogják elül kezdeni, s Erdélynek története még sem lesz".³

Köváry 1859-1866 között jelenteti meg hat kötetben Erdély első magyar nyelvű oknyomozó történetét.⁴ Mintegy másfél évtizednyi gyűjtőmunkáját összegezi, jóformán alig támaszkodhat mások előmunkálataira. Így utóbb számos forrását hamisítványnak, számos elméletét tévesnek minősítik, de övé marad az úttörés érdeme. Az eseményeket 1848-ig vivő hat kötethez még kettőt szoktak hozzászámítani. Köváry ugyanis jegyzetei és élményei alapján megírta és 1861-ben kiadta Erdély történetét 1848-49-ben, amihez egy külön 200 lapos okmánytárat mellékel. Így jött létre az a monumentális munka, amelyet főművének tartanak, s amelynek alapján kiérdemelte az Erdély történetírója címet. Ennek köszönheti megkésített akadémiai levelező tagságát (1883) és a kolozsvári egyetem tiszteletbeli doktori címét (1902).

Az 1860-as évek gazdasági fellendülése őt is - akárcsak Berde Áront - a közgazdaság felé tájolja. Főleg a biztosításügy érdekli. Kisebb-nagyobb füzetekben ismerteti a külföldi és magyarországi intézeteket. Maga is takarékpénztár alapító és igazgató. Csak az akadémiai levelező tagság téríti vissza a történelem műveléséhez. Történetbölcseleti előtanulmányok után a millenniumra meg akarja írni Magyarország történetét. Próbafejezeteiről az Akadémián lesújtó bírálatot kap. Időközben sokat fejlődött a tudományág, romantikus látásmódja már időszzerűtlen. Ő azonban a bírálatokat magáévá téve rendületlenül dolgozik, s ha nem is a millenniumra, de Árpád halálának évfordulójára elkészül a két vaskos kötetet kitevő összegzéssel: *Magyarország története nemzetközi helyzetünk szempontjából*. A második kötetet (1909) már unokaöccse, Kövendi Weress Sándor rendezti sajtó alá, s e megható ajánlás vezet be: "Kedves nóm, Knausz Johannának - kinek hosszú életemet, mint író ösztönömet köszönöm -, e kötet kiadójának ajánlva".

Köváry kétségtelenül sokat köszönhetett feleségének. Az addigi szépreményű "zsurnaliszta és literátor" e házasság révén egyszeriben Kolozsvár tekintélyes polgárává emelkedett. Knausz Johanna (1831-1918) Tilsch János (1774-1853) neves kolozsvári könyvárus és kiadó unokahúga, egy sziléziai származású német család leszármazottja volt. Rokonságban állt a város patrícus társadalmával, több házastelket,⁵ birtokot kapott hozományba, anyagi jólétet, függetlenséget biztosított urának. 1854. június 4-én kötöttek házasságot és bizonyára ekkoriban költöztek a Bástya utca 1. szám alatti sarokházba.

Kövári már eddig is írt és tett Kolozsvárért. A város első játékos-verses ismertetését a Györke-sorozat számára készítette. Kelemenelkén a sárdi Simén családnál nevelősködve az öt lány mellett a kisfiút, Györgyöt is oktattatja. Ennek elemi szinten kell az ismereteket megfogalmazni. És Köváry verses tankönyveit

közkinccsé teszi: *Győrke Erdélyt utazza, Győrke geográfiája és története Erdélyről, Győrke meséi és példázatai, Győrke történeti anekdotái, Győrke állatországga*. Vagy kilenc füzet jelent meg e sorozatban 1847-től az 1860-as évek elejéig, nem egynek öt-hat kiadása ismeretes. Évekig az elemisták Györkével járták Erdélyt és a világot, a tudományok dűlőit.

Tilsch János kiadásában 1847-ben megjelent *Győrke Erdélyt utazza* még megyénként ismerteti az országot s Kolozs megyénél így ír a városról: "Kolozsvár-megyének/ Kolozsvár a feje/ Az egész országban/ Városink eleje./ A főkormányzónak/ Ez a lakvárosa,/ Huszonöt ezerre/ Felmegyen lakosa./ Három főiskola/ Virágzik kebliben./ Kaszárnya, fellegvár/ Állnak védelmiben./ Egy templom és torony/ Épül a városon,/ Melyeken nem leszen/ Párja ez országban./ És hogy építsék ezt/ És a nagy kaszárnyát/ Lerontá korunk/ Kolozsvár várfalát./ Itt született Mátyás/ Király az Óvárban,/ És itt nevelkedett/ Kisgyermek korában." A versezet arra utal, hogy a főtéri templom tornyát, a kétágú templomot és a későbbi Hunyadi téri Szentgyörgy kaszárnyát akkoriban építették jórészt a várfalak kövei felhasználásával. Az V. javított képes kiadás (1863) már a *Győrke Erdélyt újra utazza* címet viseli, s újít - a név szerint meg sem jelölt - szerző: folyómedrek szerint járja be az országot. Itt a szöveg így hangzik: "Kis-Szamos mente/ Kolozsvár szép város,/ Nevezetes egy hely,/ Erdély úri népe/ Rendesen itt székel./ Múzeum és színház/ S három főiskola/ Teszik a földiszét/ És meg fellegvára./ Itt van az országnak/ Az ő kormányzéke,/ Bocskay és Mátyás/ Király itt születete." Kőváry utal rá, hogy megalakult az Erdélyi Múzeum-Egyesület, s megemlíti a színházat és a Bocskay-szülőházat, amelyek az előző szövegből hiányoznak.

Erdély régiségeit először 1852-ben, majd az újabb kiadások során 1866-ban és 1892-ben veszi számba Kőváry.⁶ Természetesen itt a kolozsvári épületek is megkapják a maguk fejezeteit. A kolozsmonostori apátságot, a főtéri és a Farkas utcai gótikus templomokat, a Mátyás- és a Bocskay-szülőházat, valamint a főkormányzók palotáját tartja figyelemre méltónak.⁷

Kőváry nevét főleg mint szerkesztőt ismerte meg a város. A forradalmi idők szócsövét, az 1848. május 2-án megindított Ellenőrt szerkesztette július 23-ig. A heti négy alkalommal megjelenő politikai lap főleg az unió érdekében mozgósított. Mikor Pestre hívják a Statisztikai Hivatalhoz, kénytelen a szerkesztést barátjának, Dósa Dánielnek átadni, ő csak tulajdonosként szerepel a lap megszűntéig, november 14-ig. Az önkényuralom éveiben az Erdélyi Naptár két kötetét (1854, 1855) szerkeszti. Ezek valóságos monográfiái az akkori itteni életnek. Mindegyikben számos írást maga Kőváry jegyez. Statisztikai, címer és pénztani fejezetek mellett összeállítja az erdélyi naptáriródalom történetét, a kolozsvári színház forradalom utáni három évének az eseményrendjét, Erdély 1849-1854 közötti kronológiáját. "Szépítő-bizottság" felállítására biztat: "Édenkertté lehetne varázsolni Erdélyt, de csak úgy, ha a természetet mi is segítjük".⁸ Napirendre tűzi a temető rendezését és a halottak napja megtartását (mifélekké addig ez nem volt divat). A leghosszabb ideig a Korunk című politikai lapot szerkeszti. Ezt 1862. szeptember 3-án veszi át Fekete Mihálytól. Márki Sándor szerint Bástyá utcai házában, majd 1864-től a főtéri gróf Gyulai (Wass) házban unitárius diákok és teológusok segítségével végezte a szerkesztést. Tárca rovata a pesti lapokéval vetekedett. Politikai szempontból Deák-párti volt. A kiegyezés előkészítését és az unió elismertetését tartott fő feladatának. A kiegyezéskor (1867. július 31.-ével) meg is szűnt. De Kőváry élete végéig vérbeli újságíró maradt, szinte valamennyi kolozsvári napilapban, folyóiratban jelentek meg közéleti, gazdasági és történelmi cikkei, tanulmányai.

Kolozsvár szabad királyi városa részéről 1869-ben kapott először megtisztelő feladatot Kőváry. A kiegyezést követő első népszámlálás itteni bizottsága

elnökéül választották. Ez természetesen is tekinthető, hiszen nála ismertebb statisztikusa nem is volt a városnak. 1871-ben Pestre hívták az újjászerveződő Országos Statisztikai Hivatalhoz főtitkárviselőnek, s csak felesége kérése marasztalta Erdélyben. A népszámlálás az 1869. december 31-i helyzetet rögzítette, s eredményeit egy külön füzetbe jelentette meg Kőváry.⁹ Az előzményeket bemutató fejezetben jellemzi az eddigi (1785, 1829-31, 1851, 1857) népszámlálásokat, s rámutat, hogy ez az első minden szempontra kiterjedő tudományos jellegű összeírás, mely egyéenként veszi számba a lakosokat. Ismerteti a tizedenkénti számlálás módszertanát, s azután külön fejezetben a lakásviszonyokat majd a népességi adatokat közli. Kolozsvár akkoriban a maga 25 ezer főjével Erdély - Brassó után - második, a "magyar korona" 13. városa volt. A lakosok közül 20265 magyar, s mindössze 51,8 % tudott írni. A 3296 házból 243 volt egyemeletes és 13 kétemeletes. A terek és utcák száma 148-ra rugott. Mint Kővári is említi, ez az összeírás egy kritikus pillanatot ragadott meg: amikor Kolozsvár már elvesztette fővárosi jellegét, de még a vasút nem érte el új életritmust diktálva.

Az 1860-as évektől Kőváry több olyan bizottságban, választmányban kap-eleinte többnyire jegyzői, titkári - tisztséget; amelyeknek ranglétráján rendre felemelkedik, s a rendelkezésére álló adatokat összefoglalva kis füzetben jelenteti meg történetüket. Élete három sikerének és egy kudarcának emlékét őrzi ilyen füzet. A kudarcnak ma már nincs nyoma: az 1858-ban létesült Kolozsvári Kisegítő Takarékpénztár egyik alapító tagja, 1876-tól titkára, 1888-tól igazgatója volt. A pénztár első huszonöt évének történetét kis kötetben ismertette.¹⁰ Akkor még nem sejtette, hogy vezetése idején csődbe jut a pénztár (1893) és a bukásért többen őt fogják vádolni.

Maradandóbb másik három füzetének anyaga. A főtéri (akkor még piaci) templom körüli falnak nekiépített kis boltok, műhelyek lebontása már 1791-ben foglalkoztatta a városatyákat. 1852-től Schütz János vette kezébe az ügyet, a város képviselő testületében külön bizottságot hozva létre. A fő nehézség onnan adódott, hogy a boltok többsége a katolikus egyház tulajdonát, fő jövedelmi forrását képezte. A püspökség csak megfelelő kárpótlás, csereépületek ellenében engedélyezte a bontást. Tehát ehhez pénzalapot kellett létrehozni. A bizottságba 1862-től kapcsolódik be Kőváry mint jegyző és ellenőr. A bizottság és a pénzgyűjtés történetét, a tárgyalások adatait 1886-ban már mint az alap gondnoka és pénztárosa foglalja össze kis röpiratban.¹¹ Ez volt az a pillanat, amikor úgy nézett ki, hogy a szedett-vedett épületek helyére az egyház neogótikus sarokházakat épít a templomkertbe. E terv megghiúsítását szolgálta a füzet. Közben a sajtó is felkarolta az ügyet, s végül az 1890-es évek elejére felszabadult a templom környezete. Így vélekedik e füzetben Kőváry: "Kolozsvár, Erdély egykori fővárosának piaca a legfestőibb látványok egyike. Közepén négy század előtt templom s korunkban melléje egy torony emeltetett, melyek nagysága, szépség s műbecs tekintetében bármely város büszkeségei lehetnének".

A kolozsvári Sétatér háromnegyed százados történetét is Kővárynak köszönhetjük. Az 1810-es években még kerti mulatónak bérbe adott Hangyás berekben az Asszonyi Jótékony Egyesület kezd el parkot kialakítani 1830 táján. Az 1838-ban megalakult Sétahely-bizottság már mérnöki tervekét készítette. Majd 1866-tól a Sétatér-egylet viszi tovább a munkálatokat. Ennek választmányi tagja lesz Kőváry. 1873-tól 1886-ig ő a Sétatér igazgatója. Ekkoriban jön létre az a ritka szépségű park, mely máig is a város egyik büszkesége. Mikor leköszön az igazgatóságról, akkor jelenteti meg kis füzetét.¹² Ugyancsak Kőváry dolgozta fel a testedzés helyi hagyományait. 1897. június 12.-én ünnepelték a kolozsvári Tornavívoda Intézet fennállásának negyedszázados jubileumát. Erre az alkalomra írta kettős mottóval ellátott ünnepi visszaemlékezését.¹³ Az egyik közismert: "Ép testben ép lélek". A másik, ami Kőváry vezéreszméje, ritkábban hallható: "Fortes

creantur fortibus et bonis" - Jóktól és erősektől származnak a vitézek. Vagyis a nemzeti önfenntartás előfeltétele az edzettség. A magyarok pedig örökletesen harcos, sportkedvelő nép. Az egyik fejezet a negyvennyolcas forradalom előtti kezdeményezéseket tekinti át. A Széchenyi és Wesselényi hatásából kiindulva Kendeffy Ádám példamutatásán át jut el a Biasini-féle 1818-ban megnyitott első vívóiskolaig. Felsorolja a lovaglás, lövészet, korcsolyázás, vadászat első szervezeti kereteit. A forradalom után 1862-ben megint egy vívóiskola jelenti a kezdetet, ennek már egyik vezetője, majd mestere is Kőváry Mihály. A Sétatér-egylet 1865-től a csónakázást, korcsolyázást támogatja. Aztán létesül Korcsolya-egylet, lövölde is. 1865-ben pedig Jósika Lajos báró egy 16 tagú csoportot hoz létre, melynek célja egy tornavívoda létesítése. A csoport jegyzője Kőváry László. 1872-ben a csoport egyletté alakult, s 1873-ra a mai Széchenyi téri vásárcsarnok területén felhúzzák a tornavívoda épületét. Kőváry az ezt követő eseményeket is számba veszi: a Kolozsvári Atlétikai Club (KAC) az Erdélyi Kárpát-Egyesület (EKE) valamint a Kerékpár-egylet megalakulását. A jubileumi rendezvényen nyolc sportcsoportban folytak a mérkőzések.

A közösségi szerepvállalások mellett Kővárynak van egy egyéni várostörténeti jelentőségű kezdeményezése. Sajnos, erről nem írt beszámolót, csak utalásokat tett rá. A Fellegvár mögötti, az új állomásra és kialakuló javítóműhelyekre néző domboldalon 50 000 m²-es birtokát az 1880-as években négy utcára osztva közel száz telekre parcelláztatta, s ezeket utólagos törlesztés mellett eladta vasúti alkalmazottaknak. Ez lett a Kőváry-telep. A négy utca: Nagy (Új), Szélső (Raktár), Közép (Kárpát), Kalauz utcák közül az első máig az ő nevét viseli. Egyik dolgozatában előrelátóan írta Kőváry: "Ez az oldal lankás fekvése, kilátással a Nádas mentére és az indóházra, két szögletén ivóvíznek használt csorgókkal, 5-8 m mély kutakkal... (egy) új városrész központja".¹⁴

Az 1870-es és 1880-as években a köztisztelőben álló polgár és tudós minden jelentős kolozsvári esemény részese. 1877-ben egyháza Berde Áron helyére őt választja az Unitárius Kollégium felügyelő gondnokául. Úgyhogy három évtizeden át egykori iskolája életének minden fontosabb mozzanatával kapcsolatban kikéri a véleményét. Meghívják a tanácskozásokra, vizsgákra, ünnepélyekre, s ő el is megy, gyakran írásban adja be véleményét. Az egyházi-iskolai mozgalmakat sokszor adománnyal támogatja. 1890. szeptember 1-i érettségi találkozáján 100 forintra támogatja a tanári nyugdíjalapot,¹⁵ könyvtára legbecsebb darabjait a kollégiumra hagyja. Az egyház folyóiratában, a Keresztény Magvetőben 19 írása és tanulmánya jelenik meg, közülök néhány forrásértékű közlemény az unitarizmus múltjára vonatkozóan. A Dávid Ferenc Egyletnek is aktív tagja, lapjában, az Unitárius Közlönyben János Zsigmondról (1888), Darkó Károlyról (1892), Lázár Istvánról (1900) közöl megemlékezést.¹⁶

1881-ben a háza szegleténél fekvő óvári kispiacot, vagy inkább zsidóvásárt az ő sürgetésére szüntetik meg, s Pákey Lajos tervei szerint a teret parkká alakítják. A Híd (ma Dózsa György) utcától a Sétatér (ma Emil Isac) utcáig pedig járdát építenek. Haller Károly polgármesterré választásától, 1884-től ő a városi Szépitő Egylet fásítási bizottságának az elnöke. Sokat tesz a temető rendezéséért, fásításáért is. 1885-ben az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület, az EM-KE egyik alapító tagja. Beválasztják mind a közgazdasági, mind pedig az irodalmi szakosztályba. 1888 őszén az Erdélyi Irodalmi Társaság alapítói közé tartozik, 1892-ben pedig tiszteleti tagságra érdemesítik. Az alkotó közgyűlésen a "Negyvennyolc előtti irodalmi viszonyaink" címmel olvasott fel értekezést,¹⁷ s a későbbiekben sem vált hűtlenné a társasághoz. 1888-ban a város részéről a Kereskedelmi Akadémia felügyelő bizottságába választották.¹⁸ Ezeket csak megkoronázta a kívülről jött elismerés, az akadémiai levelező tagság (1883).

A rendelkezésünkre álló adatokból nem sikerült megállapítani, hogy mikor lett Kóváry Kolozsvár szabad királyi város törvényhatósági bizottságának a tagja. Valószínűleg az adó összege alapján került be a város vezető tanácsába, s itt az 1880-as évek közepén a közigazgatási bizottság eloadójául választották. Több alkalommal is jól felépített, nyomtatásban is közzétett beszédben körvonalazta a város jövőjére vonatkozó elképzeléseit. 1888-ban Kolozsvár közigazgatási fejlődésének feltételeit próbálta összefoglalni.¹⁹ Sorra veszi a jónak mondható közegészségügyi feltételeket, a lakás- és építkezési viszonyokat. Itt rámutat, hogy a város utcavonal-hálózata mintaszerű, csak a frontvonalakat és szinteket kell rendezni. Az új építkezések, terjeszkedések irányát meg kell szabni. Aztán bemutatja a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem helyzetét, a város kilenc pénzintézetét és a közlekedést. Akkor a Szamoson át épülő állomás felé vezető új vashíd közelgő befejezése volt a nagy esemény. Az alépitményeket Maetz Frigyes tervezte, a vas részeket a pesti Sclick-cég szállította. Végül a város és a két legközelebbi tájegység (a Havas és a Mezőség) sajnálatosan rossz kapcsolatát boncolgatja. E dolgozat számos történelmi visszautalással körképet nyújt az akkori város gondjairól.

1890-es "közigazgatási előadói tanulmány"-a a fürdőügyet próbálja felkarolni azzal, hogy bemutatja utazási élményei alapján a karlsbadi és ischli viszonyokat.²⁰ 1892-es jelentése a köztisztasági és közegészségügyi viszonyokat elemzi hét fejezetben.²¹ Itt is mindig az előzményekhez méri a jelent, s a külföldhöz a jövőt. Az utcák tisztántartását, egészséges lakrészek, tágas középületek, árucarnokok építését, a vízvezeték és csatornák lefektetését, fürdőintézetek létesítését ajánlja. Foglalkozik a temető rendezésével és a közkórház kitelepítésével, a szórakozási, sportolási viszonyokkal. Igazi "városatya"-ként figyeli Kolozsvár alakulását. Célkitűzéseivel egy modern nagyváros kereteit igyekszik megteremteni. Nem csoda, hogy a tiszteletbeli főjegyzői címmel is kitüntették.

Kóváry büszke volt arra, hogy már 30 évvel korábban felvetette a millennium megünneplésének gondolatát. Igaz, ő azt 1892-re tervezte.²² Így nem csoda, hogy figyelemmel követte az 1896-os eseménysorozat minden mozzanatát, s ő is írta meg a millennium lefolyásának történetét.²³ Ebben a dokumentum értékű kötetben a kolozsvári eseményeket is ismerteti. Külön fejezetet szentel a Mátyás-szobor alapkövetételének.²⁴ Ismerteti a város és a megye díszüléseinek az eseményeit. Kevésbé közismert, hogy ekkor helyezték el a Technológiai és Iparmúzeum, valamint az Építő-, Fa- és Fémipari Szakiskola épületeinek alapköveit is. Ezek ma a Műegyetem Malom utcai székházai.

A 80 éves tudós mindenre figyel. Így nyomon követi a csatornázás munkálatait, s az ásatásokkal felszínre kerülő leletekről ír összefoglaló cikket 1898-ban.²⁵ A következő évben a jeles kolozsvári születésű történész halálát követően mozgalmat indít, hogy emléktáblával jelöljék meg Szilágyi Sándor Farkas utcai szülőházát.²⁶ Felsőről még néhány kolozsvári épületet, amelyet illenék táblával ellátni.

Az 1900-as években már kevesebbet szerepel Kóváry a város közéletében. Ennek nem annyira az érdeklődés hiánya az oka, hanem az, hogy minden erejét Magyarország történetének a megírására fordítja.

Élete 89. évében, 1907. szeptember 25-én bekövetkezett halála nem kelt nagy feltűnést, természetszerűnek tartják. Az illő végtisztességadás nem marad el. A napilapok gyászkeretes cikkeiben búcsúztatják. A halottas kápolnánál Ferencz József püspök mond temetési beszédet, Péterfi Dénes imádkozik, az unitárius teológusok kórusa énekel. Márki Sándor az Akadémia, a történelmi, genealógiai, etnográfiai társaságok és az Erdélyi Irodalmi Társaság részvétét, Gál Kelemen a kollégium gyászát tolmácsolja. A kollégium külön gyászjelentést is kiad. Két alaposabb méltató dolgozat készült Kóváryról. Az egyiket unokaöccse,

Kozma Ferenc írja, s a Keresztény Magvetőben jelenik meg, a másikat Márki Sándor az Akadémia 1910. április 25-i "összes ülésén" olvassa fel. Egyik sem kimerítő. Ci kkeinek, kiadványainak a könyvészetét Köblös Zoltán állítja össze az Erdélyi Múzeum részére.

A hű feleség gondosan ápolta férje emlékét. A Házsongárdi temető lutheránus sírkertjébe tekintélyes fehér márvány emlékoszlopra vésette e feliratot: "Itt nyugszik/ Újtor dai/ Dr. Kőváry László/ történétíró/ született 1819. júl. 7./ meghalt 1907. szept. 25./ Hazája történetét írván/ e kőnél maradandóbb emléket/ állított magának". A kővön kivésott lúdtoll utal a halott állandó munkaszökevényére. 1918 januárjában a hitves is e sírba költözött, de még meghagyta, hogy közös otthonukra emléktáblát helyezzenek. Az év nyarán készült el a Karolina tér sarkán ma is látható tábla^{2 7}: "Itt élt és írta/ Erdély és Magyarország történetét/ Dr. ÚJTORDAI KŐVÁRY LÁSZLÓ történétíró/ a Magyar Tud. Akadémia tagja stb./ Sz. 1819 - Megh. 1907".

JEGYZETEK

¹ Kőváry életútját, munkásságát eddig hárman is kutatták, de mindmáig hiányzik egy átfogó Kőváry-monográfia. Adataink többségét Kozma Ferenc (Ellenzék, 1907. szept. 26. és Keresztény Magvető, 1908. 121-142.) valamint Márki Sándor (*Emlékezés Kőváry László lev. tag felett*. Budapest, 1910.) dolgozataiból, továbbá Bálint József bevezető tanulmányából (Kőváry László: *Tájéképek utazási rajzokban*. Bukarest, 1984.) vettük. Feltételezésünk szerint július 7-i születési dátuma a helyes (sírján is ez szerepel), a Márki-dolgozatba sajtóhibaként csúsztatott a július 17., ebből a Magyar Életrajzi Lexikon és Bálint József is átvette.

² *Mi volt Kőváry László 1848-49-ben?* Ellenzék, 1907. szept. 30.

³ Idézi Márki Sándor: *I. m.* 46.

⁴ *Erdély történelme*. Írta Kőváry László. Pesten. I-II. köt. 1859, III. köt. 1860, IV-V. köt. 1863, VI. köt. 1866.

⁵ Az 1899-re megjelent *Kolozsvári Cím- és lakásjegyzék* szerint Kőváry László és neje 6 telek birtokosa. Ezekből egyet 1905-re átírnak Kőváry Endre nevére (Sétatér utca 8. sz.). A pontos címeket a *Kolozsvári útmutató és lakásjegyzék* (1905) közli.

⁶ *Erdély régiségei*. Pest, 1852; *Erdély építészeti emlékei*. Kolozsvár, 1866.; *Erdély régiségei és történelmi emlékei*. Kolozsvár, 1892.

⁷ Az első kiadással párhuzamosan írja meg a Kubinyi Ferenc és Vahot Imre szerkesztette *Magyarország és Erdély képekben* (Pest, 1853) I. kötete számára a Kolozsvár (76-82.l.) fejezetet. A Főtér képét így magyarázza: "Erdély legszebb piacán nyugszik tekintetünk. Nincs piaca e honnak, mely tiszta négyszögben oly szépen volna körülépítve, s melynek négyszögén az utcák oly tervszerűen és egyenest sugározának ki. De nincs egy talpalatnyi tere e honnak, mely annyi óriási eseményeket látott volna, mint éppen Kolozsvár piaca. E néhány négyszög földben termett legtöbb eszme, e téren emelkedik föl Erdély legtöbb nagy embere".

⁸ *Erdélyi Naptár 1855-dik közönséges évre*. Kolozsvár, 1854. 51.

⁹ *Kolozsvár sz. kir. város lakosai és lakásai az 1869-től-70-ki népszámlálás szerint*. Népszámlálási bizottsági jelentés. Jegyzetekkel kísérte Kőváry László bizottsági elnök. Kolozsvárt, 1870.

¹⁰ *A kolozsvári Kisegítő-Takarékpénztár első huszonöt éve*. Az igazgatóság megbízásából szerkesztette Kőváry László egyleti titkár. (Kolozsvár) 1883.

¹¹ *A kolozsvári piaci templom körüli épületek lebontására gyűlt alap keletkezése és fejlődése 1852-1886*. Írta Kőváry László, az alap gondnoka és pénztárnoka. Kolozsvárt, 1886.

¹² *A kolozsvári sétatér keletkezése és fejlődése 1812-1886*. A Sétatér Egylet jelentése 20 év utáni feloszlása alkalmából Kőváry Lászlótól. Kolozsvárt, 1886.

¹³ *Testedző intézményeink múltja Kolozsvárt*. A kolozsvári Tornavívoda Intézet 1897. június 12-én tartott 25 éves jubileuma alkalmára. Írta Kőváry László. Kolozsvár, 1897.

¹⁴ Kőváry László: *Kolozsvár közgazdasági fejlődése, iránya és feltételei 1888-ban.* Kolozsvár, 1889. III. Fejezet.

¹⁵ Keresztény Magvető, 1892. 121.

¹⁶ Köblös Zoltán: *Kőváry László irodalmi munkássága (1839-1907).* Erdélyi Múzeum, 1907. 336-349.; *A Keresztény Magvető I-XLVII. évfolyamának tárgymutatója és tartalomjegyzéke.* Összeállította dr. Borbély Ferenc. Kolozsvár, 1913.

¹⁷ Keleti Virágok. Szépirodalmi folyóirat. 1889. 227-236.

¹⁸ Kiss Sándor: *A kolozsvári bennlakással öszekötött Kereskedelmi Akadémia története 1878-1895.* Kolozsvárt, 1896. 309-310.

¹⁹ *Kolozsvár közgazdasági fejlődése, iránya és feltételei 1888-ban.* Kolozsvár, 1889.

²⁰ *A Lajtántúli fürdők szervezete és berendezése tekintettel az erdélyi fürdők kívánalmaira.* Kolozsvárt, 1890.

²¹ *Kolozsvár köztisztasági és közegészségügyi mozgalmai.* Kolozsvárt, 1892.

²² Kőváry László: *Nemzetünk jövője.* Erdélyi írók és művészek almanachja. Budapest-Kolozsvár, 1892. 226-232.

²³ *A millenium lefolyásának története s a millenáris emlékkalkotások.* Budapest, 1897.

24.

²⁴ Maga Kőváry is sokat tett a szobor felállításáért, majd a Magyar Polgár és az Újság 1902-1903-as évfolyamaiban mutatta be és magyarázta a szobrot.

²⁵ *Kolozsvár a föld alatt.* Magyar Polgár, 1898. ápr. 12.

²⁶ Magyar Polgár, 1899. jan. 16., jan. 18.

²⁷ A tábla elkészültéről az Unitárius Közlöny 1918. szeptemberi száma (142.1.) közöl szűkszavú tudósítást. A napilapokban nem találunk adatot a tábla leleplezéséről.

Dr. MOLNÁR ISTVÁN

HELYTÖRTÉNETI ADALÉKOK A SZÉKELYKERESZTÚRI EGYHÁZKÖR EKLÉZSIÁINAK ISMERTETÉSÉHEZ (3.rész)

6. NAGYMEDESÉR

A Nyikó mente középső szakaszában fekvő Siménfalvánál torkollik a Nyikó-vizébe jobb oldalról az Alba-pataka. A Kötő-patak nevű ágának a Fejtő, Tornabérce és a Medeséri-tető keresztezte völgyfejében szélőtől védett kis katlanban húzódik meg Nagymedesér, s "olyan festői szép fekvése van, hogy a világlátott dr. Wilbur, amerikai professzor megállapítása szerint a legszebb fekvésű unitárius egyházközség" - írja dr. Kiss Elek az Unitárius Evangélium 1933. okt. 8-i 9. számában: a falu részeit megnevező, valamint határa helyneveit ismertető közleményében. A neve helybeli használatban általában Medősér, Medeser. Legrégibb írásos említése a 16. század első felétől ismert oklevelekben Medeser (1526), Medessér (1566) alakban fordul elő. Nevének értelmét sokféleképpen próbálták magyarázni, legvalószínűbb: időszakosan kiszáradó meder, időszakos vízfolyás (Ezt a magyarázatot igazolná az a tény,

hogy a földtani szerkezet miatt e katlanban annyira kevés a talajvíz, hogy száraz esztendőokban a 4-5 km-re folyó Nyikóra kell vízért menni.)

A Nagymedesér alakú elvezetés újabb keletű, megkülönböztetésül a szomszédos Gagyipatak völgyében a falunak oda átnyúló határrészén a medesérik kirajzásával létesített Kismedesértől. Hivatalos román neve *Medisorul Mare*.

Medesért is körülleglik a Firtoshoz kötődő tündérregék: Kedvenc sétatálya volt e táj Firtos vára tündérkisasszonyának. Egy sétatálya közben gyöngygyorsából a földre hullott egy gyöngyszem, s az itt élt emberek - hosszú-hosszú idők alatt - annak keresése közben elszaporodva alapították Medesért.

Orbán Balázs terepbejárása során a határ Körtvefája és Szénáskert nevű részén az eke által felvetett sok vastag edénytöredék láttán úgy vélte, hogy azok az Árpád-kori királyok idejében ott létesített s később a tatárok által elpusztított két helység maradványai. E határrészeken létesített területekről a tatárdúlás után telepedett be a lakosság a falu helyére. (Székelyföld leírása, I. 117-118). A székelykeresztúri múzeum munkatársainak az 1971-es években a sepsiszentgyörgyi múzeummal közösen végzett, és az 1980-as években a Benkő Elek irányította régészeti kutatások, telepfeltárások eredményeként majd mindenik letűnt történelmi korszak rövidebb-hosszabb ideig itt élt emberének nyomai mind a határon, mind a falu belterületén megtalálhatók. Az Orbán Balázs által említett körtefája nevezetű határrészén talált leletek a kora csiszolt kő-, kora rézkor, a Szénáskert (Borsóföld) leletei a kora - és késő vaskor emberét jelezték; a falu északkeleti részén és annak peremterületén a II. és az azt követő századok településnyomai táródtak fel, bizonyítva, hogy a mai falu alatt a középkori elődje fekszik. (Vö. Benkő Elek: Keresztúrfiszék régészeti topográfiája. Bp. 1992. 123-126).

A középkori falut - félreeső fekvésének köszönhetően - a Székelyföldnek e táján is átzúgó viharai - köztük az 1661-es évi tatárbetörés - elkerülték, de az újabb korban is el, mert a hagyomány szerint a vidéken 1849-ben átvonuló orosz, román hadak sem találták meg.

A középkori Medesér lakóinak lélekszámát nem ismerjük. Az első körülbelőleges tájékozódásra az 1720-1721. évi, Mária Terézia korabeli, a falvak megadóztatható háztartásai számának összeírású táblázatából következtethetünk, amelyben Medesér 35 háztartással szerepel. A háztartásonként átlag - a korra szokásos számítás szerint - 5 főt veszünk, akkor a 35 háztartásban mintegy 175-180 lélek élhetett, s ezekhez hozzávéve a meg nem adóztatható családokban élőket, a lakosság lélekszáma esetleg 250 fő körüli lehetett. A 18. század utolsó negyedében az 1786. évi első magyar hivatalos népszámlálás már pontosabb képet nyújt. Az 1721-től 1786-ig eltelt mintegy hat és fél évtized után így alakult: háztartások száma 66, az ebben élő 71 családnak összlétszáma 324; nembeli megoszlása 157 férfi, ebből házias 64 és nő 159. A férfiak társadalmi, illetve foglalkozásbeli összetétele: pap 1, nemes 14, paraszt 33, paraszt és polgár örököse 27, zsellér 27, egyéb 12, s a férfi "sarjadék" 1-12 éves 31; 13-17 éves 12. Nyolc évtized telével Orbán Balázs Medesér lélekszámát 635 személyben állapítja meg, ebből 474 unitárius, 131 református, 17 katolikus. 7 görög nem egyesült és 1 luteránus "népség". A 19. század utolsó negyedétől évtizedenként megtartott országos népszámlálás adatai szerint a falu lakossága legnagyobb lélekszámát 1880-ban érte el 705 személlyel. A 19/20. századforduló évének 664 számbavett lelke még az előző évszázad utolsó évtizedeinek átlagos 600-on felüli lélekszámát mutatja; felekezeti megoszlás szerint az unitáriusok száma 562 személyre emelkedett, a reformátusoké 78 lélekre csökkent, ezeken kívül 15 katolikust és 9 izraelitát vesznek számba. A korosztály szerinti megoszlás, mint minden ezidőszakbeli székely falué - kiegyensúlyozott: 6 éven aluli gyermekek száma 103=15,5%; 6-19 éves ifjaké 173=26,2%; a fenntartó lakosságé 314=47,2% s a 60 éven felüli öregeké 74=11,1%. Az első világháborút követő évtizedekben a

lélekszám már csak 550 körüli, 1930-ban pl. 558, míg a második világháborút követő áldatlan társadalmi és gazdasági átrendeződés évtizedeinek népünkre szakadt nyomorúságos viszonyai miatt - kétségbeejtő mértékben fogyott; az 1880-ban 700-at meghaladó lélekszám 1993 végére a 200-at nem érte el, s így Medesér is a Nyikó mente oldalsó völgyeiben fekvő egyházközségekkel együtt az előregetett falvaink számát szaporítja.

A falu lakóinak régebbi társadalmi helyzetére vet némi fényt II. János király (János Zsigmond) hadában híven szolgált Udvarhely széki főemberek és lófők 1566 júliusa előtt készített lajstroma, amelyben tíz medeséri lófő nevét sorolták fel, akik a Ferenczi, Lörinczi, Lázár, Antal, Péterfi, Jánosi, Barta, Gerő, Mihályfi családokhoz tartoznak. (Sz. Okl. tár II. Kvár, 1872.) Udvarhelyszék 25 dénáros adójának 1567-ben készített jegyzékében Medesér 8 kapuszámmal szerepel. A Székely Oklevéltár V. kötetében a 17. század eleji társadalmi rétegződésre vonatkozóan, de családtörténeti tekintetben is, bővebb tájékoztatást találunk azokról a Keresztúr széki nemesekről, lófőkről, szabad székelyekről, akik a császár és király (Rudolf) hűségére 1602-ben felesküdték. (A székely három rend: főnépek primores; lófők - primipili; községi v. köz-székelyek pixidari, kiket a 16. század közepétől darabontoknak is neveznek. Vö. Connert-Balásy: A székelyek alkotmányának története. Székelyudvarhely, 1907. 98.) Medeséren 29 személyt vettek számba: *18 lófőt*: Bencze Ferecz; Lörinczi Bálint, János, Ambrus, György; Péterfi Lörincz; Varga Mihály, István, Péter; Benedek Péter, Bartus István, Antal Kovács, Ferenczi István, Szabó Jakab, Telman Gábor, Ambrus János, Vas Boldizsár, Ferenczi Mihály; *7 szabad székelyt*: Keresztes János, György; Bartalus Pál, Mircse Mihály, Kádár János, Varga Imre; *3 darabontot*: Kocsis Simon, Dénes Balázs, László Imre és egy fejedelmi jobbágy: Gál Antal (Sz. Okl. tár, V. 1896. 313.).

Egyed Ákos a székelyföldi feudális társadalomban a jobbágyok és zsellérek számának növekedését falvanként kimutató statisztikájában Medeséren 1614-ben 14 jobbágy és 6 zsellér, 1750-ben 28 jobbágy és 1848-ban 22 jobbágy és 5 zsellércsaládot tüntet fel. (E. A. Falu, város, civilizáció. Buk. 1989. 109.) A 17. században a fennebb említett medeséri lófőkön kívül a Bartalus, a Bencsér és a Jeddi családok emelkednek lófősséggig, jutnak vezető szerephez. Bencsér Pált pl. II. Rákóczi György Munkács várában 1648-ban kiadott levelével fontos megbizarral küldi a kozák Bogdán Chmielnickijhez. (Benkő F. i.m. 123-124.) Udvarhelyszék 1721. évi lustrumában 11 piridáriust és 7 nemest vesznek számba. (Piridáriusok = gyalogosok rendje, darabontok.)

A hajdani medesérik *gazdálkodásáról* a legrégebb, a 16. század utolsó évtizedéből származó adatok a Székely Oklevéltár új sorozatának első két kötetében több helyen olvashatók. (Demény-Pataki, Buk. 1985.) Határhasználatában, a két fő művelési ágban felfogott területek nagyságáról és már említett, adózás céljára 1720/1721-ben Mária Terézia korában készített kimutatás tájékoztat. Eszerint a falu akkori határából 192 köblös területet (kb. 147 k. hold), szántóként, 37 1/2 "kaszás" területet pedig (kb. 17 k. hold) rétként művelték. Az állam a lakosságtól évente különböző forrásokból 18 forint jövedelmet irányzott elő.

A középkor kezdeti évszázadaiban élt medesérik is gazdálkodásuk útján csak hosszú idő után jutottak el a parlagoló (szabálytalan vad) talajváltó rendszertől - amelyben a határ egyes részeit szabadfoglalkozással szántóművelésbe vették, s azokat több éven át pihentetés, trágyázás nélkül a talaj kimerüléséig művelték - az ugarhagyó két-, majd háromnyomásos határhasználati rendszerét. Mikor tértek át ez utóbbira, most már nem lehet megállapítani. Az 1801-ben tartott püspöki Generális Vizitáció jegyzőkönyve az 1789. évi vagyoni állapotot felülvizsgálva, az egyházközség külső ingatlan javait, földjeit még a két fordulóban - Siménfalva és Tordátfalva felé forduló határban - veszi számba. A határ két

fordulójának meglétét az 1813-ban írt Kurátori Számadáskönyv egyik tétele még említi: "Zállogára adott volt az Ecc [Lesi] a' Templom építtése alkalmatosságával két darab földeket a' két fordulóban". Az egyházközség földingatlanaira vonatkozó későbbi bejegyzésekből sem tűnik ki, hogy a kétfordulós határt mikor váltották át hármashatárra. A két forduló legutóbbi említése után az 1839-ben tartott "közönséges vizsgálószer" a külső birtokok számbavételét "A' Szántóföldek Papság után biratok" fejezettrészben már a *hármashatár* szerint (Tordátfalva-, Siménfalva-, Kede és Gagy felé fordulóban) végzi el. Volt még egy negyedik határrész, az egyházközségi ingatlanleltárban "Vizmelyéké"-nek nevezett, a szomszédos Gagy-patak völgyébe átnyúló erdőben irtott terület, amelyben a forduló kötétt művelési rendjében nem tartozó erdőközti szabadgazdálkodást folytathattak.

A 19. század első harmadában megtörtént háromfordulós termelési rendszerváltást követő időben a falu határának gazdálkodási jellegét meghatározó *művelési ágazatok* területeinek kiterjedése nagyjából állandósult. Az évszázad vége felé kialakult állapotot *Kozma Ferenc*nek az 1879-ben felvett statisztikai adatai szemléltetik: a falu határának összterülete 2779 kat. hold, ebből szántó 1038, rét és kert 539, legelő 343, erdő 775, terméketlen 84 kat. hold (K.F. A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota. Bp. 1879, 149.).

Igen érdekes sajátossága a medeséri határképnek, hogy viszonyítva a többi nyikómenti falu határaihoz, a helynevek száma meglepően sok. Orbán Balázs ezek közül néhányat - Tábórhely, Torna bércze, Kukusló, Órhely, Rézút, Kőkep - megpróbált értelmezni. Dr. Kiss Elek is, mint szülőföldjének jó ismerője, ismerte ezt a gazdaságot, s tudta azt, hogy minden határnévben a falu történelmének egy-egy jellemző vonása rejtőzik, számba vette és leírta a mezőgazdasági területek mintegy 80, az erdők mintegy 60, a falu mintegy 27 részének a nevét, kiegészítve a határon "kutak"-nak nevezett források neveivel. A határnevek feltérképezésével azok közül soknak a nevét a feledés homályába süllyedéstől mentette meg. (Vö. dr. K. E., i.m. 126-129.)

Medesér lakossága az előbbieken ismertetett határbeosztás és határkép háromfordulós földművelési rendszerében gazdálkodott az 1950-es évek elején kieroszakolt kollektivizálásig. Az évszázad elején, tekintve, hogy néhány nyikómenti falu lakossága rátért a tagosításra, a medesérik egy része is gondolt erre. Azonban a nagy többség, kisbirtokosok - az 1940-es évek elején élt Szász János, Szász Ferenc, Varga János hetven éven felüli öregek emlékezete szerint - attól tartva, hogy a faluhoz közelebb fekvő jobb termőtalajú részek a módosabb birtokosok kezébe kerülnek - a tagosítás megvalósításától elálltak.

Az "Udvarhelyvármegye földrajza" című, 1906-ban elemi iskolai tanítók számára kiadott vezérkönyv Medesér gazdasági életét jellemezve írja, hogy "A község sokat szenved vízhiányban, száraz időjárás esetén csak egy pár forrásból s a Fehérnyikóból pótolják szükségletüket... A Medesér feletti tetőn szélmalom (!) áll, de csak nagyobb szél járásával örölhet." A faluban pedig "a sok gyümölcsfától pedig alig látszanak a házak." S hogy Medesér a Nyikó mentének a múltban - amíg a kollektív gazdálkodás tönkre nem tette az egyik leggazdagabb gyümölcsstermesztő helysége volt, meggyőzően szemlélteti, a Magyar Statisztikai Közlemények 1897. évi kötete: összesen 7471 db. gyümölcsfát vesznek számba, s ebből almafa 1652, körtefa 623, meggyfa 293, cseresznyefa 47, barackfa 80, diófa 302, eperfa 54, s a legtöbb szilvafa: 4718 darab.

A medeséri *egyházközség* kezdetben nem volt önálló, mint filia a tájegység központi anyamegyéjéhez Szentmiklóshoz tartozott, Siménfalvával, Tordátfalvával, a két Kedével együtt. Az 1773 előtti idők történetére vonatkozó feljegyzések, jegyző- és számadáskönyvek nem maradtak meg, mert az 1773 "Szent György havának (április) 17-ik Napjára virradóra a' Papság Házában" keletkezett tűzben,

amelyben "egyéb épületekkel együtt a' Ecc [Lesi] a Ládája benne való pénzzel s' egyéb Sz. [ent] Edényekkel s' eszközökkel együtt porrá, hamuvá lettek; ...benne ége ottan a' Esperes Néhai tiszteletes Új Székeli Buzogány Sámuel uram" is. (Vö. Végh Mihály: A ravai unitárius egyház története. KerMagv. 1890. 166 és 1 sz. lábjegyzet.) E szomorú esetet követően rendeli el a Keresztúr-köri új esperes, Vásárhelyi István, hogy az 1773 végi hónapokban tartandó vizitációk alkalmával minden egyházközség ingatlan és ingó javait sürgősen fel kell leltározni; aminek aztán megállapításait egy félrét nagyságú ún. *Matrix seu Inventarium* (Anyakönyv vagy leltár) című könyvbe vezették be. Írásainak ideje valószínűleg 1779. Medeséren 1773. november 27-én tartódott a vizitáció. A Matrixba beírt leltárba a falu akkori templomáról ez olvasható: "Vagyon egy Kő Templom, mikor s' miképpen épült nem tudhatik...vagyon egj fabol épült Harang Láb, ebben két Harangok" - a nagyobbik öntési évszáma 1496 (a Székelyföld egyik legrégebbi harangja), a kisebbiké 1711.

Dávid László erről a középkori templomról és berendezési tárgyairól az 1789. június 7-én tartott püspöki Generális Vizitációkor felvett leltár szövegének közlésével részletesebb leírást ad. A deszkakerítéssel körülvett cinterem közepén áll "Az Ekklesia Kőből építetett közepszerű Magosságu s kivülről 9 kő-lábakkal megerősített, de már *romladozásra hajlandó* (Kiemelés M. I.) Temploma Sendely fedél alatt, melynek Napnyugati végén Magos Zápor-tartó, Napkeletin pedig egy Vas Kakas vagyon. A Templomnak két ajtaja, Nap nyugatról egyik s a másik Délről.... Mellyékei pedig mind két Ajtónak párkányos faragott kövekből szivárványosan; Ablakainak ketteje Napkeletre....más ketteje pedig délre és egy kisdéd északra állanak;Prédikáló széke...Pohár formát mutat.... Mennyezete....párkányozással rakott... Napnyugati végében a Templomnak vagyon négy Cserefa lábakon álló zöld festékes táblákra párkányozott kar. A Czintermön kívül ennek Napkeleti ajtajánál vagyon Csere fából talpra kötéssel épült sendelyes fedelű Harangláb, fedele avatag lévén." A berendezési tárgyak készítése idejéről, készítőinek neveiről latin nyelvű feliratuk tájékoztat: a szószékkoronán 1752, medeséri Varga András; a pulpituson (énekló széken) 1785, Ferentz József és siménfalvi Tibold József; az úrasztalán pedig 1757, Toth György nevét őrizte meg a leltár. A Matrixban említett két harangot újból beleltározták. (Vö. Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Buk. 1981. 121-122.)

A közölt leírásból kitűnően tehát a 18. század végére a középkori templom használhatatlanná válna, a 19. század elején lebontják s - feltehetően - alapja és falai egy részének felhasználásával 1805-ben felépítik a ma is álló templomot. Orbán Balázs ennek az új templomnak a régiből felhasznált építészeti elemeit ismertetve írja, hogy "a hívek kegyelete beépítette a réginek mind a két portálját (faragott kőkeretes díszkapu) a torony előtti előcsarnok zárfalába", s aztán díszítményeinek stílusjegyei alapján megállapítja, hogy "Mindkét kapu a kifejlett gót építészetnek corecctebb alkotásai közé tartozik", s így Medesér régi templomának építési ideje a 15. századra tehető. Az 1496-ban Benkő Elek megállapítása szerint Nagyszebenben - öntött harang díszítményeit Dávid László (i.m. 223.). Orbán Balázs leírásától (Székelyföld I. 118.) némi különbséggel így közli: "Felületen díszített sáv fut körbe. Négyezer ismétlődő azonos mintája keretbe foglalt emberfej sárkányt ábrázol, melynek indadíszé alakuló farka gótikus levelekkel díszített. Ugyanebben a sávban van az évszám és egy körbe rajzolt nyolcszirmú rozetta is. Hasonló díszítések jelennek meg az 1512-es évszámú rugonfalvi harangon is." E hasonlóságra Orbán Balázs is felfigyelt. A medeséri harang eredetéről ő őrizte meg azt a helyi hagyományban élt mondát, miszerint az - a régészeti lelőhelyeknél már említett - Körtefája nevezetű határrészen hajdan létezett falunak a tatárdúlás elől elrejtett és később a mai falu kialakulása után megtalált harangja.

Az 1805-ben épült templomnak és kazettás mennyezetének készítésének idejéről, készítettőiről a hajó mennyezetének két feliratos és nagybetűs kazettája tájékoztat. Az építést megörökítő szöveg: "Az egy igaz Isten tiszteletére, e templom fundamentumából épült az 1805-be a medeséri unitárius eklésia költségével Bartalis József curator idejében." A mennyezet készítését megörökítő kazetta szövege: "Ez mennyezet Isten segedelméből építetet a mezéséri (!) unitar: eklésia költségével az S[zep]tem]ber havában 1810 Ezsd: Várfalvi Pálfi József pap és iklandi Barabás György schola mester. Márton János curator idejében. Pal György és Lucza Ferencz egyházfiságokban. Segesvári Folberth János asztalos által. Az én Három imádság háza. Ésa LVI. Vs. 2." Mind a mennyezet, mind a két fakarzat homlokkazettái virágmintás festésűek.

A medeséri egyházközségnek fél évszázadon át 1874-től 1924-ig volt egy nagyszerű lelkésze, *Ferenczi Áron*, akit utódja Pálfi Albert a róla írt rövid életrajzban így jellemez: "A magyar unitárius haladó élet egyik sajátos munkatársa", akinek egyik maradandó tette a *kismedeséri leányegyházközség megalakítása*, templomhely megszerzése, egy kis templom és faharangláb építése. Ezen kívül iskola, papilak és a hozzátartozó gazdasági épületek építtetője: temetőkert szerzője, a templomon belüli híres díszkert létesítője; elsőrangú méhész. Híveit, hogy a tisztított gabonamag vetésére rászoktassa ún. triert, gabonamag tisztító gépet vásárol, "s mindig azon fáradozott, hogy hívei lépést tartsanak a haladó kultúrával". (Pálfi A.: *Ferenczi Áron lelkész. Unitárius Evangélium*. 1934. 124-126. Pálfi itt közli a medeséri lelkészek névsorát is: 1600-ból Kis Gergely pap nevét, majd 1722-től folyamatosan az ő papságáig.)

Medesérhez kötődtek azok az unitárius szellemű missziós rendezvények, amelyeket még főjegyzősége idejében dr. Kiss Elek kezdeményezett és irányított - amíg lehetett - a falu felett emelkedő 700 m magas hegynek a "Papszállása" nevű erdőszéli területén épített nyaralójánál, 1928-tól kezdődőleg. E kezdetről ad hírt az *Unitárius Közlöny* 1928. évf. 154. oldalán leírva az augusztus 19-én tartott ünnepséget, amelyre "kb. 5-600 ember három városból és 17 faluból gyűlt össze", hogy részt vegyen a házszentelő szabadteri istentiszteleten "s napnyugtáig szép népi táncban". Ezek a találkozások - "unitárius bucsuk" - ettől kezdve nyaranta megismétlődtek. "A falusi nép lelki életével való törődés hozta létre a medeséri nyári vallásos összejöveteleket is, s hogy azok lelkiismereteket elégitettek ki, bizonyosság arra népes voltak" -, olvassuk az *Unit. Evangélium* 1934. évfolyamának 58-59. oldalain, "A medeséri nyári vallásos összejövetelek" c. közleményben. S hogy a kedvezőtlen időjárás esetén is megjelenő többszáz ember összejövetele zavartalan legyen, 1934-ben egy 20 m hosszú és kieresztésével 8 m széles fedett "nyári színt" építenek, amelyhez az építkezési anyagot a két Medesér és a két Kede lakói adták össze, az építéshez közmunkával is hozzájárulva. A II. világháborút követő helyzet körülményei folytán "szociális tulajdonba" vétele után az épületeket fokozatosan széthordták. Ma ennek a nemes hivatású valláserkölcsi célt szolgáló létesítménynek szépsége, nevelő hasznossága csak az emlékezetben él.

Medeséren született Ferenczi Áron lelkész fiaként *Ferenczi Kálmán*, aki jogot végezve minisztériumi hivatalnok lett, s íróként a századfordulói lapokban, s köztük a legtekintélyesebb *Budapesti Szemlében* "jóízű székely rajzokat" közölt. Sajnos az első világháború "őt is és írásait is maga alá temette". (Márkos Albert: *Ferenczi Kálmánról. Unit. Közl.* 1937. 70-72.)

Az *iskolai oktatást* Erdélyben egészen a 18. század második feléig kizárólag a különböző felekezetű egyházak intézték. Legtöbb helyen nem lévén tanító, feladatuk a papokra hárult. Medesérnek azonban úgy látszik, hogy a 17. század elején volt már tanítója "István Dyák scholaris Rector", aki egy 1602-ben kelt birtokcserére vonatkozó okmány írójaként van megemlítve. (Benkő, i.m. 123.) Egy múlt század eleji "schola mester" nevét, Barabás Györgyét, őrizte meg, az

1805-ben épült templom mennyezetének egyik feliratos kazettája. A 19. század végétől az oktatási körülmények javítását tette lehetővé, a már említett Ferenczi Áron pap által építtetett új iskolaépület. Felekezeti iskolaként működött az 1899-ben történt államosításig. Ennek az iskolának az 1920-as években legjelesebb tanítója volt Farkas Gábor, aki dalárdát és ifjúsági együletet is működtetett.

7. KISMEDESÉR

A falucska a-Gagyi-patak felső szakaszának mentén, Gagytól mintegy 3 1/2 km-re, a Martonos, illetve az Etéd felé haladó közút vonalán, jórészt a völgy baloldali lankáján fekszik. Orbán Balázs falujárásainak idején, az 1860-as években még mint falutelepülés nem létezett; legfennebb egy néhány tanyai család kezdett - a Nyikó mente egyik baloldali völgykatlanában fekvő Medésér határának a Gagyi-patak völgyébe is átnyúló erdős-irtásos és szántással már alig művelt határrészen - gazdálkodni. Ezeket követte aztán a múlt század második felétől több, jórészt medeséri unitárius, kevesebb református család áttelepülése. Ez az újkori kicsi falucska tehát az anyafalu, Medésér lakosságából kirajzott családokból alapítódott. Településsé válva, 1875 tájától, mint közigazgatásilag különálló helység, hogy az anyafalutól megkülönböztethető legyen, annak Nagymedesér, s ennek *Kismedesér* nevet adták. Hivatalos román neve *Medisorul Mic*.

A Gagyi-patak völgyének ez a területe is a letűnt történelmi korokban rövidebb-hosszabb ideig lakott volt. A székelykeresztúri múzeum munkatársai által 1958-ban, majd a sepsiszentgyörgyi múzeummal 1977-ben együtt végzett régészeti kutatások, és az 1980-as években megjelentett újabb terepbejárások során talált leletek alapján megállapítódott, hogy a falutól délre fekvő Ambrus nevezetű határrészen, a Gagyi-patakba ömlő Jár-pataknak torkolata közelében, az itt áthaladó közút két oldala mentén a bronz- és a vaskor, valamint a népvándorlaskor (8-9. század) itt élt vagy megfordult emberének nyomai megtalálhatók. (Vö. Benkő Elek: A középkori Keresztúrfi szék régészeti topográfiája. Kvár, 1992. 92.)

A mai falucska településének kezdeti idejére következtethetünk a kismedeséri 1880-ban tartott harangszentelő ünnepségén résztvevő gyülekezet egy idős tagjának a felszólalásából: "Hála egy Istenünknek, hogy ezen a helyen, hol *ezelőtt ötven esztendővel* (tehát 1830 táján) apáink barmait legeltetve játszadoztunk, most Istenünk tiszteletére ünnepet tarthatunk..." (Vö. Ferenczi Áron: Kismedesér örömnépepéről... című, a szerkesztőségnek írott levelével. KerMagv XVI. 65-66.).

Kismedesér, és ebben az unitárius és református felekezetűek *lélekszámára és foglalkozására* vonatkozó első adatot szintén Ferenczi Áronnak idézett írásából nyerünk; eszerint: "...a völgyben egynéhány szegénysorsú unitárius család van betelepelve, kik összesen 9 családból állanak, 45 lélekszámmal... Polgári állásukra nézve földművelők, napszámosok és pásztorok, részint sajátjukban, részint mások javaiban laknak". Az unitáriusokkal egy helyre települt más felekezetűek (inkább reformátusok) hat családban 26 lélekkel élnek, s így a falucskában 1880-ban összesen 15 családban 71 lélek élt. Ez a lélekszám aztán Martonosnak a Láz nevezetű határrészen (Kismedesértől csak 1 km-re levő helyi tanyán) lakó 15 unitárius családnak 1899-ben történt csatlakozásával (lélekszámuk nincs közölve) közelíthette meg a 100 főt. A lakosság lélekszáma a következő évtizedekben 50-100 fő között ingadozott. A jelenlegi központi polgármesteri hivatal nyilvántartásából 30 házban/gazdaságban összesen 62 lélek él, ebből unitárius 42, református 13, jehovista 7 személy.

A kismedeséri unitáriusok *egyházszervezetileg* kezdetben *szórványként* a nagymedeséri és a nem földrajzilag hozzájuk közelebb fekvő gagyi unitárius egyházközség gondozásába tartoztak. E szórvány unitárius családjaival szervezte és *alapította meg 1875-ben* a Nagymedeséren 1874 és 1926 közötti években

tevékenykedő nagyszerű lelkipásztor, Ferenczi Áron a kismedeséri leányegyházközséget. A leányegyházközséggé alakulás tényét tette lehetővé "siménfalvi méltóságos Jakabházy Zsigmond úr és neje Pakot Polixénia adománylevele", amely így szól: "Egyszáz négyszög ől területű templom-helyet adunk örökségül az egy Istenimádó kis-medeséri egyháznak...igérvén ezután is gyarapítását növendék kis megyénknek, lélekben és vagyonban. Amíg az átadott helyen templom is épülhet, istentiszteletek tartása végett átbocsátjuk ottani lakházunk egyik alkalmas szobáját..." (Vö. Ferencz, i.m. 66.)

A megalakulás évétől kezdődött a kis leányegyházközség történelme, amelynek indulásáról az 1875-ben írni kezdett félrét nagyságú "Kis-Medeséri Unitárius Fiók-egyházközség Jegyzőkönyve" című kötet tanúskodik az "I. Történeti rész" következő szövegében: "A kismedeséri unitáriusok önálló leány-egyházzá alakultak az 1875. évben". Alább pedig "A kis-medeséri unitárius leányegyháznak a medeséri anya-egyházról lett elszakadása (elválása) alkalmával tagjai voltak s később csatlakoztak" bevezető sorok után a túloldalon, mint alapítókát Pál Györgyöt, Derzsi Györgyöt, Kováts Ferenczet, Mátéfi Andrást családtagjaikkal, s ezt követően az 1890-ig csatlakozó Boér, Derzsi, Gotthárd, Vas, Barabás, Nagy, Varga családokat sorolja fel.

Tiszteletre méltó az a lelkes buzgalom, amellyel Ferenczi lelkész az általa megszervezett "fiók-egyházközség" anyagi és hitbeli, erkölcsi előhaladását munkálta. Az anyagi alap gyarapítására elhatározzák, hogy az egyházhhoz minden újonnan csatlakozó belépésekor "köteles tagsági díjat 2 fr.-tot pénzben fizetni", és a beinduló egyházközségi "*Magtár alapra*" egy nagy véka (16 kupa) szemes törökbúzáat adni. A magtár megalapítása 1881-ben történt a Pál, a Derzsi, a Mátéfi, a Kováts családfiók 1-1 nagyvéka "szemes törökbuza betét"-je által. Az alapítás célja, a további "betétesek" hozzájárulásával, a *kepemegváltáshoz* szükséges alap, gabonamennyiség biztosítása. Kezelésére, felhasználására külön *alapszabályt* szerkesztettek. Ennek lényegesebb pontjai: a magtárkezelőnek kezdetben a tagok, később az alap gyarapodásakor a választott megbízott általi rendszeres ellenőrzése; kölcsönvételkor a felvevő kötelek két kezest állítani; a kamat minden nagyvéka után négy kupa szemes kukorica; a visszafizetés ideje, a kamat törlesztése, mindig január hónapja. Számításuk szerint az 1884-ig begyűlt tőkésített mennyiségnek a kamatja "tíz esztendő eltelte után (tehát 1894 után) fedezni fogja azt a kepemennyiséget, amelyet az akkori viszonyok szerint fizetnek a kismedeséri hívek illető belsőembereiknek".

A "fiók-egyházközség" 1875-ben történt megalakulását követő hat esztendő alatt Ferenczi Áron lelkész a hívek "közkerkölciségét" is olyan sikeresen munkálta, hogy "ez a ki népcsoport" az ajándékba kapott templomhelyen *1880-ra haranglábat épített, harangot vásárolt*, s "leányegyházzá alakulásuk emlékére november 14-én harang-szenteléssel kapcsolatos ünnepet ült". Az immár beszolgáló lelkész találóan szép textus alapján - 1Móz 12,7-8 -, "Megjelenék az Úr Ábrahám-nak és mondá néki: a te nemzetségednek adom e tartományt, és építs Ábrahám ott oltárt az Úrnak és az ő nevét hívá segítségül" - tartotta meg felszentelő beszédét. Bevezető soraiban ezeket mondta: "Mi oltárt építettünk ezen a helyen, melyet a vallásos buzgóság és szeretet adományozott örökségül. Oltárunk az előttünk álló csinos faalkotmány, melyet mi harang-lábnak nevezünk, s benne az oltári áldozat, szép kis harangunk". Beszéde további részében aztán kifejtette, hogy ez az áldozatos cselekedet az "Egy Istenünk tiszteletére, az ember Jézus-Krisztus tudományának terjesztésére és a vallásos buzgóság és közkerkölciség megalapítására" történt.

A lelkes és széleskörű szervezőmunka és a megértő szeretetteljes áldozatvállalás tükröződik abból a részletes elszámolásból, melyet Ferenczi az ünneplő gyülekezet színe előtt felolvasott, felsorolva az adakozó nyikómenti egyházköz-

ségeket, sok közelebbi és távolabbi egyházi és világi személyiségeket, egyszerű híveket, akik, illetve, amelyek építkezési anyagokkal, pénzadományokkal és közmunkával járultak hozzá a harang-állvány megépítéséhez és a kolozsvári Andrásowszky testvérek műhelyében öntött 95 bécsi font súlyú ércharang árának kifizetéséhez. (Vö. Ferenczi i.m. 71-72.)

A leányegyházközség történelmének további eseményeit őrzik az 1881-től - néhány háborús esztendő kivételével - 1972-ig tartott közgyűlések és vizitációk jegyzőkönyvei.

A nyolcvanas évek folyamán írt jegyzőkönyvek egyik állandó témája a *templomépítés*, amelynek magvalósításért a "templom-alap" évek óta gyűjtött tőkepenze mellé minden egyéb elérhető forrást így igyekezett felhasználni. Úgy látva aztán, hogy az építéshez szükséges anyagi alap összeállt, 1887-ben az építési engedély megadásáért felterjesztéssel fordulnak az "egyházi felsőbbbséghez". Még abban az évben megkapva az egyetértő engedélyt, az 1888 január 20-án tartott "teljes eklézsiái gyűlésen" elhatározzák, hogy "A tervezett építkezés az 1888-ik évben kezdetét veszi"; szakértő mesteremberekkel tervet készíttetnek a szükséges anyagok beszerzéséhez; az építkezés levezetésére pedig - teljes felelősségem mellett - két bizottsági tagot választanak. A "Templom-alap végelszámolásá"-ból aztán kitűnik, hogy a tervet megvizsgáló szolgabírórsági kiküldöttnek engedélye után, az 1888-ban megkezdett építkezés 1890-ben befejeződik; költségeinek mérlege: 453 frt. 62 Dr. (dénár) összbevétel, és 460 frt. 30 Dr. összkiadás; többletkiadás 6 frt. 68 Dr.

A megépített templom megerősítette a kismedeséri leányegyházközség státusát, amelyet az anyaegyháznál 1891-ben tartott "egyházvizsgálat" jegyzőkönyvének 1. pontja így rögzít: "Ezen Leányegyház megalakulása az elmúlt év folyamán (tehát a templom építésének évében) bevezetett ténnyé vált és Medeséri Anya egyházhoz filiáltatott". A 3. pont a templomi szolgálatot és a hívek kepefizetését szabályozza, mely szerint: "az Anyaegyház belső emberei felváltva évenként 12-szer Isteni tiszteletet tartanak és a hívek rendes kepefizetésre köteleztetnek"; az 5. pont gondnok választását írja elő. A 7. pont az anya- és leányegyház kapcsolatának megváltoztatási óhajáról szól, miszerint "Tekintettel arra, hogy ezen Leányegyház Gagy községhez földrajzilag jóval közelebb van mint Medesérhez...a kölekedési út sem olyan terhes...filiáltassák a Gagy Eklézsiához".

Ezidőtől kezdve a kismedeséri filia a gagy leányegyház égisze alá tartozva éli a maga történelmét. A kicsi település népközösségének unitárius és református tagjai - eltekintve néhány, a templom használati módja miatt rövid vitás, de megértően megoldódott helyzettől - az elmúlt évtizedek nehéz körülményei közepette is elismerésre méltóan igyekeztek kicsi közösségüket fenntartani. A megtartó, összefogó erő mindig az 1890-ben épített unitárius templomocskára volt. Elmúlt évtizedek tevékenységének legtöbbször ennek fenntartásáért végeztek. A rakófaból épített és kezdetben vályogolt kicsi templom időközben gyakran javításra szorult; nagyobb méretűre 1956-ban, dr. Szász Dénes beszolgáló lelkész idejében. Negyedszázad múlva azonban annyira megrongálódott, hogy 1970-ben szükségessé vált az újjáépítése. Szorgalmazói az akkori gagy lelkész Csongvai Attila és a kismedeséri gondnok, András György voltak. Építőmesterek előzetes véleménye szerint a tetőzetet alá kell dúcolni, a rakófaból épült falakat le kell bontani s új kőalapra táglából kell felrakni; a templomtest bejárati falához pedig egy kicsi torony építésére gondoltak. A munkálatok végrehajtására építési bizottságot alakítottak amelybe a gondnokon kívül egy református és négy unitárius tagot jelöltek. A pénzalapot még 1968-ban dr. Kiss Elek püspök úr 2000 lejes adománya indította el, és ehhez fogják csatolni a már most és a később megajánlott hozzájárulásokat; a téglavetést, építkezési segédmunkát közmunkával biztosítják, és az átépítést "Isten segedelmével az 1970. év folyamán elvégzik". Az építkezés azonban a tervezett évben nem történt meg, csak két év múlva. Erről

Gagy akkori lelkésze, Halmágyi Csaba számol be, aki az 1971. április 18-án tartott közgyűlésen ismerteti az építómesterek szakvéleménye alapján az elvégzendő munkálatokat és a költségvetését. A kőművesek a templomalap újraöntését, a falak külső-belső vakolását, a szószek újrarakását; az ácsok a falak faanyagának kicserélését a talapzattól a tetőzetig végzik el, összesen 5000 lej munkadíjért. A közgyűlés elhatározza, hogy júniusban a templomot közmunkával lebontják. Megtörténte után a kőművesek augusztusban megöntötték az új alapot. A templom felépítése azonban az őszi betakarítási munkák és a bekövetkező tél miatt csak 1972-ben valósult meg, de nem az eredeti terv szerint téglából épített falakkal és toronnyal, mert ez - a központ anyagi hozzájárulásával is - meghaladta a kis közösség erejét. Azonban, ha szerényebb formában is, erőfeszítéseiknek, áldozatkészségüknek megvolt az eredménye, s a beszolgáló lelkész 1972. május 30-án írt jegyzőkönyvében örömmel rögzíti a tényt: "Újjáépítve fehéren áll templomunk, hirdetve Isten áldott dicsőségét, emberi összetartásunk boldogító gyümölcsét. Köszönet érte mindenkinek!". Az azóta eltelt 30 esztendő alatt kopás nyomai a hívek áldozatkészségével az 1990-es évek elején kijavítottak.

Az 1880-ban épített harangláb is megérezte az időjárás okozta viszontagságokat. Többször szorult kisebb-nagyobb javításra. Az 1931. évi közgyűlés jegyzőkönyvében olvassuk aztán hogy, "annyira meg van romolva, hogy a további harangozás életveszélyes". A hívek elhatározzák, hogy 1932 folyamán újjáépítik, ebben "arányosan bevonják a református helybeli híveket is", mert harangjuk együtt lévén az unitáriusokéval", érdekelve vannak részben ők is" - Az újjáépítés azonban, "melyet a hívek többször elhatározták, még nem történt meg" - olvassuk az 1934. évi jegyzőkönyvben és az 1939-ben írtban is a gondnok azt javasolja, hogy a "toronyt erősítsék meg vagy építsék új alapra, mert jelenlegi állapota nem kielégítő". Valamelyik következő évben aztán a javítás megtörténhetett, mert újabb szorgalmazásáról nincs szó. A harangláb legutóbbi átépítését, új öntött alapra, 1992-ben végezték el.

A hajdani kismedeséri szórványban miután leányegyházközséggé alakult, a gyermekek, ifjak valláserkölcsi oktatását a beszolgáló lelkészek - a vizitációs jegyzőkönyvek tanúsága szerint - rendszeresen végezték, s esetenként két-három ifjút konfirmáltattak is.

Ez a kicsi közösség - annak ellenére, hogy az iskola majdnem 4 km távolságra van - gyermekeit igyekezett taníttatni. Az 1899. évi vizitáció megállapítja, hogy "Az iskolakötelesek a gagyai községi iskolába járnak és rendes iskoláztatásban részesülnek". Megtörtént azonban, hogy a gagyai iskola leégett, s az 1910-es évek egynéhányában bérelt házban folyt az oktatás, s a kismedeséri gyermekeket "helyszűke miatt nem lehetett befogadni", más községek iskolái pedig nagy távolságban vannak, jelenleg nem iskoláztatnak" (1909. évi jegyzőkönyv). Az iskolák távolsága miatti nehézkes oktatásnak megszüntetéséért az 1923-ban tartott esperesi vizitáció javasolta, hogy a "láziakkal érintkezésbe lépve tegyenek előterjesztést az egyházi főhatósághoz közös iskola építése iránt". A felterjesztésnek nincs nyoma a jegyzőkönyvekben. Tíz év múlva aztán, 1934-ben "Örvendetesen jegyzi fel a v. szék, hogy az olyan régen óhajtott és szorgalmazott iskola kérdésében közelebb jutott ezen leányegyházközség a megvalósuláshoz, amennyiben a múlt év december hónapjában a lázi hívekkel együtt gyűlést tartottak, amelyben elhatározták egy unitárius hitvallású iskola felállítását közösen Kis-medeséren". A további évek jegyzőkönyveiben nincs szó iskoláról, iskolai oktatásról. A tankötelesek továbbra is a gagyai iskolába járnak. A filia anyagi ereje csak a templom újjáépítését teszi lehetővé. A II. világháború után aztán megoldódik az iskoláztatás kérdése. A lázi családok fenn a tanyán iskolai célra megvásárolnak egy erdészházat, a kismedesériek pedig lenn a faluban építettek iskolát, mindkettőben tanítókkal lehetővé téve a rendszeres oktatást. (Folytatjuk)

Dr. ERDŐ JÁNOS

VALLÁS ÉS EMBERI JOGOK

Az Unitárius Világszövetség - IARF - egyházunk javaslatára, "Vallás és emberi jogok" címen, Európai Teológiai Konferenciát rendezett Kolozsvárott, 1994. július 18-22. között. A gyűlés témájáról az alábbi előadások hangzottak el:

dr. A. Gounelle: Az emberi jogok teológiai alapja

dr. Erdő János: Az erdélyi unitáriusok küzdelme az emberi jogokért

dr. R. Traer: Hit az emberi jogokban; a vallásszabadság megtartása

dr. Szabó Árpád: Az egyház és állam viszonya

dr. Tokay György: Társadalmi háttér és az emberi jogok Romániában

H. E. Hartnell: Törvény és vallás Magyarországon

G. D. Chryssides: Új vallásos mozgalmak Magyarországon

Orbókné Szent-Iványi Ilona: Vallás és emberi jogok Magyarországon

E. Cossee: Vallás és emberi jogok Hollandiában

dr. A. Gounelle: Az állam és a vallások közötti viszony Franciaországban

dr. M. Balsiger: Egyház és állam viszonya Svájcban

D. Steers: Vallás és emberi jogok Észak-Írországon

C. Reed: Egyház és állam viszonya Angliában

A. Ruston: Állam és egyház; szabad vallásgyakorlat Angliában 1790 óta

A. Krindach: Az egyház és állam közötti kapcsolatok alakulása a volt Szovjetunió köztársaságaiban 1922-1994 között.

G. Gebhardt: A Vallás és Béke Világkonferencia munkálatai Európában az emberi jogokért

dr. B. Reymond: Az állam és egyház közötti viszony építészeti motívumai

dr. D. Harrington és Harringtonné Szánthó Anikó munkaülés keretében, "Emberi jogok Kelet-Európában" címen, ismertették a Homoródjánosfalván falufejlesztés terén elért eredményeiket.

Az alapvető emberi jogok a vallásban gyökereznek - állapította meg a konferencia; a keresztény felfogás szerint Isten ajándékai, az ember természetének részei. Nem korlátozhatók, senkinek sincs joga elvenni másoktól. Megsértésüket egyetlen vallási, etnikai, politikai vagy ideológiai felfogás sem igazolhatja.

Mindenki szabadon gyakorolhatja vallását, ahogy lelkiismerete parancsolja. Hitéért senkit sem szabad üldözni, mert "a szombat van az emberért és nem az ember a szombatért" - tanítja Jézus (Mk 2,27).

Az emberi jogok nemcsak a törvény dolgai, hanem a hité is. Ezt fejezi ki az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is, mely szerint: "Az Egyesült Nemzetek népei az Alapokmányban újra megerősítik hitüket az alapvető emberi jogokban, az ember méltóságában és értékében, a férfiak és nők egyenlő jogában".

A vallás és emberi jogok sokszor ellentétbe kerültek egymással, mivel a hit gyakran türelmetlen volt a más hitet vallókkal szemben. Ugyanakkor a vallási közösségek vezetői saját hatalmuk megerősítése érdekében ellenálltak mindannak, amit ma emberi jognak nevezünk. Egyben közösségeik állapota foglalkoz-

tatta inkább, mintsem híveik jogai, különösen ha ezek a jogok a másként gondolkodókra is vonatkoztak. Mindazonáltal a világvallások, egyházak, vallási közösségek jelentős szerepet játszottak a múltban és játszanak a jelenben is az emberi jogok megvalósításában és védelmében.

Az unitárius és szabadelvű kereszténység, vallási alapon, az emberi jogok mellett foglalt állást és türelmet gyakorolt a vallási mássággal szemben. Hangsúlyozta, hogy a vallás világában nincs helye az erőszaknak, a türelmetlenségnek. A vallás hitelveit nem fegyverrel kell terjeszteni, hanem a jézusi evangélium igazságával és a lélek szeretetével. Az ember alapvető jogának tartotta a vallás szabad gyakorlatát, mert "a hit Isten ajándéka", Ő pedig elvárja, hogy a hitnek teljes szabadságot biztosítsunk. Aki viszont megsérti a hit szabadságát, az nemcsak embertársai, de Isten ellen is vétkezik. Az 1568. évi tordai országgyűlés határozata ezen az alapon hirdette ki a lelkiismereti és vallásszabadságot, megtiltva a vallási türelmetlenséget és az ember üldözését vallási meggyőződése miatt.

Az erdélyi unitáriusok nemcsak a vallásszabadság, hanem a más alapvető emberi jogok védelméért is küzdöttek. Támogatták az ember méltósága, a nők egyenlősége, a széleskörű oktatás, művelődés, véleménynyilvánítás szabadsága, társadalmi segélyszolgálat érdekében folyó mozgalmakat.

A konferencia résztvevői behatóan foglalkoztak az állam és egyház szétválasztásának kérdésével. Megállapítást nyert, hogy a vallásszabadság, ahogy azt az európai emberjogi konferenciák értelmezik, magában foglalja a két intézmény szétválasztását, mert csak így őrizheti meg mindkettő a maga feladatát, küldetését és identitását. Az európai országokban kialakult szétválasztási felfogások közös vonása az, hogy az államnak és egyháznak együtt kell munkálkodnia az ember méltóságának szolgálata és a személyi belső kiteljesítése érdekében. Egyben olyan társadalmi struktúrát kell kialakítani, amelyben az állam és az egyház önmaga maradhat, és nem akarja elvenni, önkényesen átvállalni a másik társadalmi szerepét. A szétválasztás minden formájának arra kell irányulnia, hogy az egyház azzá válhasson, ami, és azt az állam is elismerje. A hangsúly tehát nem a jogi szétválasztáson van, hanem a funkcionális együttműködésen.

A konferencia foglalkozott a vallás és emberi jogok helyzetével Romániában. Ismeretes, hogy a kommunista diktatúra felszámolta negyven év alatt az alapvető emberi jogokat és a polgári társadalom értékeit. Az ország új alkotmánya biztosítja ugyan az emberi jogokat, de azoknak megvalósítása még várta magára. Lényeges javulás ezen a téren csak akkor érhető el, ha az emberek tudatában megtörténik a szükséges belső változás. Ez azt jelenti, hogy az egyének fel kell vállalnia a személyiségével járó jogokat és értékeket, vagyis újra jog- és értékközpontivá kell tenni az emberek gondolkodásmódját. Bármiféle normalizálódási folyamatnak ugyanis fel kell ölelnie egyrészt az emberi jogi normákat, másrészt a jogállam rendeltetésszerűen működő intézményrendszerét, amely a jogszabályokat élettel tölti meg.

Az 1900-ban alapított Unitárius Világszövetség - IARF - változatlanul a vallásszabadságra és az emberi jogokra összpontosít. Segíti a vallási közösségeket az olyan országokban, ahol a vallási másság üldözött, a kisebbség vallásgyakorlata korlátozott. Támogatja az emberi méltóság követelményét, úgyis mint törvényes igényt a nemzetközi jog védelme alatt, és úgyis, mint vallási kívánalmat, melyet a világvallások és szabadelvű vallási közösségek felkarolnak. Keresi az egyetértést és együttműködést az egyházak és különböző vallási közösségek között az emberi jogok támogatása érdekében. Arra törekszik, hogy a kölcsönös tiszteletet és együttműködést kifejlessze a különböző vallási és etnikai közösségek között, hogy kialakuljon a társadalmi megértés és egység, amely a vallásszabadság és emberi jogok védelmét szolgálja.

A konferencia az alábbi nyilatkozatot fogadta el:

" *A Romániai Unitárius Egyház meghívására az Unitárius Világszövetség - IARF - konferenciát tartott Kolozsvárott 1994. július 18-22 között "Vallás és emberi jogok Európában" témával. A konferencián különböző vallási közösségek tagjaiként az alábbi országokból vettek rész: Ausztria, Cseh Köztársaság, Franciaország, Hollandia, Észak-Írország, Magyarország, Nagy-Britannia, Németország, Oroszország, Románia, Svájc és az Amerikai Egyesült Államok.*

A konferencia folyamán megvizsgáltuk a különböző országokban meglévő emberjogi kérdéseket. Megállapítottuk, hogy az európai országok kormányainak legtöbbje elfogadta és jóváhagyta a nemzetközi és európai emberjogi egyezményeket, de mindezek ellenére komoly kérdések várnak a teljes megvalósításra az egyéni és közösségi jogokat illetően. Ezért kijelentjük, hogy támogatjuk az alapvető emberi jogokat, úgy amint a nemzetközi jog meghatározza és hitfelfogásunk tanítja azokat, és egyben elkötelezzük magunkat, hogy dolgozni fogunk megvalósításukért mind saját országunkban, mind Európában.

Románia elfogadta az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, az 1950-es Emberi Jogok Európai Egyezményét, az 1966-os Nemzetközi Szerződéseket a polgári és politikai jogok, valamint a gazdasági, társadalmi és kulturális jogokat illetően, és az 1975-ös Helsink-i Záró Nyilatkozatot. Ennek ellenére tudomásunk szerint Romániában ezek az egyéni és kollektív jogok még nem valósultak meg teljesen.

Ezért kérjük a kormányzati szerveket, hogy a törvény igazság elveit terjesszék ki Románia valamennyi állampolgárára, beleértve a nemzeti és vallási kisebbségeket is. Továbbmenően kérjük Románia állampolgárait, hogy dolgozzanak együtt egy igazságos és szabad társadalom felépítésén azáltal, hogy támogatják az alapvető emberi jogokat, és kezdeményezéseikkel segítsék elő a kölcsönös megértést és tiszteletet különböző vallási és kulturális örökségű román állampolgárok között. Reméljük, hogy a vallási közösségek vezető szerepet vállalnak az együttműködés kezdeményezésében, mi pedig megfogadjuk, hogy saját országunkban támogatni fogjuk a hasonló erőfeszítéseket.

Romániában éppúgy, mint Európában mindenhol, támogatjuk a törvény előtti egyenlő védelmet a vallási közösségek jogainak, a törvénytelenül elkobzott egyházi javak visszaadására vagy kárpótlására, gyermekeik anyanyelvükön való oktatására és a vallási és kulturális műemlékeik védelmére.

Közülünk azok, akik most távoztak Romániából, szép emlékeket visznek magukkal látogatásukról. Miután hazatérünk, megpróbálunk az emberi méltóság eszményei látomásához méltóan élni, úgy amint azt hitfelfogásunk és a jelenkori emberjogi törvények megfogalmazzák. Azok, akik itt maradnak, keresni fogják, hogy hasonló módon éljenek és cselekedjenek. 1994. július 22."

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA

BENCZÉDI FERENC

"HOGY MEGMARADJON...AZ ÉN ÖRÖMEM..."

Jn 15,11

Ebben az ünnepélyes órában szeretém felragyogtatni a ti "bizalom , barátság és boldogság" útjait kereső szívetekben azt az életesményt, amely ifjú éveitek lángolása, lázadásai és vívódásai között megmutatja mindég az élet "napos" oldalait. Őt szeretném előtökbe állítani, Róla szeretnék vallani az "Emberről", - hitvallásunk szerint" a mi igaz tanítómesterünk"-ról.

"Minden ügy addig él, hat és hódít meg másokat is, amíg hisznek benne, lelkesen munkálkodnak érte". A kultúra, a gazdasági élet fellendülése, a népek és egyházak történelme és dicsősége az ügyet szerető emberek munkájának az eredménye. Miért kellene hát nekünk szégyellni a jézusi életesményt, annak hirdetését? Jézus hitének ereje abban volt, hogy pédaadásával megnyerte, derűt és bizalmat fakasztott az emberek lelkében. Mert az emberi természet olyan, hogy mindenben keresi a támaszt, eligazítást, a vigaszt. S ha valaki ilyen helyzetben megértően hajol felénk, ha szavaiból megérezzük, hogy nem "magános" bánat a mi bánatunk, ez már vigasztalás és vigasztalódás. Jézus azt tette. Új megfogalmazást, "látást" adott a boldogságra vágyakozóknak. Így kerültek első helyre azok, akik mellőzve voltak, s azok a helyzetek, lelkiállapotok, amelyek elől menekültek az emberek, és nevezi boldogoknak a sírókat, a szelídeket, az irgalmasokat, a tisztaszívűeket, az igazságra szomjúhozókat, a békességre igyekezőket, a háborúságot szenvedőket.

Jézus vallása az öröm vallása. Minden tanítása, példázata magán viseli lelkének nagy hitét, Isten- és emberszeretetét. Minden szava, tanítása olyan mint egy ablak, melyen át bepillantást nyerhetünk optimista lelkének mélységeibe. Még akkor is, amikor a közelgő szenvedések árnyai lelkét megérintik, amikor búcsúbeszédét mondja, ezekkel a szavakkal fordul tanítványaihoz: "maradjon meg bennetek az én örömem és a ti örömetek beteljék".

Jézus vallása élet- és szeretetszolgálat. Nem tivornyás, harsány kacagás, nem visszafojtott fájdalmat takaró, hanem a lélek mélységeiből sugárzó Isten- és emberszeretet és szolgálat. Az Ő öröme abból merít erőt, hogy együtt érez az emberrel: segít, gyógyít és fölemel. Egyszóval "ad". Az emberség melegét sugározza.

Egy elveszettnek hit, bűnös léleknek a megmentése a legnagyobb öröm számára, olyan boldog, mint az a pásztor, aki elvesztett juhát megtalálta, mint az édesapa, akinek tékozló fia hazatér. Ő szerette az embert, és akkor volt boldog, ha életet menthetett!

Istenhite is ebből az örömből táplálkozik. A jó és gondviselő Atya fogalmában határozta meg: "ha ti gonosz létekre tudtok a ti fiaitoknak jó ajándékokat adni, mennyivel inkább ad a ti mennyei Atyátok" (Mt 7,11). Ebből a derűs istenfogalomból fakad nagy hite az emberben, a jó és igaz diadalában. Hiszi, hogy a parányi mustármagból terebélyes fa lesz. Hiszi, hogy a kis kovász megkeleszti a nagy tál tésztát. És nem fél, hogy a konkoly lesz a győztes, bízik a búza diadalában. Optimista lélek volt, kiblen hatalmas hit, bizalom és szeretet lakozott.

Jézus életének alapja az Isten- és emberszeretet, az emberekkel való együttérzés volt. Olyan vallást alapított, mely nemes eszményeket adott a dogmák helyett: külső ritusok és törvények helyébe az érzelmek és gondolatok tisztaságát. Hatása éppen abban volt és van, hogy ő nem kívülről és felülről nézte az embert, hanem együtt élt vele; átélte és érezte testi- lelki örömét és nyomorúságát. Nem vonult félre a világtól, nem tanácsolta az elszigetelődést az emberektől, - "ti az én barátaim vagytok", vallotta. Nem pesszimista, hanem mindég a csúcs felé tekintő, derűs lélek, s azok felé vezet ma is az ő eszményei útján járókat.

Ebben az ünnepélyes órákban, midőn lassan a háromnapos szép találkozó végéhez közeledünk, Jézust, a bízó hitű, derűs lelkű embert kívántam előtökbe állítani, hogy a mindennapok utain, ebben a sokszor elhidegülő világban Isten és emberszeretetet sugárzó szellemével legyen veletek, vezessen titeket az élet napos oldalai felé. Hiszem, hogy ha őt választjátok életeszményetekül, ha derűt, bizalmat, hitet és szeretetet sugárzó szelleme veletek lesz, akkor sem gond, sem ború nem győzi le a ti életeteket. Akkor megmarad a "ti örömtők".

Vigyétek magatokkal a Dombón eltöltött napok örömtüzeit. A mi ifjúságunk és egész vallásos közösségünk számára is hosszú időn át örömforrás lesz ezekre a napokra való visszaemlékezés. Ifjú életetek nyomai itt maradnak lelkeinkben, s legendává szépül azoknak emlékezetében, akik annyit fáradoztak azért, hogy minél jobban érezték magatokat...emléketeket őrizni fogja a kert, hol sátrakat vertetek, a templom, hol a bizalom, barátság és boldogság utait kereső lelketekből szállt magasba a zsoltár és az imádság. Az egész falu népe őrizni fogja a több mint 300 ifjú vidám hangjait, melyet egy örömmel fogadtunk, mint a szomszjas föld az esőt.

"Egyetlen szívdobbanás elég ahhoz, hogy a szervezet egészsége felől meggyőződünk". Egy nagy és csodálatos szívdobbanás volt az a három nap, amit együtt tölthettünk. Ez a "szívdobbanás három boldog életérzést ébresztett bennünk, azt, hogy: voltunk, vagyunk és leszünk. Úgy hiszem, sok barátság szál erősödött, bizalom-forrás fakadt, sok titkolt seb gyógyult a ti örömetek és vidámságotok által. Vigyétek magatokkal ezeket a szívet gazdagító érzéseket, élményeket, s szóljon lelketekben mindég a kétezer éves ige: "hogy megmaradjon tibennetek az én örömem és a ti örömetek beteljék...". Amen.

SIMÉN DOMOKOS

LÉLEK ÉS TUDOMÁNY*

Péld 19,20

Az Unitárius Egyház köszöntését hoztam, egy Biblia-üzenettel: "A lélek sem jó tudomány nélkül...".

Egyetemes emberi öröm, mikor az értelem, a lélek, a templom s az iskola életünk és hivatásunk keresztútjain együtt indíthatnak, repíthetnek. Mert a lélek, a hit és a tudomány, mint két szárny, repíthet, minden rabságból szabaddá tehet. Ezt érezte a tanyai világ 15 évig sorkosztzon sorvasztott pedagógusa is: "Két szárny

* Elhangzott 1994. júl. 17-én a csíksomlyói kegytemplomban tartott Bolyai Nyári Egyetem megnyitóján

vagyunk, de fenn a fellegekben/ nem szállhatunk, csak mind a ketten/ szívverésnyi ponoson/ együttemben". (Váczi M.) Szárnyaljunk, de tudnunk kell, hogy honnan indultunk és hová akarunk elérni, és hogyan?

Nagy katasztrófák után a mindenkori károsult számba veszi, mit veszített. A magyarózdi toronyalja alól a lélek egyik "főkönyvelője" így leltározott: "Hitünk ha volt, tövig kiszáradt/ emlékeink lemart csontvázak./ Önmagunktól szakadtunk távol,/ kihullt a világ a világból, a mulandó végtelent vesztett". (Horváth István) Elmondhatjuk most is, hogy "a percek aknamezején minden lépésnél robban egy remény". Mikor iskoláink, anyanyelvünk, múltunk aknamezején járunk, ha torkunkba dobbantó vagy doboló szívvel is, de végre el kell rendeznünk lelkünk és értelmünk, tudásunk piacát, hogy megszűnjön végre a gúsbakötő, bénító és szétriasztó bizonytalanság érzése. Nem vagyunk magunkra, egyedül, mert ez a sors, ez a vállalt hivatás, ez az élet, az nem egyedül az enyém, hanem a miénk, akit tanítunk, akiket tanítanak és akiket valamikor tanítottunk. Ez közös ügyünk, s ami igazságos, közös ügy, az az Isten ügye is, és az Isten még soha nem bukott meg.

A templom és az iskola nem egy nagy üzem, egy laboratórium vagy esztergacsarnok, s aki itt munkálkodik, az nem munkás vagy tisztviselő, az hivatást teljesít. Isten szolgálatában áll és népét szolgálja, a Biblia szeri: Isten munkatársa... Ebben az értelemben nincs más választásunk a "farkasi" igazságnál: "Orra bukva az avaron, és menni tovább mégis". Mérjük magunk a "magyari" igazsággal, ezt "Az utat én akartam, mert engem akart az út is". Ha vállaltuk és vállaljuk önmagunk, vállalhatjuk-e egykor mi is a költővel: "Uram, úgy éltem én, ahogy itt élni kell,/ ahogy érdemes élni!/ Egy emberöltőt éltem, de a sorsom/ történelmi és ezerévi. (Váczi M.)

Úgy kezdtem, honnan?, és így folytatom, hová? A boldog gyermekkoron keresztül a kiegyensúlyozott "kétszárnyú" emberig, kiből értelemből és lélekből templom és iskola épült, ki otthon van önmagában, a világban, múltunkban és jelenünkben, hogy itt maradjunk, hogy megmaradjunk. Aki bizonytalankodva tenné fel a kérdést Váczi Mihállyal: "Utat, irányt, célt itt mutassatok!/ Aki előttem akar járni,/ itt járjon az! És itt vezessen,/ ki azt akarja, hogy kövessen!". A felelet egyszerű és patinás: Isten, Jézus és a saját tiszta lelkiismeretünk. Mert nem vagyunk csak a tudományé és nem vagyunk csak a léleké. Jól fogalmaz a Biblia: "A lélek sem jó tudomány nélkül..." és folytatom, a tudomány sem jó lélek nélkül. Ezért írnám ki minden templom és iskola homlokára a hozzá illőt: tudományt a léleknek! Lelket a tudománynak!

A hogyanra? befejezésül Váczinak, "Anyám add rám áldásodat című versével felelnék: "Nem Istenét elrabolni,/ sem szép hitét letarolni/ nem akartam: nem lehet/ úgysem azt a nagy eget/ benne elérni s rombolni./ De az fáj, jaj! csak az fájna,/ ha meghalni úgy találna,/ hogy mindarra, mit én hittem,/ hiszek, s mire sorsom tettem,/ áldását ó nem adná rá, / két szent karját ki nem tárná,/ mosolyogva, életünkre,/ s nem tenné kezét fejemre,/ elrebege: Hát segítsen/ meg titeket a jó Isten./ Ó, mert akkor, tudom biztos,/ győz, ami küszködik itt most:/ - hogyha ő és minden anya/ mireánk áldását adja:/ ha minden egyszerű ember/ mélyen meghatódva felkel,/ s karjainkat felénk tárják:/ Legyen munkátokon áldás!"

Az átadandó üzenet és kérés az Unitárius Egyházam részéről is csak ennyi: Legyen munkátokon áldás! Ámen.

ÚTRAVALÓ

Józs 1,6-9

"Június volt, s ujjongtunk, nincs tovább". Hetekkel ezelőtt kiléptek az alma-mater küszöbén. Az érettségi vizsgák keresztüzében "elcsitult a jókedvförgeteg és ujjongásuk szorongássá töpörödött. A megmérettetés napjaiban elmélkedjünk együtt a Józsué könyvében foglaltak alapján: "Megparancsolom neked, hogy légy erős és bátor. Ne ijedj, és ne rettegj, mert veled van Istened, az Úr, mindenütt, amerre csak jársz".

Negyvenévi pusztai vándorlás után Mózes atyáihoz tért nyugodni. A nagy munkát, a honfoglalást megkezdte, de nem fejezte be. Isten azonban hűséges maradt ígéretéhez, nem hagyta el szövetségeseit, hanem Józsuét kiválasztva vezetővé rendelte és megparancsolta: "Most indulj, kelj át itt a Jordánon, te és az egész nép arra a földre, melyet én adok Izrael fiainak".

Tizenkét év tanulás után ott állnak ifjaink is az érettségi vizsgák Jordánja előtt, az ígéret földjének határán. Tizenkét éven át vezették a szülők és tanárok a jövő nemzedékét. Az út, a kétszer kettőtől a másod-harmadfokú egyenletek megoldásáig hosszú és nehéz. A betűk és számok sokszor végtelennek tetsző pusztájában a tanárok Mózesként kalauzoltak, de most a Józsuék ideje következik.

Az élet előtt állók most harcba indulnak. A tanárok intelmei, a szülők jótanácsa és imádsága és tizenkét év tanulás képezi lelki, szellemi fegyvertárukat. Isten, a mi gondviselő Atyánk, ma is úgy szól hozzánk, mint egykor Józsuéhoz: "Légy erős és bátor". Könnyelmű és felelőtlen kijelentés lenne azt állítani, hogy az új honfoglalás könnyű lesz. Az ellenséges királyok általános mozgósítást rendeltek el, s már csatasorban vonul a tudatlanság, a közömbösség, a bizonytalanság hada ellenetek, ifjú testvéreim.

Józsué birtokába vette az ígéret földjét. Harcba szállt az ellenséges királyokkal, erős akaratral, bátor hittel vezette népét, nem ijedt meg és nem rettegett az ismeretlen ellenség láttán, mert tudta, hogy Isten népével van éjjel és nappal, győzelemben és kudarcban. A honfoglalás mindig áldozatokat követelt s a harcban csak az erősek és bátrak maradhattak meg.

Szülők és tanárok azt szeretnék, hogy ifjaink, gyermekeink élete boldog legyen. Olyan nyomasztó a nekem minden mindegy gondolata és mégis annyi sokan indulnak lemondóan a harcba, hogy már-már a nagy csata veszteséiként siratják jövőnk kilátástalanságát. E sokat szenvedett népnek, ennek az országnak, egyházainknak örökösökre van szüksége, akik tovább folytatják apáink harcát. Óeljük azért bele ifjainkba az itthonmaradás, a küzdés, az építés szent elhatározását; vértessük fel őket a szeretet mellvasával, adjuk kezükbe a reménység soha ki nem alvó fákláját, példaadó életünkkel mutassuk az igaz utat, hogy attól se jobbra se balra el ne térjenek.

Gyermekeink tarisznyájába, a hamuba sült pogácsa s az életet tevő csipetnyi só mellé tegyük oda a Szentírást, Isten hozzá szóló, erőt, bátorságot, hitet adó szavát, mert csak így járhatnak sikerrel útjaikon.

Isten ma parancsol nekünk. Hozzánk szól, öregekhez és fiatalokhoz - légy erős és bátor. Ne ijedj meg és ne rettegj - a ránk leselkedő ismeretlen ezer csapdát takar, de ha életünkben ott van Isten, szavát táplálja a bennünk szunnyadó erő.

A választott nép is vesztett csatát, hűtlenségért mindenkor nagy árat fizetett. Bizonytalan válságos időben élünk, gyermekeink jövőjének kilátástalansága elkeserít sokunkat, naponként megpróbálva hűségünket, de csatát nem szabad vesztenünk! Lelki szellemi hadosztállyá kell fölzárkoznunk, és akkor felvehetjük a harcot, akkor munkánkat siker koronázza. Kisebbség vagyunk, de kultúránk, egyistenhitünk, együvé tartozásunk tudata erőt, bátorságot ad a küzdelemhez.

A Józsué vezette nép sem volt számban jelentékeny de hitben egyek voltak. Keserves tapasztalatok árán tanulták meg, mit jelent kisebbségben élni és megmaradni. Egy nemzedék cserélődött ki a pusztai vándorlás során, de ez a nép egyistenhitével országot alapított, csodálatra méltó kultúrát teremtett, és hiába volt megtorlás, népiirtás, az egyistenhit mai napig megtartotta őket.

Isten mindig velünk van, nem ő hagyott el, mi hagytuk el Istenünket, mi bizonytalankodunk az élet kusza ösvényein, rettegünk, mert eltévedtünk, irányt veszítettünk. Lelki életünk mutatója templomainkra irányul, érezzük, tudjuk, hogy innen kell elindulni és ide kell visszatérni, mert hitet, erőt, bátorságot munkánk végzéséhez csak Istentől kaphatunk. Templomaink ott magaslanak iskoláink mellett, a templom- és iskolapadokban teremthetünk gyermekeinknek jövőt.

Iskoláinknak, templomainknak erős és bátor fiakra van szüksége, hogy atyáink örökségétől se jobbra se balra el ne térjenek. Óh, adja a gondviselő Isten, hogy ifjaink hűséges munkáját siker koronázza, hogy erős hittel, bátran tegyenek bizonyosságot arról, hogy szülők és tanárok sokéves munkája nem bizonyult hiábavalónak.

Bár zord a harc, megéri a világ,/ Ha az ember az marad, ami volt:/ Nemes, küzdő, szabadlelkű diák". Amen.

Dr. JOHN BUEHRENS

A KÖZÖSSÉG SZELLEME*

1Kor 12,2-11; 13,13

Üdvözlöt hozok testvéregyházközségeitektől, a bostoni King's Chapel gyülekezetétől; üdvözlöt hozom a több mint ezer unitárius gyülekezetnek és az Unitárius Univerzalista Egyháznak, amelynek elnökeként szolgálok. Történelmetek a mi történelmünk, hitetek a mi hitünk, kihívásaitok a mi kihívásaink.

Egy mai példázatban szeretném elmondani azt a kihívást, amellyel mindannyian szembe kell néznünk, s amelyet először a nagy zsidó tanító, Martin Buber mondott el. Az újkor kezdetén, abban az időben, amikor ez a templom épült, közel kétszáz éve, egy forradalmi korszak kezdődött el. Ebben az időben, Amerikában és Franciaországban három eszmény uralkodott: a szabadság, az egyen-

* Elhangzott a kolozsvári belvárosi templomban 1994. júl. 17-én; angoltól fordította dr. Szabó Árpád

lőség és a testvériség. Ma ezt az utóbbit rokonság szellemének hívhatnánk, amelyben mindannyian kötődünk egyik a másikhoz, vagy egyszerűen így nevezhetnénk: a közösség szelleme.

Aztán történt valami. Újabb forradalmak hatása alatt, keleten és nyugaton, a hármat felosztották. Úgy tűnt, hogy a szabadság nyugatra ment, de megváltoztatta jellegét. Mi Amerikában ezt jól ismerjük. Igen gyakran egyéni szabadsággá vált - az önmagunkra találás korlátok nélküli szabadságává is, de a föld és mások kihasználásának szabadságává is, a meggazdagodás és pazarlás lehetőségével. Az egyenlőség keletre ment, de ez is megváltozott. Az egyén lesüllyesztésévé vált egy személytelen közösségben, a munkatáborok és a piros párttagsági könnyvel bíró tömeg egyenlőségévé.

A harmadik eszmény, hogy az emberi lények mind egyetlen Teremtő Léleknek a gyermekei, akikben megvan a belső egység különbözőségük ellenére -, ez a vallásos szellem elrejtőzött. Sokan azt gondolták, hogy a vallás sohasem tud korszert lenni, és remélték, hogy hamarosan eltűnik. Ehelyett azonban rejtekhelyet talált a közösségekben, gyakran éppen az elnyomottak között.

Innen bukkant fel. A 20. század második felének története újabb forradalmak története, amelynek az volt a célja, hogy visszahozzák és újraegyesítsék azt, amit felosztottak. Forradalmak nyugaton, amelyek vissza akarták állítani az egyenlőséget, legalábbis az alkalmas időt ennek megteremtésére a szabadság földjén. Forradalmak - még mindig befejezetlenek - Temesvártól a pekingi Tienneman térig, helyre akarták állítani a szellemi és kulturális szabadságot, a szocialista egyenlőség és nemzeti egység helyett, amelyet a hitvallásra vagy etnikumra alapoztak.

A történelem célja, mondja az evangélium, nem egyik nép uralma a másik felett, hanem Isten uralma mindannyiunk felett. Az az uralom, amelyben elismerjük egymást egyenlő testvéreknek, akik szabadok és felelősek is egyben a történelem Istene előtt. A modern próféták, mint Martin Luther King, nem Isten országának hívták, hanem a "Szeretett Közösségnek". Ennek a szelleme - állítom - egyrészt a legerőteljesebb eszmény és valóság, amivel csak rendelkezünk, másrészt azonban a legebbezhetőbb, törekenyebb és egyenetlenebb.

A mi legigazabb szavaink árulnak el minket. Pl. igen gyakran úgy beszélünk, mintha ugyanazon nyelv használata vagy ugyanazon etnikai örökség és kultúra a közösség egyetlen alapja lenne. De nekünk unitáriusoknak, mind nyugaton és keleten, ezt jobban kell tudnunk. Mi, akik tanítjuk, hogy Jézus Isten lelkét hordozta és hirdette, hogy az egész emberiség az egy Isten gyermeke.

A mai idők vallási kérdése nem csupán az, hogy "Mit kell tennem, hogy üdvözülhessek?" A nagy kérdés ez: "Mit kell nekünk együtt tennünk, hogy megmentsük ezt a Földet és rajta az emberi közösséget?"

Prédikáljuk az örömhírt, hogy egy közös emberiség vagyunk. Ez nem új üzenet. Már ezt hirdették a próféták és Jézus is. Nem az egység az, amit nekünk kell megteremtünk. Nem, ez adva van Isten által. Nekünk csak hálás szívvel el kell ismernünk és meg kell mutatnunk azáltal, ahogyan beszélünk egymással és cselekszünk egymás iránt.

Életünket, természetesen, valóságos helyen éljük, olyan emberek között, akik sok tekintetben különböznek tőlünk. A világ-közösség nem pusztán hasonlat vagy elvont fogalom. Egy amerikai költő, aki farmer is egyben, Wendell Berry, nagyon egyszerűen határozta meg ezt a közösséget: "Helyileg elismert, kölcsönös egymástól függés". Az emberek kölcsönös függősége; egymással, a földdel, a lelki-szellemi hivatással való kapcsolata; elfogadni a múltat, élni a jelenben és együtt megteremteni a jövőt. Egyetértek másokkal mint pl. Vaclav Havellel abban, hogy még egy elvilágiasodott közösségnek is, amelyet több vallási tradícióhoz tartozók és valláson kívüliek alkotnak, min-

dig van szellemi-erkölcsi dimenziója. Egy igazi közösség: élet és cselekedet a bizalom közös erénye, jóakarát, béketúrés, önuralom, könyörület és megbocsátás által. Ha reméli a hosszú folytatást, serkenteni fogja és serkentenie is kell a tiszteletet mindenki iránt. Ha eléggé bölcs, gyakorolni fogja hatalmát, hogy általa erősítse a tisztességtudatot, és befolyásolja a magatartást, nem kényszer és erőszak által, hanem a fiatalok tanítása, és a régi történetek és énekek megörzése által, amelyek elmondják, hogy "mi az, ami működik, és mi az, ami nem az egymásrautaltság érzésének fenntartása".

Sokféle közösséget volt alkalmam látni. Amerikában az ország majdnem minden részén laktam, kisvárosoktól el egészen New Yorkig. És még többet meglátogattam. Ebben az évben jártam Japán városaiban és India távoli falvaiban. T. S. Eliot, a költő egyszer azt kérdezte: "Amikor az idegen megkérdi: Mi a célja, értelme ennek a városnak? Azért zsúfolódtak össze, mert szeretitek egymást? Mit válaszoltok? Azért lakunk együtt, hogy pénzt keressünk, vagy pedig ez egy közösség?"

Egy bölcs egyháztag mondta nekem: "Az én legkisebb elvárásom egy közösséggel szemben az, hogy ha nem mutatkozol egy ideig, valaki észreveszi; ha meghalsz, az emberek megállnak emlékezni". Természetesen tovább az úton mindannyiunknak szükségünk van segítőkész együttműködésre és kölcsönös felelősségtudatra.

De bárhová is megyek, látom a közösség szellemét harcolni, amikor amint Berry mondja, fenyeget "a termelés, a gyökértelen, arctalan monokultúra". Nyugaton egy túlságosan erőszakos és sexualizált hírközlés veszélyeztet. Indiában a globális piac megnyitása, amely gazdagságot teremt kevesek számára, de nagy árat fizet a föld és a közösségi élet összeomlása.

Indiában vannak unitáriusok, lehet, hogy nem tudtok róla. Harminc egyházközség, harminc faluban. Amikor száz éve a kálvinista misszionáriusok megismertették őket a kereszténységgel, sokan közülük nem tudták elfogadni az előre elrendelés, a helyettes elégtétel és a szentháromság hittételét. Azt mondták, hogy csak egyedül Jézust tudják megérteni, aki emlékeztet minket, hogy mi az egy Isten gyermekei vagyunk, akit a moszlimok Allahnak hívnak, és akit a hinduk sok néven szólítanak meg, de aki csak egyszerűen azt kéri tőlünk, hogy mindenkivel mint testvérünkkel bánjunk - felebaráttal és idegen-nel egyaránt. Kicsinységük ellenére megpróbálnak ebben a szellemben élni, s a szélesebb közösség részére szabad, elfogulatlan iskolai nevelést biztosítani. Emlékeztetnek egy afrikai közmondásra: "Egy egész falunak kell felnevelnie egy gyermeket".

Az egyedüli megoldást, mondja Buber, nem az egyének elszigetelt életében lehet megtalálni és remélhetjük, hogy a hit sugara újra felragyog minden lélekben a szükség óráján. Az egyedüli megoldást a közösségek életében lehet megtalálni, amelyek szolgálják a "Szeretett Közösség" látomását a történelem tényein túl, akik szolgálják a transzcendenst, még ha nem is fogadják el, hogy van világfeletti Szellem, vagy ha munkájukat úgy végzik, mintha ennek az isteni Szellemnek szolgálnának.

A szentlélek, amelyik a teljességet és a szentséget munkálja, minden nyelven és kultúrában megjelenik. Indiában láttam, hinduk, moszlimok és unitáriusok között nők dolgoztak egymás mellett a közös ügy szolgálatában a betegség, kétségbeesés és megosztottság ellen. Mindenütt jelen van, ahol tudatában vagyunk, hogy milyen mélyen egymáshoz tartozunk mind az öt és fél milliárdan, ahányan most hollygónkon lakunk. Mindenütt, ahol emlékeztet arra, hogy a közösségeket, amelyekben élünk, nem szabad magától értetődőknek vennünk és elhanyagolnunk. Rajtuk keresztül élünk és nekik tartozunk felelősséggel egy

igazságos és mindnyájunkat magában foglaló közösségért, amely az egész emberiséget szolgálja.

Az egyház prófétái küldetése, hogy emlékeztessen minket erre, hogy pásztorációs szolgálata által teremtsen közösségeket, amelyekben senkinek a hiányzása nem marad észrevétlenül és halála emlékezet nélkül. Hivatása emlékeztetni minket a gondviselésre, hogy nem az egységet kell létrehoznunk, hanem csak felismernünk és nyilvánvalóvá tennünk mindenki számára.

A hiteles egység nem attól függ, hogy ugyanazt a nyelvet beszéljük, vagy ugyanazok az őseink, szokásaink, vagy ugyanazt a hitet valljuk. Mind ugyanazt a levegőt szívjuk, vágyakozunk, szenvedünk, meghalunk. Életünk próbája írva van a hitben, reményben és szeretben, amellyel végezzük munkánkat. Szükségünk van egymásra, közösségben élni.

Amikor készültem arra, hogy elkész lehessen, néha eltöprengtem azon: mi vonzza az embereket, egyik nemzedéket a másik után a vallási közösségbe? Ez csupán szokás vagy tradíció? Ezt kérdeztem nagyanyámtól is, aki olyan hűségesen járt templomba. Szlovákiában született. Tíz éves sem volt, amikor árva lett és Amerikába jött. Alig járt iskolába, csak egy pár magyar osztályt. Tört angolsággal beszélt, amikor válaszolt: "Ó János, tudod, hogy néha a lélek nagyon üresnek érzi magát. És a hit olyan kicsi, mint egy mustármag".

Tudtam. Nekem is voltak hasonló érzéseim. Én ismertem az ő történetét is. Hogyan jött Amerikába tizenévesként, hogyan találkozott és ment férjhez egy másik szlovák árvához. Az I. világháború és az azt követő nagy influenzajárvány végén, ő és nagyapám eltemették négy gyermeküket. Attól kezdve nagyapám nem ment többé templomba, mert a pap nem jött, hogy feladja az utolsó kenetet, amikor úgy látszott, hogy a felesége is haldoklik. Aztán a nagy gazdasági válság idején, az 1930-as években, amikor nagyapám munka nélkül maradt, otthagyták addigi otthonukat és két évig küszködtek a megélhetésért Texasban, egy tenyérnyi földön. Mialatt itt Európában a II. világháború folyamán közel minden rokonukat megölték a Hitler-ellenes harcban.

"Megyek a templomba - mondta nagyanyám -, és hálásnak kell lennem, hogy még élek. Többé nem gondolok az én problémáimra, mások is vannak itt. Tudom, hogy sokuknak a terhe jóval nagyobb mint az enyém. Imádkozom velük és értük. Imádkozom érted és testvéreidért és unokatestvéreidért, és minden fiatalért. Néha az sem baj, ha a prédikáció nem olyan jó. Természetesen nem láthatom előre a jövőt, senki sem látja, de imáimban a reménység visszatér. Szeretetem úgyszintén. Aztán hazamegyek nagyapához, senkinek sem jó, ha megkeseredett. Megpróbálom jobban szeretni őt, hogy ne legyen az, hanem segítsen nekem, hogy tegyünk valami szépet valakiért, hogy a világ közösséggé válhasson". És nem azért vagyunk-e mi is itt, testvéreim?

Látjátok, nagyanyám tudta, hogy a hit nem annyira a hitről való tanítás, sokkal inkább bátorság és hála, még az élet nagy veszteségei ellenére is. És a reménység nem ismeretanyag, nem tudása annak, hogy minden jó lesz - egyénként és együtt is. Hanem elkötelezés, hűség a "Szeretett Közösség" szelleméhez, amely mindig a láthatár fölött áll, de amely nélkül nincs értelmes emberi jövő. És a szeretet nem pusztán érzélem, hanem életút a közösségben, szolgálva azt a szellemet az igazság és könyörületesség keresésével.

Mai imádságom értetek és értünk nagyon egyszerű: Isten, aki Szellem, amely ott volt minden igaz közösségben és azok szolgálival, legyen velünk, éléssze újjá lelkünket hitben, reménységben és szeretetben, hogy kövessük Isten akaratát, és lakozzunk Isten békességében, most és mindörökké. Ámen.

Dr. THOMAS A. CHULAK

VISSZATÉRÉS A GYÖKEREIMHEZ*

Lk 8,5-8

Kedves unitárius testvéreim! Nagyon megtisztelő számomra, hogy ma veletek lehetek!

Része vagyok az élet fájának, amelynek gyökerei a földben vannak, ágai pedig a levegőben. Levél vagyok egy olyan fán, amely rügyezik, virágozik és esetleg kidől. Szerencsére az én életem még virágban van, és az én együttlétem veletek életet adó. A mi gyökereink Amerikában nem túl mélyek, csupán valamivel több, mint kétszáz éve vagyunk egy nemzet. Soknak nagyszülei a világ más részeiről jöttek. Az első világháború idején nagyanyám, Anna Kasmir és nagyapám Joseph Chulak a szlovákiai Eperjes melletti falvakból Amerikába vándorolt.

Életem során az Amerikai Egyesült Államok 17 különböző városában laktam, és minden egyes alkalommal, amikor elköltöztünk, alkalmazkodnom kellett, tudakozódnom az emberek felől, és megpróbáltam otthonra találni azokban a közösségekben, amelyekben éltem. Szeretek jönni-menni, és új helyeket felfedezni, de szükségem van arra is, hogy megismerjem a gyökereimet, és kapcsolatban álljak azokkal. Ezért is utaztam Kelet-Európába. Szükségem van tapasztalatokat szerezni a nagyszüleim falvairól, ugyanakkor arra is, hogy megtaláljam vallásom gyökereit.

Apám katolikusnak született, anyám baptista volt. Miután összeházasodtak, a bátyámat és nővéremet katolikusnak keresztelték, ám amikor én megszülettem, a szüleim már elhagyták a katolikus egyházat, és éppen egy másik vallás iránt érdeklődtek. Néhány év múlva fedezték fel az unitarizmust Chicago városában. Kicsi koromtól jártam vasárnapi iskolába és tanultam hitünk történetét. Tanultam Magyarországról és Erdélyről. Tanultam János Zsigmondról és Dávid Ferencről. Tanultam, hogy Erdély az a hely, ahol az unitarizmus megszületett. Később felnőttként kezdtem olvasni a ti történelmeteket, amely az én történelmem is ugyanakkor, az unitarizmus kezdetéről, a túlélésért folytatott harcaitokról, a vágyatokról, hogy szabadság, lelkiismeretesség és türelem jellemezze a vallást és a társadalmat. Tudom, hogy nem mindig volt könnyű élete az unitarizmusnak. Megadattak nektek a szabadság és nyitottság pillanatai a történelemben. De az elnyomás és a félelem ideje is. A történelem jelen pillanatában a szabadság egy új korszakának a kezdetén vagytok, nehéz az út, de hiszem, hogy reménységgel teli.

Lukács evangéliuma 8. részében olvashatjuk: "Kiment a magvető vetni. Vetés közben némelyik mag az útfélre esett, és eltaposták vagy megették az égi madarak. Némelyik a sziklás földre esett, és amikor kinőtt, elszáradt, mert nem kapott nedvességet. Némelyik a tövisek közé esett, és amikor vele együtt felnőttek a tövisek is, megfojtották. Némelyik pedig a jó földbe esett, és amikor felnőtt, százszoros termést hozott" (5-8. v.).

* Elhangzott a csíkszeredai unitárius templomban 1994. július 24-én

Amikor a magyar unitarizmusra gondolok, tudom, hogy Isten szava és gondolata jó földbe esett. Az Isten élet, az Isten szabadság, az Isten lehetőség és nyitottság. Itt az Isten az emberek földjében lakozik. A 16. században a ti gyökereitek mélyre nyúltak ahhoz, hogy ne lehessen kitépni vagy megsemmisíteni azokat az ellenségeskedések közepette a századokon át. Bár hatalmak és hatalmasságok próbálták kitépni a gyökereiteket, és úgy kioltani szellemiségeteket és életeteket - ti nem engedtétek, hogy ez megtörténjék. Mesebezték titeket, viszszaosztottak, de nem semmisítették meg, és most a gyarapodás és a jólét ideje kezdődik, amely éveket követel, hogy kifejlődhessék, mert idő kell a gyümölcsnek, hogy beérjen.

Mi az Egyesült Államokbeli unitáriusok veletek vagyunk a történelem e létfontosságú pillanatában. Hálásak vagyunk azért, hogy a kapcsolat és tájékoztatás köztünk erősödött. Szükségünk van egymásra! Szükségünk van a ti történelmetekre, a ti bátorságotokra, a ti hitetekre és a ti ihlető erőtökre ahhoz, hogy erősödjünk. És remélhetőleg, ti is hasznát vehetitek egy kis biztatásnak és gondoskodásnak, ami tőlünk jön. Azt akarjuk, hogy kapcsolataink kölcsönösen eredményesek legyenek, ezek erősítsenek minket, hiszen testvérek vagyunk egyazon hitben.

David Rhys Williams, egy amerikai unitárius lelkész, egyszer azt írta: "Az élet, ami benned és bennem van, mindenkiben közös, szegényben és gazdagban, bölcsben és együgyűben, erősben és gyengében. Egy olyan egység köt össze bennünket, amelynek eredetét talán soha nem tudjuk meg, de amelynek valóságában soha nem kételkedhetünk. Ha egy valaki szenved, midnyájan szenvedünk. Ha egy valaki éhezik, mindnyájan éhezünk. Ha egy valaki rója az utcákat, munkát keresve, mindnyájan rójuk az utcákat. Ha egy valaki megsemmisít egy emberi életet, mindnyájunké a bűn.

Egymás megtartói vagyunk, mivel a másik csupán csak nagyobbik önmagunk. Engedjük tehát, hogy a minden embert megtartó egységünk érzete töltsen el elménket és szívünket. Ime, úgy szeresd a te felebarátodat, mint önmagadat, mert a felebarát te magad vagy!"

Jézus megértette, hogy mindannyian össze vagyunk kötve. És azok az emberek, akiknek kiterjedt a szeretetük, tudják, hogy mi összefonódunk az élet szövedékében.

"Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet az Istentől van; és mindaz, aki szeret, az Istentől született, és ismeri az Istent. Aki nem szeret, az nem ismerte meg az Istent, mert az Isten szeretet". (1Jn 4,7-8)

Isten, szeretet és a történelem kapcsolnak össze minket ezen a napon. Ti nem vagytok magatokra, ahogy mi sem vagyunk. A jövő előttünk áll, de azután, hogy évtizedekig nem lehetünk együtt túl gyakran, időre van szükségünk, hogy újra kapcsolatot teremtsünk.

Egy amerikai költő, Marge Piercy ezt írja: "A kapcsolatok lassan jönnek létre, néha a föld alatt növekednek. Nem lehet mindig megmondani ránézésre, hogy mi történik. Folytasd az összekapcsolást és az összeszövést, és minél többet vonjál be. Nyúlj ki, tartsd kinyújtva a kezed, és minél több tagot vonjál be a közös tevékenységbe. Ez az, ami sokáig éltethet bennünket! Mert minden kertész tudja, hogy a szántás, a vetés, a gondozás és növekedés hosszú ideje után az aratás következik. Az aratás bekövetkezik, mégha nem is oly gyorsan és bőségesen, mint amilyennek szeretnénk". Tápláljuk a kapcsolatunkat, amelynek megvan a maga évszázados történelme. Így hozom nektek az amerikai földön táplált unitarizmus jókívánásait. Hozom nektek csodálatunkat, imáinkat, hálánkat és szeretetünket. Szükségünk van, hogy ti erősek legyetek ahhoz, hogy mi is erősek lehessünk. Felajánljuk nektek a szívünket és karjainkat annak reményében, hogy együtt építhetjük az unitarizmust, és így egy jobb világot teremthetünk.

Jó földön vagyunk, a gyökerek mélyre futnak, tehát teremjünk gyümölcsöt türelemmel! Ámen.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Szeretettel vezessük egymást előre, Istenországa felé. *(Balázs Ferenc)*

Higgy azoknak, akik az igazságot keresik, de óvakodj azoktól, akik azt hiszik, megtalálták! *(André Gide)*

Vár a világ, de rég nem szavakat, tettet adj, élő magadat! *(Illyés Gyula)*

Igényem van hinni magamban. *(József Attila)*

Amiben az emberi elme hinni tud, azt meg is tudja valósítani. *(N. Hill)*

Minden nemzetnek kincse a nyelve. Bármit elveszíthet, visszaszerezheti, de amely nép anyanyelvét elveszítette, annak Isten se adja vissza többé. *(Gárdonyi Géza)*

Számomra a nappal és éjszaka minden órája tökéletes csoda. *(Walt Whitmann)*

Az ember többre képes, mint amennyit tud. *(Claude Bernard)*

Aki mindenütt otthon van, az valójában sehol sincs otthon. *(Montaigne)*

Két tévedés: 1. ha mindent betű szerint értelmezünk; 2. ha mindent rejtett értelmé szerint értelmezünk. *(Pascal)*

Jól csak a szívével lát az ember. *(A. Saint Exupéry)*

Hallgassuk a madarak dalát tavasszal, a tücsök ciripelését nyáron, a rovarok zümmögését ősszel, a hópelyhek hullását télen...a fenyő zúgását a hegyek közt, a hullámok csobogását a víz partján. Akkor nem élünk hiába. *(Lin Yutang)*

Jó az, aki jobb akar lenni. *(Osváth Ernő)*

Iparkodj látni! Bekötött szemmel senki nem járhat egyenesen. *(Eötvös József)*

És hogy lehet, ó, hogyan is lehet úgy vigasztalódní, hogy azért ne felejt-
sünk/ Hogy el ne fakuljon, de azért - de azért ne fájjon az emlék!/ Hogy hulljon
a múlt, de ne haljon./ Hogy a fájdalom is csak energiaforrás-/ ó soha más ne
legyen! *(Szilágyi Domokos)*

Valamint semmi sem ritkább, úgy semmi sem drágább az igazi barátságnál.
(Petrarca)

Én csak kis fatornyú templom vagyok./ Nem csúcsíves dóm, égbeszökkenő./
A szellemóriások fénye rámragyog./ De szikra szunnyad bennem is: Erő. *(Remé-
nyik Sándor)*

Falak omolhatnak,/ kövek is váshatnak,/ magaslik, nem porlad/ a megtartó
példa. *(Kányádi Sándor)*

Idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig mívelni kötelesség.
(Kölcsey Ferenc)

Amit nem kezdhetsz el újra, csak azt szabad megsiratni. *(Horváth István)*

EGYHÁZI ÉLET - HÍREK

Egyházi Képviselő Tanács

1994. szeptember 13-án rendkívüli ülést tartott, melyen Jenei Dezső főgondnok egyházszerző javaslatait tárgyalta meg, és ezekkel kapcsolatban hozott megfelelő intézkedéseket. A Szervezeti Szabályzat felülvizsgálására és kiegészítésére bizottságot küldött ki, melybe a következő tagokat kérte fel: Gálfalvi Sándor főgondnok, dr.Erdő János főjegyző, Kolcsár Sándor közügyigazgató, dr.Bodor András, dr.Szabó Pál, dr.Szabó Árpád, Kun Csaba és Szombatfalvi József az Egyetemes Lelkészkör elnöke.

E.K.Tanács köszönetét nyilvánította Jenei Dezső főgondnoknak egyházépítő munkásságáért és érdemei elismerésképpen javasolja a Főtanácsnak, a tiszteletbeli főgondnoki cím megadását.

Egyházköri közgyűlések

Az egyházkörök évi rendes közgyűléseit 1994. augusztus 28 - szeptember 16. között tartották meg, amelyen az egyházközségek 1993. évi tevékenységét, az esperesi jelentéseket tárgyalták meg.

A közgyűléseket a következők szerint tartották: augusztus 28-án a kolozsvári egyházkör, Várfalván; a székelyudvarhelyi egyházkör Gyepesben; a sepsiszentgyörgyi egyházkör Vargyason; szeptember 7-én a székelykeresztúri egyházkör Siménfalván és a maros-küküllői egyházkör szeptember 16-17-én Nagyernyében.

Az egyházköri közgyűléseken a következő választásokat eszközölték:

Kolozsvári: az 1993-1996 évek hátralevő ciklusára: köri felügyelő gondnoknak: Bodor Attila kolozsvári egyháztag; közügyigazgató: Lőrinczi Károly aranyosrákosi lelkész; 1994-1996 évek ciklusára: az egyházkör részéről főtanácsi tagnak: Balogh Sámuel tordai egyháztag.

Maros-küküllői: az 1993-1996 évek hátralevő ciklusára: köri jegyző: Török Elek nyárádgálfalvi lelkész; az 1994-1996 évek ciklusára főtanácsi tagnak: az egyházkör részéről: Szén Sándor jobbágyfalva-nyárádszeredai lelkész, Fazakas Endre dicsőszentmártoni lelkész; Fülöp Zoltán marosvásárhelyi egyháztag és András Dénes ravai egyháztag; az egyházközségek részéről: Nagy László szőkefalvi lelkész, Varga Sándor nyárádszentmárton, csikfalvi lelkész; György Miklós segesvári és Miklós Sándor küküllődombói egyháztag.

Sepsiszentgyörgyi: az 1994-1996 évek ciklusára főtanácsi tagnak: az egyházkör részéről: Székely János árkosai és Vass Mózes kőhalmi lelkész; Sándor Gyula és Kató Sámuel sepsiszentgyörgyi egyháztag; az egyházközségek részéről Szász Ferenc brassói, Kotecz József felsőrákosi, Kiss Alpár baróti és Andorkó Ferenc vargyasi lelkész.

Lelkésznevelés

A felvételi vizsga az I. évfolyamra a Protestáns Teológiai Intézetben 1994. szeptember 12-17. volt. Sikeresen vizsgáztak és beiratkozhattak az I. évfolyamra: Fekete Béla, Máthé Attila, Máthé Ernő, Molnár Attila és Tódor Csaba.

A teológiai szakvizsgát szeptember 19-21. napjaiban tartották meg. Eredményesen vizsgázott: Mezei Csaba és Sándor Szilárd.

Alapvizsgát tettek szeptember 22-23. napjain a II.évet végzett hallgatók: Gyerő Dávid, Kocs Júlia, Koppándi Botond, Lőrinczi Lajos, Szabó László, Szeredai Nóémi és Tordai Ernő.

A felvételi vizsgát a kolozsvári és székelykeresztúri unitárius gimnázium IX. osztályba 1994. július 4-7. és augusztus 29 - szeptember 1. között tartották meg. A vizsga eredménye alapján mindkét gimnázium IX. osztályába 30-30 tanuló iratkozhatott be. Mindkét gimnáziumban az 1994-95. tanévet szeptember 15-én nyitották meg.

Unitárius Ifjúsági Konferencia

A Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet évi konferenciáját 1994. július 28-31. között tartotta a küküllődombói egyházközségben. A gyűlés témája: Bizalom, Barátság és Boldogság volt, melyről a következő előadások hangzottak el: "Te kiben bízol?" - Kedei Mózes székelyudvarhelyi lelkész; "Kik a boldogok?" - Szabó Gyula író, történész; "Barátod vagyok, légy a barátom!" - Kovács István sepsiszentkirályi lelkész; "Ismerjük meg népművészetünket" - Pozsony Ferenc egyetemi tanár.

Az ifjúsági egylet vezetőségének megválasztása július 31-én történt az alábbiak szerint:

Elnök: Kelemen Levente oklándi lelkész; alelnökök: Kovács Sándor kolozsvári és Ilkei Árpád homoródújfalvi gyakorló segédlelkész; titkár: Krizbai Béla; pénztáros: Szabó László; jegyző: Kriza János. Választmányi tagok: kolozs-tordai egyházközből: Koppándi Botond és Bakó Katalin; maros-küküllői: Szeredai Nóémi és Jenei Sándor; székelykeresztúri: Lőrinczi Lajos és Demeter Erika; székelyudvarhelyi: Kocs Júlia és Dimény József; sepsiszentgyörgyi: Gyerő Dávid és Tordai Ernő.

A megnyitó istentiszteleten Kotecz József felsőrákosi, a záróistentiszteleten Benczédi Ferenc küküllődombói lelkész prédikált.

A konferencia esti programját kultúrműsor, népdaléneklés és tábortűz egészítette ki. A konferencián 352 ifjú vett részt; az előadások, vitafórumok és megbeszélések eredményesen szolgálták ifjúsági mozgalmunk erősödését.

Az ifjúsági konferencia nyilatkozata:

1994. július 28-31. napjain, a maros megyei Küküllődombón gyűltünk össze a XVIII., 1989. utáni IV. konferenciánkra, amely eddig legnagyobb megmozdulása volt unitárius ifjúságunknak. Konferenciánk az alábbi nyilatkozatot teszi közzé:

1. Az előadások és vitafórumok társadalmunk alapvető szükségleteire kívánt választ adni, amikor a BARÁTSÁG-BIZALOM-BOLDOGSÁG kérdését tűzte ki vezérgondolatának.

2. A résztvevők számát tekintve - 352 személy - örömmel állapíthatjuk meg, hogy ifjúsági mozgalmunk tevékenysége jónak és áldásosnak mondható. A megjelent ifjak nagy száma egyben figyelmeztetés arra, hogy nem csak a mennyiségre, hanem a minőségre is kell törekednünk.

3. Reményünket fejezzük ki, hogy jelen konferenciánk indítatásként szolgált ifjúságunknak egy bizalmasabb, barátságosabb, boldogabb jövőkép felállítására és az itt szerzett tapasztalatok, az itt kötött barátságok emberibb, haladóbb élet megvalósítását fogják elősegíteni.

4. Elengedhetetlenül szükségesnek tartjuk a megválasztott vezetőség és az egyházközségekben tevékenyen működő ifjúsági egyletek kapcsolatának erősítését, szorosabbá tételét. Országos ifjúsági szervezetünk hathatósabb működése érdekében szükségesnek tartjuk - a jövőre nézve -, hogy összejöveteleink szervezése ne kizárólag a vendéglátók vállára nehezedjen, hanem az országos szervezet vezetőségének minden egyes tagjára.

5. Az egyetemes ifjúsági szervezet alapszabályzatának tervezete elkészült. Az új vezetőség feladata lesz az alapszabályzat végleges kidolgozása és elfogadtatása. Hisszük, hogy jövő évi konferenciánkra bejegyzett jogi státussal fogunk rendelkezni.

6. Szorgalmazzuk a külföldi ifjúsági szervezetekkel való kapcsolatfelvételt. Ezirányban lényeges lépéseket tettünk.

7. A konferencia új vezetőségét felkéri és megbízza, hogy mandátumi ideje alatt törekedjen minden egyházközi ifjúsági egyület meglátogatni és készítsen pontos kimutatást az egyletekben folyó tevékenységekről.

8. A küküllődombói unitárius ifjúsági konferencia résztvevői ezúttal is hálás köszönetüket nyilvánítják az Egyházi Főhatóság hathatós anyagi és erkölcsi támogatásáért. Hasonlóképpen illesse köszönet a küküllődombói egyházköztség vezetőségét, híveit, ifjúsági és nőegyletét, Benczédi Ferenc és Erzsébet lelkész-házaspárt, hogy a konferenciának és résztvevőinek otthont biztosítottak.

Külön köszönettel tartozunk az IARF július 18-22. napjain Kolozsváron gyűlésező konferencia résztvevőinek szíves anyagi támogatásáért, Finta Sándor mérnök úrnak, a Svájcban élő Gyarmathy Györgynek, valamint Durugy János úrnak az anyagi és erkölcsi támogatásáért, a szervezésben nyújtott önzetlen segítségért.

Bátran elmondhatjuk, hogy jelen konferenciánk szervezés tekintetében a legsikeresebb volt.

Isten áldása legyen a konferencia munkáján és mindnyájunk életén. Küküllődombó, 1994. július 31.

● **Zsilvölgyi unitárius tanulók nyári táborozása**

A lupény-vulkáni és petrozsényi egyházközségek, valamint a vajdahunyadi egyházköztség 20 tanulója 1994. augusztus 15-22. között a homoródszentmártoni és homoródalmási egyházközségben rendezett táborozáson vett részt. A homoródszentmártoni csoport vezetői voltak: Czire Irma székelykeresztúri tanárnő, Lőrinczi Lajos és Czire Szabolcs teológiai hallgatók; a homoródalmási csoportot Gagyai Katalin székelykeresztúri tanítónő, Bencző Dénes esperes-lelkész, Szabó László és Koppándi Botond teológiai hallgatók vezették. A táborozás keretében mindkét csoport anyanyelvét gyakorolta, vallási és művelődési oktatásban részesült. A tanulók bekapcsolódtak az egyházközség életébe, kiránduláson vettek részt és alkalmi ünnepélyt rendeztek. A táborozás minden szempontból eredményesnek bizonyult.

● **Szociális gondozói tanfolyamot** rendezett az UNOS. 1994. július 11-16. között a homoródszentmártoni Ifjúsági Központban. Előadók voltak: Bonczos Zsuzsa tanárnő, Lőrinczy László, a kolozsvári diakóniai intézet igazgatója, Zsákó Erzsébet elnök, Asztalos Klára, Vass Ildikó és Paskucz Viola.

A Szövetség 1994. szeptember 4-én tartotta Marosvásárhelyen évi közgyűlését.

● **Szent István napi ünnepséget** és ökumenikus istentiszteletet tartottak Hármásfalun, amelyen dr. Erdő János főjegyző képviselte egyházunkat és mondott egyházi beszédet a székelyszentistváni református templomban. Az ünnepség rendezésében részt vett Benedek Jakab csokfalvi lelkész.

● **John Biddle** az angol unitarizmus úttörője születésének 350. évfordulóját 1994. szeptember 24-én ünnepelték meg.

● **Az oxfordi Manchester College Tanácsa** 1994. június 28-i ülésén az intézet nevét "Manchester Academy and Harris College"-ra változtatta.

Az oxfordi Manchester College-ban július 16-án megalakult a "Martineau Társaság". Célja: elősegíteni a híres angol unitárius teológus kéziratának publikálását, tanulmányozni és népszerűsíteni teológiáját, figyelemmel a lelkiismereti és vallásszabadsággal kapcsolatos tanaira.

● *A stuttgarti Bibliatársulat* az elmúlt évben 18 millió teljes Bibliát és 13,4 millió Újszövetséget forgalmazott a Föld 111 országában.

● *Az emberiség vallási megoszlása* az 1994-es Világatlasz szerint a következő: a föld lakóinak egyharmada - 1,8 milliárd - keresztény. A második helyen 971 millió hívővel az iszlám, a harmadik helyen a hinduizmus áll 733 millió követővel.

● *Dr. James L. Adams*, amerikai unitárius lelkész, teológus a Harvard Divinity School teológiai intézet ny. tanára 1994. július 26-án elhunyt.

Halottaink

Dr. Ferencz József ny. magyarországi püspök életének 86. évében Budapesten 1994. szeptember 20-án elhunyt.

1908. augusztus 30-án született Dicsőszentmártonban. Teológiai tanulmányait 1926-1932 között a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte. Tanulmányokat folytatott a bécsi egyetemen, a marburgi Protestáns Teológiai Főiskolán és az oxfordi Manchester College-ban. Lelkészi szolgálatát 1937-ben kezdte meg, mint missziós lelkész. 1945-től világi pályára lépett. 1957-től 1971-ig a magyarországi egyház főgondnokának választották. 1971-től 1988-ig, nyugalomban vonulásáig az egyház püspökeként szolgált. 1994. október 2-án Budapesten a Nagy Ignác utcai templomban tartott gyászistentisztelet után helyezték hamvait örök nyugalomra a Farkasréti temetőben.

Göncz Mihály ny. lelkész életének 66. évében 1994. augusztus 4-én Győrben meghalt.

1928. január 8-án született Segesváron. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1945-1951 között. 1951-től a vadadi, 1953-tól 1960-ig a sepsiszentkirályi, 1960-tól 1962-ig a nyárádgálfalvi, 1962-től 1990-ig az alsófelsőszentmihályi egyházközségben szolgált. Nyugalomba vonulása után Győr központtal, mint szórványgondozó lelkész működött. Augusztus 9-én temették a Győr-kisgyégyi temetőbe.

Ádám Dénes, homoródkeményfalvi lelkész életének 71. évében 1994. augusztus 20-án Gyergyószentmiklóson elhunyt.

1923. október 21-én született Kolozsváron. Teológiai tanulmányait 1957-ben fejezte be a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán. 1957-től a bordosi, 1958-tól 1960-ig bözödkörispataki, 1960-1994-ig a homoródkeményfalvi egyházközségben szolgált. A bözödi temetőben helyezték örök nyugalomra; a temetési szolgálatot Bencző Dénes esperes-lelkész végezte; az egyetemes egyház nevében András György előadótanácsos búcsúztatta; a sírnál Benedek Mihály bözödi- és Jakab Dénes szentábrahám lelkész végzett szolgálatot.

Boda Józsefné Csurai Rozália, Boda József nagyváradi lelkész hitvese 67 éves korában, 1994. augusztus 14-én elhunyt. A temetési szertartást Székely Miklós esperes-lelkész végezte; a sírnál Kiss Jenő ny. lelkész búcsúztatta.

Emlékük legyen áldott!

Enyedi György: *Historia elegantissima*, Budapest, 1994. 121 l.

Enyedi György széphistóriájának három kritikai kiadása után Káldos János arra vállalkozott, hogy összegezze a mű szövegtörténetére vonatkozó ismereteket. A negyedik, immár teljes kritikai kiadás fő célja a széphistória szövegahagyományának tisztázása és a szöveg egymáshoz való viszonyának feltárása.

A mű elsősorban a filológusnak szól, de izgalmas olvasmányt jelenthet bárki számára az a mikrofilológiai munka, amelynek során Káldos János megkísérli felderíteni a széphistoria ama szövegváltozatát, amely az Enyedi művet a legjobban megközelíti.

E kritikai kiadás jelentőségét másodsorban a szerző, Enyedi György személye iránti érdeklődés alapozza meg. Az egyik legterjedelmesebb XVI. századi életművet ő, az európai hírű unitárius püspök hagyta reánk.

Enyedi György életéről és munkásságáról ma már elég sokat tudunk, többek között éppen a Káldos János kutatásainak köszönhetően. Ahhoz, hogy az Enyedi irodalomtörténeti jelentőségét fölmérjük, meg kell vizsgálnunk a széphistória mint műfaj helyét és szerepét a XVI. századi magyar kultúrában.

A históriás ének a XVI. század legkedveltebb műfaja. Sajátos epikus ének, rendkívül változatos, széles skálájú tematikai szempontból: történeti énekek, széphistóriák, vallásos históriák közös megnevezése.

A históriás ének az írásbeliség terméke, de egyaránt él a szóbeli közvetítéssel és az írásbeli terjesztéssel. Szóbeli közvetítése többnyire dallam kíséretével történik, írásban (nyomtatásban) terjesztett olvasmányszöveggént azonban elszakadt a dallamtól, s egyre fokozottabbá vált a nyelv és forma szépségének gazdagítására való törekvés.

A széphistória a históriás énekek novellisztikus verses műfaja. Targyköre profán, többnyire szerelmi témájú és szórakoztató jellegű.

A históriás énekeknek minden más műfajnál nagyobb szerepük volt az európai irodalom magyarnyelvű közvetítésében. Enyedi György például 1574-ben Bécsben dolgozta át széphistóriává Boccaccio Dekameronjának egyik novelláját a Philippo Beroaldo olasz humanista latin verses elbeszélése nyomán. Gismunda és Gisquardus históriájáról van szó, amelyet Enyedi idejében Európaszerte ismertek különböző fordításokból.

Boccaccio történetét Beroaldo humanista ízlés szerint átfírta, csak a mesemagot hagyta változatlanul: Tancredus olasz király lányát, Gismundát férjhez adja Ardea fiatal urához, aki nemsokára meghal. Gismunda visszatér apja udvarába és örök özvegységet fogad. Idővel beleszeret Gisquardusba, a főkancellárba. Tancredus fölfedezi a fiatalok viszonyát, Gisquardust elfogatja és kivégezteti, majd az ifjú szívét elküldi lányának. Gismunda bánatában megmérgezi magát.

Enyedi kibővítette a történetet, és néhány új motívummal toldotta meg. Őt a mese nem önmagáért érdekelte, hanem az erkölcsi tanúságokat tartotta szem előtt. Általában jellemző a XVI. századi prédikátor-szerzőkre, hogy mikor világi témát dolgoztak föl, akkor is erőteljesen hangsúlyozták a történet erkölcsi vetületét.

Enyedi György Gisquardus és Gismundája humanista gondolatvilágával kiemelkedik a XVI. századbeli magyar széphistóriák közül. A szerelmet ő is gyönyörködtetőnek s ugyanakkor végzetesnek ábrázolja, de nem olyan hatalomnak, amely az emberek szándéka ellenére érvényesül. A szerelem csak akkor válik pusztító erővé, ha természetellenes akadályokba ütközik, mint amilyen például a rangkülönbség vagy az özvegyi fogadalom. Mindezek ellenére a titkos viszony Enyedinél is bűn, de a széphistória erkölcsi rendjében nem ez a legnagyobb véték, hanem az apa gőgössége és kapzsisága. Tancredus nem veszi figyelembe az emberi természetet, s ez kényszeríti titkos viszonyba a szerelmeseket; ugyanakkor Gisquardust méltatlannak tartja a lányához szegény származása miatt. A király tehát kétszer is vétkezik, s emiatt bűnhődnie kell. Beroaldo története a fiatalok halálával végződik, Enyedi viszont oktató célzatának megfelelőbben tovább vezeti a mesét, a Tancredus öngyilkosságát is elbeszéli. Ezzel elsősorban az apáknak kíván tanulságot nyújtani, de nem mulasztja el a fiatalokat sem óvatosságra és Istennek tetsző házasságra inteni, melynek alapja a szerelem.

Gisquardus és Gismunda történetének népszerűségét a magyar kultúrában Enyedi fordításának nagyszámú kiadása, kézirata, illetve kikövetkeztethető variánsa bizonyítja a legjobban.

Káldos János tanulmányában a széphistória hat kézirátát és tizenöt nyomtatott kiadását sorolja föl. Mivel olyan szöveggel van dolgunk, amelynek nincs a szerzőtől származó autógráf példánya, nehéz feladat elé állítja a kutatót annak a szövegnek kiválasztása, amely legközelebb állhat a szerző eredetijéhez. 1938-ig azt a példányt tartották alapszövegnek, amelyet 1582-ben nyomtattak Kolozsváron. Felmerült ugyan egy korábbi kiadás lehetősége is, de ezt csak 1938-ban sikerült igazolnia Varja Bélának, aki a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban megtalálta a széphistória 1577-es debreceni kiadását, amelynek címlapján szerepel a "nunc primum" felirat. A rendelkezésre álló szövegek részletes filológiai összetevése alapján Káldos arra az eredményre jut, hogy a széphistóriának már 1576 előtt több variánsa létezett, és ezek között feltételez egy, a debrecenit megelőző kolozsvári kiadást, amelyet talán a jövő igazolni fog.

A Káldos János gondozásában megjelent széphistória az átirási elveknek köszönhetően élvezhetőbb olvasmány, mint a korábbi kiadások. A főszöveg helyesírását modernizálta, de megtartotta a nyelvjárási és régies sajátosságokat, amelyek a szerző nyelvhasználatát jellemzik. A magyar irodalmi nyelv kialakítása szempontjából is jelentősége volt az Enyedi György könnyed, magyaros közmondásszerű csattanókkal és népies szólásokkal tűzdelt stílusának.

Káldos János értékes munkáját olvasóink figyelmébe ajánljuk.

BODROGI ENIKŐ

Binder Pál: *Az erdélyi magyar evangélikus egyházközségek és iskolák története és névtára (1542-1860)*. Brassó, 1993. 181.

"Egyén és közösség számára egyaránt döntő fontossággal bír az önismeret és az, hogy mások is ismerjék, tudjanak róla. Fokozott mértékben jelentkezik ez az igény azoknál, akik kisebbségi sorban élnek" - írja Raduch Zsolt a Brassói Magyar Evangélikus Egyházmegye esperese a két évtizedes kutatás eredményeként megszületett mű előszavában. Binder Pál neve ismerős a Keresztény Magvető olvasóinak, kiváló tanulmányai egyházunk történelmét gazdagították.

Olvasói forrásértékű, történelmi jelentőségű legújabb kötetét is örömmel vehetik kézbe. Bár az erdélyi magyar lutheránusok múltját ismerteti, méltán állíthatjuk, túllép a felekezetieskedő egyháztörténet-íráson, egy kétszeresen kisebbségben élő népnek, felekezetnek történetébe nyerünk betekintést úgy, hogy közben mi magunk is gazdagabbak leszünk. A barcasági egyházi és világi magyar értelmiség kialakulását és fejlődését követheti nyomon az olvasó.

A könyv hét fő részre tagolódik: 1. Bevezetés, 2. A barcasági és királyföldi magyar protestáns egyházi és világi értelmiségiek névtára (kb. 1542-1860), 3. Josephus Trausch lelkész- és iskolamester névjegyzéke (Josephus Fr. Trausch: Onomasticon), 4. A szászkezdői esperességhez tartozó Szászsombor, a medgyesi esperességhez tartozó Kiskapus és a Beszterce vidékén Zselyk lelkészei, 5. A debreceni református kollégium anyakönyvében beírt barcasági diákok névjegyzéke (1621-1691), 6. Brassói magyar iskolamesterek latin versei, 7. Rövidítések jegyzéke, Jegyzetek a bevezetéshez. A német és román nyelvű összefoglaló a "nagyközösség számára" is lehetővé teszi a múlt helyes megismerését, Raduch Zsolt előszavát idézve: "A múlt feltárása nem öncélú, hanem segít helyünket megtalálnunk a jelenben, segít felismernünk feladatunkat, tisztán látnunk és helyére illeszteni az örökséget, mely jellemzőnk, abban az összességben, melynek sajátos színtöltője, szerves része vagyunk, de segít ezt az örökséget tudatosan vállalnunk, ápolnunk, gyarapítanunk és továbbadnunk kortársainknak és a jövő nemzedéknek".

A kötetet tizenkilenc többé-kevésbé jól sikerült fénykép díszíti, tizenhárom lutheránus templomot, valamint a barcaújfalvi evangélikus egyházi levéltár matrikuláját, anyakönyvének lelkésznévsorát láthatjuk. Négy térkép is segít a tájékozódásban, statisztikai adatokkal bizonyítva a barcaságon élő felekezetek és nemzetiségek 1766-1910 közötti megoszlását.

Unitárius egyháztörténelmünk is gazdagodott Binder Pál könyve által, "Az unitárius vagy Kolozsvári hitvallás" ismertetésével betekintést nyerünk a barcasági unitárius "misszió" két évtizedébe. (14.1) Basilius Ambrus és Basilius Ferenc nevét ott találjuk a barcasági értelmiségiek névtárában (40.1).

A könyv a Norvég keleti Misszió anyagi támogatásával jelent meg. Köszönjük Binder Pálnak szakavatott munkáját, lassan nekünk unitáriusoknak is a nagyvilág elé kellene állnunk, mert "itthon is alig ismernek, a nagyvilágban pedig vajmi keveset vagy éppen semmit sem tudnak rólunk".

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 6000 lej, melyet a lelkeszi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariana, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 22 Decembrie nr. 9.) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 12 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Készült a kolozsvári GLORIA nyomdában

